SOME PAGES IN THE
ORIGINAL CONTAIN
FLAWS AND OTHER
DEFECTS WHICH
APPEAR ON THE FILM

గజేంద్రమోక్షము

ఏలూరు, 1927

Record no. 685

Gajēndramōkṣamu

Ēlūru, 1927

Record no. 685

Bibliographic Record Target

గజేంద్రమోక్షము : టీకాతాత్పర్యసహితము / ఏలూరు : రామా అండ్ కో., 1927.

108 p. ;19 cm.

Record no. 685

Gajēndramōkṣamu : Ṭīkātātparyasahitamu / Ēlūru : Rāmā aṃḍ Kō., 1927.

108 p. ;19 cm.

Record no. 685

గజేంద్రమోక్షము.

శ్రీరస్తు

గజేంద్రమోక్షము.

టీకాతాత్పర్యసహితము.

ఏలూరు.

రామా అండు కో వారిచే

ప్రకటితము.

రామా ముద్రాక్షరశాల, ఏలూరు.

1927.

పీఠిక

ఈ గజేంద్రమోక్షము భాగవతములోని అష్టమస్కంధములోనిది. భగవంతుని చరిత్ర మిందు వివరింపఁబడుటచే భాగవతమను పేరుగలిగినది. భాగవతమును సంస్కృతమున వేదవ్యాసమహర్షి రచియించెను. దీనిని కడప మండలములోని ఒంటిమిట్ట నగరవాసి యగు బమ్మెర పోతరాజు ఆంధ్రీకరించెను. ఈతఁడారువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యసగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు. ఈతనికి మల్లన పుత్త్రుఁడు గలడు. ఈతనికి సహజ పాండిత్య బిరుదముగలదు. పోతరాజు క్రీస్తుశకము 1422 వ సంవత్సరము మొదలు 1447 వ సంవత్సరము వఱకు నున్న వేంకటగిరి ప్రభువగు సర్వజ్ఞసింగ భూపాలునకు సమకాలికుఁడు. ఈతని కవిత్వము పండిత పామర జనహృదయంగమమైయుండును. పోతన రచించినయితర గ్రంథములలో వీరభద్రవిజయము, భోగినీ దండకమునుమిగుల రసవత్తమమైనవి. ఈకవి ఇంకను గొన్ని గ్రంథములను రచించినటుల తెలియుచున్నది.

శ్రీరామచంద్రాయనమః

గజేంద్రమోక్షము

టీకాతాత్పర్య సహితము

శ్రీమన్నామ పయోద
శ్యామ ధరాభృల్లలామ ♦ జగదభిరామా
రామాజన కామ మహో
ద్దామ గుణస్తోమ ధామ ♦ దశరథ రామా. 1

టీ. శ్రీమన్నామ = సకలసంపదలతోఁ గూడిన పేరుగలవాఁడా! పయోదశ్యామ—పయోద = మేఘమువలె, శ్యామ = నల్లనివాఁడా! ధరాభృత్ లలామ = రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడా! జగత్ అభిరామా = లోకములకు మనోహరుఁడైనవాఁడా! రామా జన కామ = స్త్రీలచే గోరదగినవాఁడా! మహోద్దామ = మిక్కిలి గంభీరమైనవాఁడా! గుణస్తోమధామ = గుణసమూహమునకునికిపట్టయినవాఁడా! దశరథరామా = దశరథ పుత్రుఁడగు రామమూర్తీ!

తా. భక్తులకు సంపద లొసఁగు నామముగలవాఁడవు. వర్షాకాలమేఘంబు చందంబున నల్లనైన వాఁడవు లోకుల కందఱకు గోరఁదగిన

వాఁడవు, స్త్రీహృదయవల్లభుఁడవు, మిక్కిలిగంభీరతగలవాఁడవు, సుగుణగణరాశియునైన యోరామమూర్తీ! నేనుచెప్పఁబోవు గజేంద్రమోక్షమును వినుమని కృతికర్త శ్రీరాముల కంకితము చేయుచున్నాఁడు.

సీ. మానవాధీశ్వర • మనువు నాలవవాఁడు
తామసుండనఁగ ను • త్తముని భ్రాత
పృథివీపతులు కేతు • పృథునరఖ్యాతాదు
లతనిపుత్త్రులు పద్గు • రధికబలులు
సత్యకహరివీర • సంజ్ఞులు వేల్పులు
త్రిశిఖ నామమువాఁడు • దేవవిభుఁడు
మునులు జ్యోతిర్వ్యోమ • ముఖ్యులు హరిపుట్టె
హరిమేధునకు బ్రీతి • హరిణియందు

ఆ. గ్రాహనిబద్ధుఁడయిన • గజరాజు విడిపించి
ప్రాణభయము వలనఁ • బాపి కాచె
హరి దయాసముద్రుఁ • డఖిలలోకేశ్వరుఁ
డనిన శుకునిఁ జూచి • యవనివిభుఁడు. 2

టీ. మానవ ఆధీశ్వర = నరులకుఁ బ్రభువయిన యో పరీక్షిన్మహారాజా! మనువు నాలవవాఁడు = నాలవమనువు, తామసుఁడు అనఁగన్ = తామసుఁడను పేరుగలవాఁడు, ఉత్తముని భ్రాత = ఉత్తముఁడను పేరుగల మూఁడవ మనువుయొక్క తమ్ముఁడు, అధికబలులు = ఎక్కువబలిమిగల, పృథునరఖ్యాతఆదులు = పృథుఁడు, నరుఁడు, ఖ్యాతుఁడు మొదలగువారయిన అతని పుత్త్రులు, పద్గురు = అతనికొడుకులు పదిమందియు, పృథివీపతులు = రాజులు, సత్యకహరివీరసంజ్ఞులు = సత్యకుఁడు, హరివీరుఁడు ననుపేరుగలవారు, వేల్పులు = దేవతలు. దేవవిభుఁడు = వేల్పుల ఱేఁడగు నింద్రుఁడు, త్రిశిఖనామమువాఁడు = త్రిశిఖుఁడను పేరుగలవాఁడు, మునులు = ఋషులు,

జ్యోతిర్వ్యోమముఖ్యులు = జ్యోతిస్సు, వ్యోముఁడు మొదలగువారు, హరిమేధునకున్ = హరిమేధుఁడను పేరుగలవానికి, హరిణియందున్ = హరిణియను నామెయందు, ప్రీతిన్ = ఆపేక్షతో, హరి = విష్ణువు, జన్మించెను = అవతరించెను, దయాసముద్రుఁడు = దయయను నీటికి సముద్రమైనవాఁడును, అఖిలలోక ఈశ్వరుఁడు = లోకముల నన్నిటిని నేలువాఁడు నైన, హరి = విష్ణుఁడు, గ్రాహనిబద్ధుఁడు అయిన = మొసలిచేఁ బట్టుబడిన, గజరాజున్ = గజేంద్రుని, విడిపించి = (మొసలినుండి) పట్టు తొలఁగించి, ప్రాణభయమువలనన్ పాపి = ప్రాణముపోవునని దిగులుపడుచుండిన గజేంద్రుని భయంబును దొలఁగించి, కాచెను = రక్షించెను. అనినన్ = అని (శుకమహాముని) చెప్పఁగా, అవనివిభుఁడు = పరీక్షిన్మహారాజు, శుకునిన్ = శుకమహామునిని చూచి, (పైపద్యముతో నన్వయము.)

తా. ఓ పరీక్షిన్నరేంద్రా! తామసుఁడనువాఁడు నాలవమనువు. అతఁడుత్తముఁడను పేరుగల మూఁడవమనువుయొక్క తమ్ముఁడు. ఆమనువు కాలమున బలవంతులగు నాతనికొడుకులగు కేతువు, పృథువు, నరుఁడు మొదలగువారు పదుగురు భూమిఁ బాలించుచుండిరి. దేవతలు, సత్యకుఁడు, హరివీరుఁడు ననుపేరుగలవారుగను, ఇంద్రుండు త్రిశిఖుఁడనువాఁడుగను, ఋషులు జ్యోతిస్సు, వ్యోముఁడు ననుపేరుగలవారుగను నుండిరి. అతని కాలమున హరిమేధుఁడనువానికి హరిణియను నామెయందు విష్ణువు ప్రీతితోఁ బుత్త్రుఁడుగ నవతరించెను. దయాళువును, లోకముల కన్నిఁటికిఁ బాలకుఁడునైన యావిష్ణువొకప్పుడు మొసలిచేఁ జిక్కి ప్రాణములు పోవునని తల్లడిల్లి తన్ను తలంచిన గజేంద్రుని మొసలి వలన విడిపించి ప్రాణభయంబుపోఁగొట్టి కాపాడెనని శుకయోగీంద్రుఁడు పరీక్షిన్మహారాజుతోఁ జెప్పఁగాఁ నతఁడు శ్రీశుకుం జూచి యిట్లనెను.

క. నీరాట వనాటములకుఁ
బోరాటం బెట్లు గలిగెఁ • బుణ్యోత్తముచే

నారాట మెట్లుమానెను
ఘోరాటవిలోని భద్ర ♦ కుంజరమునకున్. 3

టీ. నీరఆటవనఆటములకున్ = నీటియందుఁ దిరుగుదానికిని (మొసలికిని,) అడవులయందుదిరుగువానికిని (ఏనుఁగునకు), పోరాటంబు=జగడము, ఎట్లు = ఏవిధముగా కలిగెను, ఘోరఅటవిలోని = భయంకరమగు నడవియందుఁదిరుగు, భద్రకుంజరమునకున్ = భద్రజాతియందుఁ బుట్టిన యేనుఁగునకుఁ (కలిగిన,) ఆరాటము = బాధ, పురుషోత్తముచేత = విష్ణువువలన, ఎట్లు = ఏవిధముగా, మానెను = తొలఁగెను ?

తా. మునీంద్రా ! మొసలికిని ఏనుగునకును జగడము జరిగెనని చెప్పితిరి, దానిలో నొకటి నీటిలోనివసించునది, మఱియొక్కటి యడవిలోఁ దిరుగునది, వీనికి రెంటికిని జగడ మెట్లు సంభవించెను ? ఆ గజేంద్రునికిఁ గలిగిన యాబాధ విష్ణువేవిధముగాఁ దొలఁగించెను.

క. మునినాథ యీ కథాస్థితి
వినిపింపుము వినఁగనాకు ♦ వేడుక పుట్టెన్
వినియెద కర్ణేంద్రియములు
పెనుఁబండువు సేయ మనముఁ ♦ బ్రీతిం బొందన్. 4

టీ. మునినాథ = మునులకుఁ బ్రభువా ! ఈకథాస్థితిన్ = ఈకథయొక్క తీరును, వినఁగన్ = వినుటకు, వేడుక = అపేక్ష, పుట్టెన్ = కలిగెను, వినిపింపుము = నాకు ఆకథ విను నట్లుచేయుము, కర్ణయింద్రియములు = చెవులు, పెనుఁబండువుచేయన్ = మిక్కిలి యానంద మొందునట్లును, మనము = మనస్సు, ప్రీతిన్ = తనివిని, పొందన్ = పొందునట్లుగను, వినియెదను.

తా. ఓ మునిశ్రేష్ఠా ! నా కీ కథ వినవలయునని కుతూహలము పుట్టినది. తాము నాయం దనుగ్రహించి వినిపించితిరేని చెవులును మనస్సును సంతసపడునట్లు శ్రద్ధతో వినియెదను.

క. ఏకథలయందుఁ బుణ్య
శ్లోకుఁడు హరి సెప్పఁబడును ♦ సూరిజనముచే
నాకథలు పుణ్యకథలని
యాకర్ణింపుదురు పెద్ద ♦ లతిహర్షమునన్. 5

టీ. ఏకథలయందున్ = ఏచరిత్రములయందు, సూరిజనముచేన్ = పండితులచేతను (బ్రహ్మజ్ఞానులచేతను.) పుణ్యశ్లోకుఁడు = పావనముచేయు కీర్తిగలవాఁడయిన, హరి = విష్ణువు, చెప్పఁబడును = కీర్తింపబడుచున్నాడో, ఆకథలు = ఆచరిత్రములు, పుణ్యకథలు అని = పాపముఁ బోగొట్టు పుణ్యముల నిచ్చు చరిత్రములని, పెద్దలు = జ్ఞానవృద్ధులు, అతిహర్షమునన్ = మిక్కిలి సంతోషముతో, ఆకర్ణింపుదురు = విందురు,

తా. భగవన్నామ సంకీర్తన గల కథలు పుణ్యప్రదములను కారణముచే జ్ఞానులగు పెద్దలు మిక్కిలి మక్కువతో విష్ణుకథలు వినుచుందురుగదా !

వ. ఇవ్విధంబునఁ బ్రాయోపవిష్టుండైన పరీక్షిన్నరేంద్రుండు బాదరాయణి నడిగెనని చెప్పి సభాసదులయిన మునుల నవలోకించి సూతుఁడు పరమహర్ష సమేతుండై చెప్పెనట్లు శుకుండు రాజున కిట్లనియె. 6

టీ. ఇవ్విధంబునన్ = ఈ తీరున, ప్రాయోపవిష్టుఁడు అయిన = మరణార్థమయి సర్వకర్మలఁ బరిత్యజించి దర్భలమీఁదఁ బరుండి యుపవాసము చేయుచున్న, పరీక్షిన్నరేంద్రుండు = పరీక్షిన్మహారాజు. బాదరాయణిన్ = వ్యాసమహర్షి యొక్క పుత్రుఁడగు శుకమునీంద్రుని, అడిగెను, అని చెప్పి సభాసదులన్ = సభలోఁ గూర్చుండియున్న శౌనకాది మహామునులను, అవలోకించి = చూచి, సూతుండు, పరమహర్ష సమేతుండు, ఐ = ఎక్కువ సంతసముతోఁ గూడినవాఁడై, చెప్పెను, అట్లు = ఆప్రకారము, పరీక్షిన్మహారాజడుగగా, శుకుండు = శుకమహాముని, రాజునకున్ = పరీక్షిత్తునకు, ఇట్లు, అనియెన్.

తా. సూతమహాముని శౌనకాది మహామునులనుజూచి "మునులారా! ఇవ్విధంబునఁ బరీక్షిన్మహారాజు మరణము నిమిత్తము సర్వకర్మములఁ బరిత్యజించి, నిరశన వ్రతంబు పూని, శ్రీ విష్ణుకథాసుధారసమును వీనులార వినఁగోరి శుకమహర్షి నిట్లడిగె" నని చెప్పి, యాశుకుఁడు పరీక్షిన్మహారాజునకుఁ జెప్పిన తీరున వినిపింపఁ దొడఁగెను. ఆశుకుఁడు భగవన్నామకీర్తనంబు వినగోరియున్న పరీక్షిన్మహారాజుతో నిట్లనియె.

సీ. రాజేంద్ర ! విను సుధా • రాశిలో నొక పర్వ
తము త్రికూటం బనఁ • దనరుచుండు
యోజనాయత మగు • నున్న తత్వంబును
నంతియ వెడలుపు నతిశయిల్లఁ
గాంచనాయస్సార • కలధౌతమయములై
మూఁడు శృంగంబులు • మొనసియుండుఁ
దటశృంగ బహురత్న • ధాతుచిత్రితములై
దిశలు భూ నభములఁ దేజరిల్లు
తే. భూరిభూజ లతాకుంజ • పుంజములును
మ్రోసి పఱతెంచు సెలయేటి • మొత్తములును
మరిగి తిరిగెడు దివ్య వి • మానములును
జఱులఁ గ్రీడించు కిన్నర • చయముఁగలిగి. 7

టీ. రాజేంద్రా=రాజులకు రాజా! వినుము= (నేజెప్పుదానిని) ఆలకింపుము, సుధారాశిలోన్=పాలకడలియందు, ఒక పర్వతము=ఒక కొండ, త్రికూటంబు అనన్ తనరుచుండును=త్రికూటమను పేరుతో నొప్పియుండును, (ఆపర్వతము) యోజన(ఆయతము అగు ఉన్నతత్వంబును=పదివేల యోజనంబుల యెత్తును, అంతియ=అమాత్రమే, వెడలుపును=వైశాల్యమును అతిశయిల్లను=మీఱియుండును, కాంచన అయస్సార కలధౌతమయములై =బంగారము, ఇనుము, వెండి వీని వికారములై, మూఁడుశృంగములు =మూఁడు కొనలు, మొనసిఉండును =కలిగియుండును. తట...లై— చఱులయొక్క, తటశృంగ=శిఖరములయందలి, బహు=అనేకవిధములయిన, రత్న=కెంపులచేతను, ధాతు=గైరికాదిధాతువులచేతను, చిత్రితములై= పలురంగులుగలవై, దిశలు=దిక్కులు, భూనభములు=భూమియు నాకాశమును, తేజరిల్లన్ =వెలయుచుండును. భూరి...లును-భూరి=లెక్కలేని, భూజ=చెట్లయొక్క, లత=తీగలయొక్క, కుంజ=పొదలయొక్క, పుంజములును=గుంపులు, మ్రోసి=ధ్వనించి, పఱతెంచు సెలయేటి మొత్తములను=పాఱుచుండు సెలయేళ్ళయొక్క సమూహములును, మరగి=అలవాటుపడి, తిరిగెడు. దివ్యవిమానములును=సంచరించుచుండు దేవతల విమానంబులును, చఱులన్=కందరములయందు, క్రీడించు కిన్నరచయము గలిగి=విహారము చేయుచుండు కిన్నరుల సమూహముగలిగి (పైపద్యముతో నన్వయము)

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! నామాటల వినుము. పాలకడలియందు త్రికూటంబను పర్వతమొకటిగలదు. దానియెత్తును, వెడల్పును బదివేల యోజనములు. ఆ పర్వతమునకు మూఁడు శిఖరంబులు గలవు. వానిలో నొక్కటి బంగారుదియు, మఱొక్కటి వెండిదియు, వేఱొకటి ఇనుపదియునై యున్నవి. ఆపర్వతంబు నందలి చఱులలో ననేక మణులును కావిరాళ్ళును, పలురంగులతోగూడిన దిక్కులును, భూమిని ఆకాశమును వెలిగించు చుండును. ఆపర్వతమున లెక్కలేని చెట్లును, తీగలును, పొదలు నున్నవి. సెలయేళ్ళు గొప్ప ధ్వనులతోడఁ బాఱుచున్నవి. దేవతలా పర్వతంబునందలి వేడుకలను జూచుటకై విమానములందెల్లప్పుడు సంచరించుచుందురు. కొండ చఱులలోఁ గిన్నర దంపతులు విహారములు సల్పుచుందురు.

వ. అది మఱియును మాతులుంగ లవంగ లుంగ చూత కేతకీ
భల్లాత కామ్రాతక సరళ పనస బదరీ వకుళ వంజుళ వట
కుటజ కుంద కురంటక కోవిదార ఖర్జూర నారికేళ సింధు
వారచందన పిచుమంద మందార జంబూ జంబీర మాధవీ

మధూక తాల తక్కోల తమాల హింతాల రసాల సాల ప్రియాళు బిల్వామలక క్రముక కదంబ కరవీర కదళి కపిత్థ కాంచన కందరాళ శిరీష శింశు పాశోక పలాశ నాగ పున్నాగ చంపక శతపత్త్ర మరువక మల్లి కామతల్లి కాప్రముఖ నిరంతర వసంతసమయ సౌభాగ్య సంప దంకురిత పల్లవిత కుసుమిత ఫలిత లలిత విటప విటపి వీరు న్నివహాలంకృతంబును, మహీవాలుకానేక విమల పులిన తరంగిణీ సంగత విచిత్ర విద్రుమ లతామహోద్యాన శుక పిక నికర నిశిత సమంచిత చంచూపుటనిర్దళిత శాఖి శాఖాంతర పరిపక్వ ఫలరంధ్ర ప్రవర్తిత రసప్రవాహ బహుళంబును, గమనీయ కాసార కాంచన కుముదకల్హార కమల పరిమళ మిళిత కబళాహార సంతతాంగీకార భారపరిశ్రాంత కాంతాసమాలింగిత కుమారమత్త మధుకరవిటసముదయ సమీప సంచార సముదంచిత శకుంత కలహంస కారండవ జలకుక్కుట చక్రవాక బకబలాక కోయష్టిక ముఖరజలవిహంగ విసర వివిధ కోలాహల బధిరీభూత భూనంభోంతరాళంబును, దుహినకరకాంతి మరకత కమల రాగవజ్ర వైడూర్య నీల గోమేధిక పుష్యరాగ మనోహర కనకకలధౌతమణిమయానేక శిఖర తట దరీ విహరమాణ విద్యాధర విబుధ సిద్ధ చారణ గరుడ గంధర్వ కిన్నర కింపురుష మిథున సంతత సరససల్లాప సంగీత ప్రసంగమంగళాయతనంబును, గంధగజ గవయ గండభేరుండ ఖడ్గకంఠీరవ శరభ శార్దూల చమరశల్య భల్లసారంగ సాలావృక వరాహ మహిష

మర్కట మహోరగ మార్జాలాదినిఖిల మృగనాథ సమూహ సమరసన్నాహ సంరంభ సంచకిత శరణాగత శమన కింకరంబును నై యొప్పు నప్పర్వత సమీపంబునందు. 8

టీ. అది = ఆపర్వతము, మఱియును = ఇంకను, మాతులుంగ ... లంకృతంబును, మాతులుంగ = మాదీఫలపుచెట్లు, లవంగ = లవంగపుచెట్లు, లుంగ = పుల్లమాదీఫలపుచెట్టు, చూత = మామిడి, కేతకీ = మొగలి, భల్లాతక = జీడి, ఆమ్రాతక = అంబాళము, సరళ = తెల్లతెగడ, పనస, బదరీ = రేగు, వకుళ = పొగడ, వంజుళ = ప్రబ్బ, వట = మఱ్ఱి, కుటజ = కొండమల్లె, కుంద = మల్లె, కురవక = ఎఱ్ఱగోరింట, కురంటక = పసుపుగోరింట, కోవిదార = కాంచనము, ఖర్జూర = ఖర్జూరపుచెట్టు, నారికేళ = కొబ్బరి, సిందువార = వావిలి, చందన = గంధపుచెట్టు, పిచుమంద = వేపచెట్టు, మందార = మందారపుచెట్టు, జంబూ = నేరేడు, జంబీర = నిమ్మ, మాధవీ = గురివెంద, మధూక = ఇప్ప, తాల = తాటి, తక్కోల = తక్కోలపుచెట్టు, తమాల = ఉలిమిరి, హింతాల = గిరకతాడి, రసాల = తియ్యమామిడి, సాల = ఏపి, ప్రియాళు = మోరటి, బిల్వ = మారేడు, ఆమలక = ఉసిరిక, క్రముక = పోక, కదంబ = కడప, కరవీర = గన్నేరు, కదళీ = అరటి, కపిత్థ = వెలగ, కాంచన = కాంచనపుచెట్టు, కందరాళ = కలజువ్వి, శిరీష = దిరిసెన, శింశుపా = ఇరుగుడు, అశోక = అశోకము, నాగ = నాగకేసరము, పున్నాగ = సురపొన్న, చంపక = సంపెంగ, శతపత్త్ర = తామర, మరువక = మరువము, మల్లికామతల్లికా = మేలైన మల్లెలు, ప్రముఖ = మొదలగునవియు, నిరంతర = ఎడతెగని, వసంతసమయ = వసంతఋతువునందలి, సౌభాగ్యసంపత్ = సౌందర్యాతిశయముగలవియు, అంకురిత = మొలకలుగలవియు, పల్లవిత = చిగుళ్ళుగలవియు, కుసుమిత = పూలుగలవియు, ఫలిత = పండ్లుగలవియు నైనందున, లలిత = సొగసైయుండు విటప = కొమ్మలుగల, విటపి = చెట్లయొక్కయు, వీరుత్ = పొదలయొక్కయు, నివహ = గుంపుచేత, అలంకృతంబును = వెలింగింపబడినదియు,

మణివాలు...బహుళంబులు = మణివాలుకా = రత్నపుటిసుకతోఁగూడిన, అనేక = పలువిధములైన, విమల = తేటయైన, పులిన = ఇసుకతిన్నెలుగల తరంగిణీ = నదులందు, సంగత = కలసియున్న, విచిత్ర = వింతగొలుపు, విద్రుమలతా = పగడపుఁదీఁగలయొక్క, మహత్ = గొప్ప, ఉద్యాన = తోఁటలందలి, శుక = చిలుకల, పిక = కోయిలల, నికర = గుంపుయొక్క, నిశిత = వాఁడియైన, సముంచిత = బాగుగాఁగూడిన, చంచూపుట = ముక్కుతొఱ్ఱలచేత, నిర్దళిత = చీల్పఁబడిన, శాఖి = చెట్లయొక్క, శాఖాఅంతర = కొమ్మలనడుమను, పరిపక్వ = బాగుగా విరియఁబడిన; ఫల = పండ్లయొక్క, రంధ్ర = చిన్నసందులనుండి, ప్రవర్షిత = కుర్పఁబడిన, రసప్రవాహ = మకరందప్రవాహముచేత, బహుళంబును = నిండినదియు, కమనీయ...రాశంబును, కమనీయ = అందమైన, సలిల = నీరుగల, కాసార = కొలఁకులందలి, కాంచన = బంగారపు, కుముద = తెల్లకలువలు, కల్హార = చెంగల్వలు, కమల = తామరపువ్వులు వనువీనియొక్క, పరిమళ = తావితో, మిళిత = కూడిన, కబళఆహార = కబళములనెడు నాహారముయొక్క, సంతత = ఎడతెగని, అంగీకార = పుచ్చుకొనుటయును, భార = బరువుచేత, పరిశ్రాంత = బడలిన కాంత = భార్యలచేత, సమాలింగిత = కౌఁగిలింపఁబడిన, కుమార = వయసులోనున్న, మత్త = మదించిన, మధుకర = తుమ్మెదలను, విట = జారులయొక్క, సముదయ = గుంపుయొక్క, సమీప = చేరుటను, సంచార = తిరుగుటచేత, సముదంచిత = మిక్కిలిసొంపయిన, శకుంత = పక్షులు, కలహంస = రాజహంసములు, కారండవ = కన్నెళ్లు, జలకుక్కుట = నీటికోళ్ళు, చక్రవాక = చక్రవాకపక్షులు, బక = కొంగలు, బలాకా = బెగ్గురుపక్షులు, కోయిష్టిక = గుడ్డికొక్కెరలు, ప్రముఖ = మొదలగు, ముఖర = ధ్వనించుచున్న, జలవిహంగ = నీటిపక్షులయొక్క, విసర = గుంపుయొక్క, వివిధ = పలుతెఱఁగులైన, కోలాహల = ధ్వనులచేత, బధిరీభూత = చెవుడుపట్టినదైన, భూ = పుడమియొక్క, నభః = ఆకాశముయొక్క, అంతరాళంబును = మధ్యభాగముగలదియు, తుహి..నంబును = తుహినకరకాంత = చంద్రకాంతమణులు. మరకత = పచ్చలు, కమలరాగ = కెంపులు, వజ్ర = వజ్రములు, వైడూర్య = వైడూర్యములు, నీల = ఇంద్రనీలములు, గోమేధిక = గోమేధికములు. పుష్యరాగ = పుష్యరాగములు, మనోహర = అందమైన, కనకకలధౌతమణిమయ = వెండి బంగారు రత్నములు చేరిన, అనేక = లెక్కలేని, శిఖర = కొనలందలి, తటవరీ = పేటులందు, విహరమాణ = ఆటాడుచుండు, విద్యా...తనంబును, విద్యాధరులు, విబుధులు, సిద్ధులు, చారణులు, యక్షులు, గంధర్వులు కిన్నరులు, కింపురుషులు, ననుదేవయోనులదంపతుల యెడతెగని సరసంపుమాటలయు, సంగీతములయు ప్రచారంబుచే శుభకరంబులయిన యునికిపట్టుకలదియు, గంధగజ...కింకరంబును - గంధగజ = మదపుటేనుఁగులు గవయ = కారెనుబోఁతులు, గండభేరుండ = గండభేరుండములును. ఖడ్గ = ఖడ్గమృగములు. కంఠీరవ = సింగములు, శరభ = ఎనిమిదికాళ్ళమృగములు, శార్దూల = పులులు, చమర = సవరపుమృగములు, శల్య = ముండ్లపందులు, భల్ల = ఎలుఁగుబంట్లు, సారంగ = జింకలు. సాలావృక = తోడేళ్లు, వరాహ = అడవిపందులు, మహిష = దున్నలు. మర్కట = కోతులు, మహోరగ = గొప్పపాములు, మార్జాల = గండుఁబిల్లులు, ఆది = మొదలగు, నిఖిల = అన్ని, మృగనాథ = మేటిమెకములు, సమర సన్నాహ = యుద్ధప్రయత్నమందలి, సంరంభ = ఆడంబరముచేత, సంచకిత = మిక్కిలి భయపడినవారలై, శరణాగత = శరణుజొచ్చిన, శమన కింకరంబును = యమభటులు గలదియు. ఐ, ఒప్పు. ఆపర్వతసమీపంబునన్ = వెలయు నా పర్వతముదగ్గఱ, [పైపద్యముతో నన్వయము,)

తా. మఱియు నాపర్వతంబున ననేకములయిన వృక్షము లేబుతువను భేదంబులేక, యెల్లప్పుడు వసంతఋతువునందువలె మొలకలు, చిగురు, పువ్వులు, కాయలు పండ్లుగలిగి శోభిల్లుచుండును. రత్నమయమైన యిసుక తిన్నెలుగల నదులతీరములందలి వింతలయిన పగడపుఁదీఁగెలుగల యుద్యానవనములలో విహరించుచున్న చిలుకలు మొదలగుపక్షులు, తమ గట్టిముక్కులతోఁ బొడుచుటచేఁ జెట్లకొమ్మల సందులందుండు మాగినపండ్లనుండి కాఱురసప్రవాహము లచ్చటనిండియుండును

అచ్చట ననేకములైన తామరకొలఁకులందుండు, తామరతూండ్లు మొదలగు నాహారంబులను భుజించి తమ ప్రియులతోఁ గూడి విహరించెడి హంసలను మున్నగు జలపక్షులు నిత్యముగాఁ గాయకాంతలతో భూమ్యంతరిక్షంబులు నిండియుండు. ఆపర్వతంబు నవరత్న ఖచితమైన తరులందు విహరించుచుండు సిద్ధాది దేవయోనుల సంగీతధ్వనులతోఁ గూడియుండు. అచ్చటనుండి సింహశార్దూలాది మృగంబులు పోరునందు యమకింకరులనైన నోడింపఁగలవు అట్టి పర్వతమున—

క. భిల్లీ| భిల్ల| లులాయక |
భల్లుక| ఫణి |ఖడ్గ|గవయ| ♦ బలిముఖ| చమరీ|
ఝిల్లీ| హరి| శరభ| కరి కిటి
మల్లాద్భుత కాక| ఘూక మయమగు నడవిన్. 9

టీ. భిల్లీ...మయము-భిల్లి = బోయెతలు. భిల్ల = బోయలు, లులాయక = ఎనుపోఁతులు, భల్లుక = ఎలుకబంట్లు, ఫణి = పాములు, ఖడ్గ మృగములు, గవయ = గురుపోతులు, బలిముఖ = కోఁతులు, చమరి = సవరపుమృగములు, ఝిల్లి = ఈలపురుగులు, హరి = సింహములు, శరభ = శరభమృగములు, కరి = ఏనుఁగు, కిటిమల్ల = శ్రేష్ఠములైన పందులు, అద్భుత = వింతగొలుపు, కాక = కాకులు, ఘూకమయము = గుడ్లగూబల చేతను నిండినది, అగు అడవిన్ = అయిన యడవియందు. (పైపద్యముతో నన్వయము)

ఆపర్వత సమీపంబున బోయలు, బోయెతలు సింహ, శరభ శార్దూలాదులగు పైఁజెప్పిన మృగంబులతో నిండినయొక యడవియందు

శా. అన్యాలోకన భీకరంబులు|జితా ♦ శానేక పానీకముల్|
వన్యేభంబులు గొన్ని మత్తతనులై ♦ స్వజాతివిహారాగతో
దన్యత్వంబున|భూరిభూధరదరీ ♦ ద్వారంబు లందుండి| సౌ
జన్యక్రీడల|నీరుగాలి వడి|కా ♦ సారావగాహార్థమై. 10

టీ. అన్య...రంబులు-అన్య = ఇతరులయొక్క, ఆలోకన = చూపులకు, భీకరంబులు = భయముఁ గలిగించునవియు, జిత...కముల్-జిత = జయింపఁబడి, ఆశా = దిక్కులందలి, అనేకప = ఏనుఁగులయొక్క, అనీకముల్ = సేనలు గలవియునైన, వన్య ఇభంబులు కొన్ని = వనంబులందుఁ బుట్టిన కొన్నియేనుఁగులు, మత్తతనులై = మదించిన దేహములుగలవై, స్వజా...ఉదన్యత్వంబునన్, స్వజా = తమజాతితోఁగూడ, విహార = తిరుగుటచేత, ఆగత = కలిగిన, ఉదన్యత్వంబునన్ = దప్పిగలవి యగుట చేతను, భూరి...ద్వారంబులందునన్ ఉండి, భూరి = విస్తారములైన, భూధర = పర్వతములయొక్క, దరీ = గుహలయొక్క, ద్వారంబులందునన్ ఉండి = వాకిళ్ళనుండి, సౌజన్యక్రీడలన్ = మంచిదనముతోఁ గూడిన యాటలచే, నీరుగాలి = నీటిమీఁది చల్లని గాలి, వడి = సోకి, కాసార అవగాహ అర్థమై = కొలఁకులలో మునుఁగుటకై (పైపద్యముతో నన్వయము)

తా॥ ఆయరణ్యంబున నితరులకు వెఱపుఁ గలిగించునవియు, దిగ్గజముల సమూహమును సైతము గెల్చునవియునైన, కొన్ని యడవియేనుఁగులు తమ గుంపులలో నచ్చటి గుహలలోఁ దిరిగి తిరిగి, దప్పిగొని, నీటిపై గాలి సోఁకఁగా, నచ్చటి కొలఁకులలో మునుఁగఁ గోరినవై.

ఆ. అంధకారమెల్ల ♦ నద్రిగుహాంతర
వీథులందుఁ| బగలు ♦ వెఱచి డాఁగి
యెదురు వేచి| సంధ్య ♦ నినుఁడు వృద్ధతనున్న
వెడలె ననఁగ| గుహలు ♦ వెడలెఁ గరులు. 11

టీ. అంధకారము ఎల్లన్ = చీఁకటియంతయు, పగలు = పగటిపూఁట, వెఱచి = భయపడి, అద్రిగుహా అంతరవీథులందున్ = పర్వతములయొక్క గుహల మధ్యప్రదేశములందు, డాఁగి = దాఁగియుండి, ఎదురు = సమయమును, వేచి = కాఁచియుండి, సంధ్యన్ = సాయంసంధ్యాకాలంబున

ఇనుఁడు = సూర్యుడు, వృద్ధతన్ = ముసలితనమున, ఉన్నన్ = ఉండఁగా వెడలెన్, అనఁగన్ = బయలు వెడలినదో యనునట్లు, కరులు = ఏనుఁగులు, గుహలు = సారంగములనుండి, వెడలెను = బయలుదేరెను.

తా॥ ఆయేనుఁగులు గుహలనుండి వెడలుట చూడఁగా, పగటిపూట సూర్యునికి వెఱచి, గుహలలో దాఁగియుండిన చీఁకటి యతఁడు క్రుంకఁగానే గుహలనుండి వెడలివచ్చినదో యనునట్లు తోఁచెను. లోకమునందు రాజులు తమ శత్రువులు బలవంతులుగా నున్నప్పుడు తామున్న తావు తెలియకుండునట్లుండి సమయముకనిపెట్టి, తమ శత్రువులు హీనదశలో నున్నప్పుడు చెలరేగుదురు. అని ఈ పద్యమున నొక ధ్వన్యర్థము తోఁచుచున్నది. ఏనుఁగులు చీఁకటివలె నల్లనై గొప్పవిగ నున్నందున నట్లు ఉత్ప్రేక్ష చేయబడినవి.

క. తలఁగవు కొండలకైనను
మలఁగవు సింగములకైన ♦ మార్కొనుఁ గడిమిం
గలఁగవు పిడుగులకైనను
నిలబల సంపన్నవృత్తి ♦ నేనుఁగుగున్నల్. 12

టీ॥ ఏనుఁగుగున్నల్ = ప్రాయంపు టేనుఁగులు, ఇలన్ = భూమియందు, బలసంపన్నవృత్తిన్ = బలముచేఁగూడిన యునికిచేత, బలముగల్గి యుండుటచేత, కొండలకైనను = పర్వతములకైనను, తలఁగవు = తొలఁగిపోవు, సింగములకైనను = సింహము లెదుటవచ్చినను, మలఁగవు = మిణఁకరింపవు, కడిమిన్ = బలముతో, మార్కొనున్ = ఎదిరించును, పిడుగులకైనను = వజ్రాయుధములకైనను, కలఁగవు = కలవరమునొందవు.

తా. అట్టి పర్వతగుహలనుండి వెలువడిన యాప్రాయపు టేనుఁగులు మిక్కిలి బలము గలవిగా నుండుటచేతఁ బర్వతము లెదుటవచ్చినను, వానిని త్రోచికొనిపోవును. సింహములు తమపైకి వచ్చెనేని, వానికి వెఱవక బలిమితోఁ బోరాడును. పిడుగులు పడినను గలఁతఁ జెందవు.

సీ. పులుల మొత్తంబులు ♦ పొదరిండ్లలోఁ దూఱు
ఘోరభల్లూకముల్ ♦ గుహలు సొచ్చు
భూదారములు నేల ♦ బొరియలలో డాఁగు
హరిదంతములకేఁగు ♦ హరిణచయము
మడువులఁ జొఱబాఱు ♦ మహిషసంఘంబులు
గండశైలంబుల ♦ గపులు ప్రాఁకు
వల్మీకములు సొచ్చు ♦ వనభుజంగంబులు
నీలకంఠంబులు ♦ నింగి కెగయు
తే. వెఱచి చమరీమృగంబులు విసరు వాల
చామరంబుల విహరణ ♦ శ్రమము వాయ
భయదపరిహేల విహరించు ♦ భద్రకరుల
గాలి సోఁకినమాత్రాన ♦ జాలిఁబొంది. 13

టీ॥ భయదపరిహేలన్-భయద = వెఱపించునట్టి, పరిహేలన్ = వేడుకయాటలతో, విహరించు భద్రకరుల గాలి = సంచరించునట్టి భద్రజాతియందలి యేనుఁగులమీఁది గాలి, సోఁకినమాత్రానన్ = సోఁకినతోడనే, జాలిన్ = దిగులును, పొంది, పులుల మొత్తంబులు = పులుల గుంపులు, పొదరిండ్లలోన్ తూఱును = పొదలలోపలికిఁ జొచ్చును. ఘోరభల్లూకముల్ = చూపఱకు దిగులుపుట్టించునట్టి యెలుఁగుబంట్లు, గుహలు సొచ్చున్ = గుహలలోఁ బ్రవేశించును, భూదారములు = పందులు, నేలన్ = నేలయందలి, బొఱియలలోన్ = కలుగులలో, డాఁగును, హరిణచయము = జింకలగుంపు, హరిత్ అంతములకున్ = దిక్కులయొక్క కొనలకు, ఏఁగున్ = పరుగెత్తును, మహిషసంఘంబులు = ఎనుబోఁతులగుంపులు, మడువులన్ = మడుగులయందు, చొఱన్ + పాఱును = ప్రవేశించును,

గండశైలంబులన్ = గొప్పపర్వతంబులలోనికి, కపులు = కోఁతులు, పాఱుఁగన్ = జరిగిపోవును. వనభుజంగంబులు = కొండచిలువలు, వల్మీకములన్ సొచ్చున్ = పుట్టలలోఁ జొఱఁబడును. నీలకంఠంబులు = నెమళ్ళు, నింగికిన్ = ఆకసంబువైపునకు (పైకి) ఎగయున్ = ఎగురును, చమరీ మృగంబులు = సవరపు మెకములు, వెఱచి = దిగులుపడి, విహరణవిశ్రమము = తిరుగుటవలని యలసట, పాయున్ = తొలఁగునట్లు, వాలచామరంబులన్ = తోఁకలను వింజామరములతో, విసరున్ = వీఁచును.

తా. అవ్విధంబున సకలమృగంబులను వెఱపించునట్టి యాభద్రగజములు సంచరించునప్పుడు వానిని జూచిన తోడనే పులులు పొదలలోఁ దూఱును, భయంకరములైన యెలుఁగుబంట్లు గుహలలో దాఁగును, పందులు కలుఁగులలోపలఁ బ్రవేశించును, జింకలు మిక్కిలి వెఱచి, దిక్కులకొనలకుఁ బరువెత్తును, చమరీమృగంబులు వెఱచి యేటుపోవను దోఁచక యాయేనుఁగుల సంచారశ్రమంబు పాయునట్లు తమ తోఁకలనెడు వింజామరలతో విసరుచుండును. ఈ పద్యమున నేనుఁగుల గాంభీర్యము చూపఁబడినది.

క. మదగజదానామోదము
కదలని తమకములఁ ద్రావి ♦ కడుపులునిండన్
బొదలుచుఁ దుమ్మెదకొదమల
కదుపులు జుం జుమ్మటంచు ♦ గానము సేసెన్ 14

టీ. తుమ్మెదకొదమల కదుపులు = చిరుతప్రాయముగల తుమ్మెదల గుంపులు, మద…దము = మదగజ = మదపుటేనుఁగులయొక్క, దాన = మదజలముయొక్క, ఆమోదము = తావిని, కదలని తమకములన్ = చలింపని యపేక్షలతో, కడుపులు నిండన్ = కడుపులు నిండునట్లుగ, త్రావి = పానముచేసి (వాసనజూచి), పొదలుచున్ = రేఁగుచు, జుంజుమ్మ అటంచున్ = జుంజుమ్మనుచును, గానము సేసెను = పాటపాడెను.

తా. ఆ వనంబునందలి పిన్నవయసుగల తుమ్మెదలు మదించిన యా యేనుఁగుల గండములనుండి కాఱెడు మదోదకముయొక్క వాసనను దనివితీఱఁ బీల్చి, మఱింత రేఁగి ఝంకారములు చేసెను.

క. తేఁటియొకటి యొరుప్రియకును
మాటికి మాటికిని నాగ ♦ మదజలగంధం
బేటికి వని [తనుఁ] బొందెడి
బోటికి నందిచ్చు నిండు ♦ బోటుఁదనమునన్.] 15

టీ. తేఁటి ఒకటి = ఒక మగతుమ్మెద, ఒరుప్రియకున్ = మఱొక్క మగతుమ్మెదయొక్క ప్రియురాలికి, నాగమదజలగంధంబు = ఏనుఁగుయొక్క చెక్కిళ్ళయందలి మదోదకముయొక్క వాసన, ఏటికిన్ = ఏల, అని, తనున్ పొందెడిబోటికిన్ = తనకుఁ బ్రియురాలైన యాఁడుతుమ్మెదకు, నిండుబోటుదనమునన్ = మిక్కిలి నేర్పుతో, మాటికి మాటికిని = పలుమాఱు, అందిచ్చున్ = తెచ్చియిచ్చును.

తా. ఇట్లు తుమ్మెదలన్నియు నాయేనుఁగుల మదజలంబు తావినిఁ బీల్చుచుండఁగా, వానిలో నొక మొగతుమ్మెద మఱొక్క యాఁడుతుమ్మెద యాగంధంబు నాఘ్రాణించుటచూచి యొర్వలేక యొరుల ప్రియకాంతల కేల యీ మదజలగంధము ? ఇది వీని కక్కఱలేదని తలఁచి, తన ప్రియురాలగు నాఁడుతుమ్మెదచే మాటిమాటికి నామదజలగంధంబును దెచ్చియిచ్చును. లోకంబునఁ దమవారిని తాము హెచ్చుగాఁదలఁచి, వారిని ప్రేమతో బోషించుట సర్వసాధారణము గావున నీ యీ మగతుమ్మెదయు నటుచేసెనని యెఱుఁగవలయును.

క. అంగీకృతరంగన్మా
తంగీ మదగంధ మగుచు ♦ దద్దయు వేడ్కన్

సంగీత విశేషంబుల
భృంగీగణ మొప్పె గ్రూను పెట్టెడి మాడ్కిన్. 16

టీ. భృంగీగణము = ఆఁడుతేఁటులగుంపు, అంగీ...మదగంధమా- అంకీకృత ఒప్పుకొనఁబడిన (ఆఘ్రాణింపబడిన), రంగత్ = తిరుగుచున్న మాతంగీ = ఆఁడేనుఁగులయొక్క, మద = మదజలముయొక్క, గంధము = తావిగలది, అగుచున్, తద్దయున్ = మిక్కిలి, వేడ్కన్ = ఉత్సాహముతో, సంగీతవిశేషంబులన్ = గానభేదములచేతను, మ్రానుపెట్టెడిమాడ్కిన్ = అట్టె నిలిచినవారినిగాఁ జేయునట్లు, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆడుతుమ్మెదలు నమ ప్రియులు దెచ్చియిచ్చెడు మదపుటేనుఁగుల మదోదకముయొక్క తావి నాఘ్రాణించి, మిక్కిలి యానంద పరవశములై వినువా రాశ్చర్యపడి యట్టె నిలచిపోవునట్టుగా నానావిధంబులుగా గానము చేసినవి.

క. వల్లభలు పాఱి మునుపడ
వల్లభ మని మునరి రేని ♦ వారణదానం
బొల్లక మధుకర వల్లభు
లుల్లంబులఁ బొంది రెల్ల ♦ యుల్లాసంబుల్. 17

టీ. వల్లభలు = తమ కాంతలు, పాఱి = పరుగిడి, మునుపడన్ = ముందుగా, వల్లభము అని = ఇష్టమని, వారణదానంబు = ఏనుఁగుల మదజలమును (ఏనుఁగుల మదజలముమీఁద), మునరి రేనిన్ = వాలినప్పైన, మధుకరవల్లభులు = మగతుమ్మెదలు, ఒల్లక = (ఆమదజలగంధము నాఘ్రాణింపక) నపేక్షింపక, ఉల్లంబులన్ = మనస్సులందు, ఎల్ల యుల్లాసంబుల్ = అన్ని సంతసములను, పొందిరి.

తా. తమ ప్రియురాండ్రు ఆశపడి ముందుగా వచ్చి యా గజముల మదజలగంధము నాఘ్రాణింప వానిపై ముసురియుండిరేని, వానియానంద

మునకు భంగము గావింప నొల్లక, అవి యాఘ్రాణించినఁ దాఁ మాఘ్రాణించినట్లె యని యెంచి, మగతుమ్మెదలా వాసన నాఘ్రాణింపకయె తమ మనస్సులం దెక్కువ సంతోషము నొందినవి.

వ. అప్పుడు, 18

టీ. అప్పుడు = ఆసమయంబున (అనఁగా గజములు సకల మృగంబులకు భీతిని గలిగించుచుఁ దమ మదజలగంధముచేఁ దుమ్మెదలఁ దనివి నొందించుచుఁ దిరుగునపుడు)

మ. కలభంబుల్ చెఱలాడు బల్వలము లా ♦ ఘ్రాణించి మట్టా
డుచున్, ఫలభూజంబులు రాయుచుం జిరుపుజొం ♦ పంబుల్
వడిన్ మేయుచుం, బులులం గానుబోతులన్ మృగము
లన్ ♦ బోనీక శిక్షించుచున్, గోలకుల్సొచ్చి కలంచుచున్
గిరులపై ♦ గొబ్బిళ్లు గోరాడుచున్. 19

టీ. కలభంబుల్ = ఏనుఁగుగున్నలు, పల్వలములు = చిన్నమడుగులను, ఆఘ్రాణించి = వాసనజూచి, మట్టాడుచున్ = కలఁతపెట్టుచు, ఫలభూజంబులు = ఫలవృక్షంబులను, రాయుచు = ఒరచుకొనుచు, చివురుజొంపంబుల్ = యిగుళ్ళయొక్క గుబురులను, వడిన్ = వేగముగా, మేయుచున్ = తినుచు, పులులను, కానుబోతులన్ = అడవి దున్నలను, మృగములన్ = జింకలను, పోనీక = ఇటునటు తప్పించుకొని పాఱిపోనీయక, శిక్షించుచున్ = నొప్పించుచు, కొలఁకుల్సొచ్చి = గుంటలలోఁ దిగి, కలంచుచున్ = మురికిలు చేయుచు, గిరులపైన్ = కొండలమీఁద, గొబ్బిళ్ళు గోరాడుచున్ = బాలికయాటలందువలె దంతములతోఁ బొడిచి దుమ్ము నెగురఁగొట్టుచు. చెఱలాడున్ = విహరించును.

తా. ఏనుఁగుగున్నలు మడుగుల వాసన చూచుచు, ఫలవృక్షంబుల నొఱచుకొనుచు, చిగుళ్ళగుబురులను వడిగాఁగబళించుచు, పులులను, అడవి

చున్నలను, జింకలను, దమ కంటఁబడినవానిఁ గదలనీయక బాధించుచు గుంటలలోఁ దిగి వానిని మలినపఱచుచు, గొబ్బళ్ళను బాలక్రీడలనుబోలె దంతములతోఁ బెల్లగించి దుమ్ము నెగయఁజల్లుచు దిరుగుచుండినవి.

క. తొండంబుల మదజలవృత
గండంబులఁ గుంభములను ♦ ఘట్టనసేయం
గొండలు దలక్రిందై పడు
బెండుపడున్ దిశలు సూచి ♦ బెగడున్ జగముల్. 20

టీ. తొండంబులన్ = తొండములచేతను, మదజలవృత గండంబులన్—మదజల = మదోదకముతో, వృత = కూడిన, గండములన్ = చెక్కిళ్ళచేతను, కుంభములన్ = కుంభస్థలములచేతను, కొండలు, తలక్రిందై పడును = తలక్రిందగును, దిశలు = దిక్కులు, బెండుపడున్ = బలహీనములగును, జగముల్ = లోకములు, చూచి, బెగడున్ = భయపడును.

తా. ఇట్లు ఆ యేనుఁగుగున్నలు తమ తొండములతోఁ గొట్టఁగాఁ జెక్కిళ్ళతో నొరయఁగా, కుంభస్థలములతోఁ బొడువఁగాఁ బర్వతములు తలక్రిందాయెను. దిక్కులు బలహీనము లాయెను, ముల్లోకములయందలి జనులు చూచి భయపడుచుందురు.

క. ఎక్కడ చూచిన లెక్కకు
నెక్కువయై యటవి నడచు ♦ నిభయూథములో
నొక్క కరినాథుఁ డెడతెగి
చిక్కెనొక కరేణుకోటి ♦ సేవింపంగన్. 21

టీ. ఎక్కడన్ = ఏవైపున, చూచినను, లెక్కకున్ ఎక్కువలై = మితిమీఱి, అడవిన్ = అడవియందు, నడచు = సంచరించెడి, ఇభయూథములోన్ = ఏనుఁగులగుంపులోపల, ఒక్క కరినాథుఁడు = ఒక గజేంద్రుఁడు, ఒక

కరేణుకోటి = ఒక యాఁడేనుగులగుంపు, సేవింపంగన్ = కొల్చుచుండఁగా, ఎడతెగి = దూరమై, చిక్కెను = వెనుకఁ దగులుకొనెను.

తా. ఇట్లు లెక్కలేకుండ సంచరించుచుండెడి యా యేనుఁగుల గుంపులందొక మగయేనుఁగు కొన్ని యాఁడేనుఁగులతోఁ గూడఁ దన యేనుఁగుల కూటములనుండి వెనుకఁ జిక్కి చీలిన దాయెను.

వ. ఇట్లు వెనుక ముందఱ నుభయపార్శ్వంబుల నరుగుదెంచు నేనుఁగుగములం గానక తెఱంగు దప్పి తొలఁగువడి యీశ్వరాయత్తంబయిన చిత్తంబు సంవిత్తంబు గాకుండుటం జేసి తానును దన కరేణు సముదయంబును నొక్కతెరువై పోవుచు, 22

టీ. ఇట్లు = ఈప్రకారమున, వెనుకను, ముందఱన్ = ముందుభాగమునను, ఉభయపార్శ్వంబులను = రెండు ప్రక్కలను, అరుగుదెంచు యేనుఁగుగములన్ = వచ్చుచున్న యేనుఁగులయొక్క గుంపులను, కానక = చూడక, తెఱఁగుతప్పి = దారి తప్పి, తొలఁగుపడి = దూరమై, ఈశ్వర ఆయత్తంబు = భగవంతునికి లోబడినది, అయినచిత్తంబు = అయిన తన మనస్సు, సంవిత్తంబుగాకుండుటంజేసి = ఎక్కువ తెలివిగలది గాకున్నందున, తానును = ఆగజేంద్రుఁడును, తనకరేణు సముదయంబును = తనతోడనున్న యాఁడేనుఁగుల గుంపును, ఒక్కతెరువై పోవుచున్ = ఒకదారిని బోవుచు,

తా. ఇటుల నాగజేంద్రుఁడు దనముందును వెనుకను నిరుప్రక్కలను వచ్చుచుండిన యేనుఁగులమందను గానక, దారితప్పి దూరముననే నిల్చిపోయి దైవవశంబున తనమనంబునకు నేమియుఁ దోఁచక తనతో నున్న యాఁడేనుఁగులతోఁ దాను నొక్కదారిని బట్టిపోవుచుండెను. అప్పుడు,

సీ. పల్వలంబుల లేఁత ♦ పచ్చిక మచ్చికఁ
జెలులకందిచ్చు న ♦ చ్చికము లేక

నివురు జొంపములఁ గ్రొ ♦ వ్వెలయు పూఁగొమ్మల
ప్రాణవల్లభలకుఁ ♦ బాలువెట్టు
ఘనదానశీతల ♦ కర్ణతాళంబుల
దయితల చెమటార్చుఁ ♦ దనువు లరసి
మృదువుగాఁ గొమ్మల ♦ మెల్లని గళములు
నివురుచుఁ బ్రియముతో ♦ నెఱపు గఱపు
తే. పిఱుఁదు చక్కట్ల డగ్గఱి ♦ ప్రేమఁజూపు
డాసి మూర్కొని దివికి దొం ♦ డంబు సాఁపు
వెద వివేకించుఁ గ్రీడించు ♦ విశ్రమించు
మత్తమాతంగ మల్లంబు ♦ మహిమతోడ. 23

టీ. మత్తమాతంగమల్లంబు = మదించిన యామేటియేనుఁగు, మహిమతోడన్ = నేర్పుతో, పల్వలంబులన్ = చిన్న మడువులందు (ఉండు), లేఁతపచ్చికన్ = లేతకసవును, మచ్చికన్ = ప్రేమతో, అచ్చికములేక = కొఱఁత లేకుండ, చెలులకున్ = తనభార్యలకు, అందిచ్చున్ = తొండమునఁ బెట్టును, ఇవురు జొంపములన్ = చిగుళ్ళగుంపులచేత, క్రొవ్వలయు = క్రొత్తగా వికసించు, పూఁగొమ్మలన్ = పూవులతో నిండిన గొమ్మలను, ప్రాణవల్లభలకున్ = ప్రాణముతో సాటివచ్చు కాంతలకు, పాలువెట్టున్ = పంచియిచ్చును, ఘన...తాళంబులన్-ఘన = ఎక్కువయిన, దాన = మదజలముచేత, శీతల = చల్లనైన, కర్ణ = చెవుల నెడు తాళంబులన్ = విసనకఱ్ఱలచేత, దయితలన్ = ప్రియురాండ్రను, తనువులు = దేహములు, అరసి = చూచి, చెమట ఆర్చున్ = చెమటను బోఁగొట్టి శ్రమదీర్చును, మృదువుగాన్ = తిన్నగా, కొమ్మల మెల్లని గళములు = చానలయొక్క యందములగు కంఠములను, నివురుచున్ = (తొండముతో) తడవుచు, ప్రియముతోన్ = ప్రేమతో, నెఱపు = వేడుకను కఱపున్ = కలిగించును, పిఱుఁదుచక్కట్లన్ = వెనుకటిభాగములకు, దగ్గఱి

= సమీపించి, ప్రేమన్ = అనురాగంబును, చూపున్ = కనఁబఱచును, డాసి = దగ్గఱకుఁబోయి, మూర్కొని = ఆఘ్రాణించి, దివికిన్ = ఆకాశంబువైపునకు, తొండంబు, చాఁపున్ = ఎత్తును. వెద = ఋతువును వివేకించున్ = ఎఱుఁగును, క్రీడించును = ఆటాడును, విశ్రమించున్ = అలసట దీర్చుకొనును.

తా. ఆమత్తుఁడైన గజేంద్రుఁడు దన ప్రియురాండ్రతోఁ గూడఁ బోవుచుఁ, దనముదితలందుఁగల మోహముచే వానికిఁ బచ్చికపడియలందు మొలచియుండు లేఁతపచ్చికను దొండముతోఁ బెఱికి తనివిదీర నొసంగుచును, చిగుళ్ళతో నిండిన రెమ్మలను తొండముతోఁ విఱిచి, పక్షపాతము లేక యున్నింటికి నిచ్చుచు, వనమునందు దిరుగుటచేత డస్సిన తన ప్రియురాండ్ర యొడళ్ళయందలి చెమటలను విసనకఱ్ఱలఁబోలు తన చెవులతో విసరుచు తన కాంతల యందమైన మెడలను తొండముతోఁ దడవి, తనతో విహరింప నిచ్చపుట్టించుచు, ముందు బోవుచున్న తన వనితల వెనుకలకుఁ బోయి తొండములతో వాని వెనుకటి భాగంబుఁ దడవి, వానిపైఁ దనకుఁగల మోహంబుఁ దెలియఁబఱచుటకై తొండముఁ బైకెత్తుచు ఋతుకాలంబుఁ గనిపెట్టి యావనంబులందు వానితోఁ గూడ విహరించునట్టి విహరించుట వలని యలసటఁ దీర్చుకొనుచు నుండెను.

సీ. తనకుంభములపూర్ణ ♦ తకు డిగ్గి యువతుల
కుచములు వయ్యెద ♦ కొంగులీఁగ
దనయానగంభీర ♦ తకుఁ జాల కబలల
యానంబు లందెల ♦ నండగొనఁగఁ
దనకరశ్రీ గని ♦ తలఁకి బాలల పిఱు
దొడలు మేఖలదీప్తిఁ ♦ దోడుపిలువఁ
దనదంతరుచి కోటి ♦ తరుణులనగవులు
ముఖచంద్ర దీప్తుల ♦ ముసుగు దిగువఁ

తే. దనదు లావణ్య రూపంబు ♦ దలఁచి చూడ
నంజనాభ్రము కపిలాది హరిదిభేంద్ర
దయిత లందఱు దన వెంటఁ ♦ దగిలి నడువ
గుంభినీభుఁ డొప్పె నొప్పులకుప్పవోలె. 24

టీ. తన కుంభముల పూర్ణతకున్ = తన కుంభస్థలము యొక్క నిండుఁదనమునకు, డిగి = తలవాంచి, యువతులకుచములు = జవరాండ్ర స్తనంబులు, పయ్యెదకొంగులు = పైఁటచెఱఁగులను, ఈగన్ = తాల్పగా; తన యాన గంభీరతకున్ = తన నడత యొక్క గొప్పఁదనమునకు చాలక = సరిపోలలేక, అబలలయానంబులు = వనితల యొక్క నడకలు, అందెలన్ = కాలినూపురములను, అండగొనఁగన్ = ఆశ్రయింపఁగాఁ తన కరశ్రీన్ = తన తొండము యొక్క సొంపును, కని = చూచి, తలఁకి = వెఱచి, బాలల చిఱుతొడలున్ = జవరాండ్ర చిన్ని తొడలు, మేఖలదీప్తిన్ = మొలనూళ్ళ యొక్క సొంపును, తోడు పిలువన్ = సాయమునకుఁ బిలువఁగా; తన దంతరుచికిన్ = తన దంతముల కాంతికి, ఓడి, తరుణుల నగవులు = ప్రియంపుమగువల నవ్వులు, ముఖచంద్రదీప్తులన్ = చంద్రునిఁబోలు మోముల యొక్క కాంతుల చేతను. మూసుఁగు తిగువన్ = ముసుఁగువైచికొనఁగా, తనదులావణ్యరూపంబున్ = తన యొక్క సౌందర్యముతో గూడిన రూపమును, తలఁచి చూడన్ = గమనించి చూచినంత మాత్రమునసే, అంజనా...దయితలు-అంజన అభ్రము కపిల ఆది = అంజన, అభ్రము కపిల మొదలగు, హరిత్ ఇభ ఇంద్ర = మేటిదిగ్గజముల యొక్క, దయితలు = భార్యలు, అందఱును, తన వెంటన్ తగిలి = తన వెంబడిపడి, నడవన్ = రాఁగా, కుంభినీభుఁడు = గజరాజు, ఒప్పులకుప్పవోలెన్ = సౌందర్యము యొక్క ప్రోగువలె, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆగజరాజు తన కుంభముల యొక్క గబ్బితనమునకుసరిపోలమిచే వనితలు సిగ్గుపడి, తమ స్తనంబులను పైఁటకొంగులతోఁ గప్పుకొనిరో యను

నట్లుండు కుంభస్థలములను, తననడకకుఁ దగినట్లు నడవలేవను నభిప్రాయంబుతోఁ గాంతలు దమ కాళ్ళ కందెలు దాల్చిరో యనునట్లుండు నడకయు, తన తొండముల కాంతిఁ బోలకున్నందునఁ అబలలు తమ తొడల కాంతి హెచ్చుటకై యొడ్డాణములఁ దాల్చిరో యని చెప్పఁదగియుండు తొండములును, తన దంతముల కాంతితో నీడుగాకున్నందున వనితలు తమ చిఱునవ్వుల కాంతిని తమ మోము చంద్రుల కాంతులతో గతపఱచిరో యనునట్లు చెప్పఁదగిన దంతములును గలిగి యంజన మొదలగు దిగ్గజేంద్రుల యంగనలు తన రూపలావణ్యమును జూచి మోహించి దమ ప్రియభర్తలఁబాసి తన్ను వెంబడించునట్లొనర్పఁగఁగల రూపలావణ్యము గలదై సౌందర్యరాశి యన నొప్పియుండెను.

వ. మఱియు నానాగహనవిహరణమహిమతో మదగజేంద్రము
మార్గంబుఁ దప్పి పిపాసా పరాయత్త చిత్తంబున మత్తకరే
ణుల మొత్తంబును, దానును జనిచని,

టీ. మఱియు, నానా...మహిమతో-నానా = అనేకములగు, గహన = అడవులందు, విహరణ = తిరుగుటయందలి, మహిమతోన్ = నేర్పుతో, గజేంద్రంబు = మదపుటేనుఁగుల ఱేఁడు, మార్గంబున్ తప్పి = దారితప్పి, మదపిపాసా...చిత్తంబునన్ మద = మదముచేనైన, పిపాసా = దప్పికి, పరాయత్త = మిక్కిలి లోఁబడిన, చిత్తంబునన్ = మనంబుతో, మత్తకరేణుల మొత్తంబును = మదించిన యాఁడేనుఁగులగుంపును, తానును, చనిచని = కడుదవ్వేఁగి,

తా. ఆగజేంద్రుఁ డట్టి సౌందర్యాతిశయంబుతోఁ గూడి, యడవిఁ దిరుగుచు నావేడుకలలోనే యుండి దారిదప్పి మఱొక్కదారిని బోయి, మిక్కిలి దప్పిగొని, నీరు ద్రావుటకై మడుఁగులను వెదకుచుఁ, దన కరేణుసమూహములతోడఁ జాల దవ్వేఁగినదై.

మ. అటఁ గాంచెం గరిణీవిభుండు నవఫుల్లాంభోజ కల్హారమున్
నటదిందీవరవారముం గమఠ మీ ♦ నగ్రాహదుర్వారమున్

వట హింతాల రసాల సాల సుమనో • వల్లీ కుటీ తీరముం
జటులోద్ధూత మరాళ చక్ర బక సం • చారంబుఁ గాసారముం.

టీ. అటన్ = అచ్చట, కరిణీవిభుండు, నవ...రముల్-నవఫుల్ల = అప్పుడే పూచిన, అంభోజ = తామరలు, కల్హారముల్ = ఎఱ్ఱ దామరపువ్వులును గలదియును, నట...వారముల్ = నటత్ = (ఆపువ్వులపై) తిరుగుచున్న, ఇందిందిర = తుమ్మెదలయొక్క, వారముల్ = గుంపు గలదియు, కమఠ...రమ-కమఠ = తాఁబేళ్ళచేతను, మీన = చేపలచేతను, గ్రాహ = మొసళ్ళచేతను, దుర్వారముల్ = దాఁటఁగూడనిదియు, వట...తీరముల్-వట = మఱ్ఱిచెట్లు, హింతాల = గిరకతాడిచెట్లు, రసాల = తియ్యమామిడిచెట్లు, సాల = ఏపెచెట్లు, సుమనోవల్లి = జాజి తీగెలు, కుటీ = అడవిమల్లెచెట్లు, తీరముల్ = గట్టునందు గలదియు, చటుల...చారంబుల్-చటుల = సంచరించుచు, ఉద్ధూత = దుమికెడు, మరాళ = హంసలయొక్క, చక్ర = చక్రవాకపక్షులయొక్క, బక = కొంగలయొక్కయు, సంచారంబున్ = తిరుగుట గలదియు అయిన, కాసారంబుల్ = కొలనిని. కాంచెన్ = చూచెను.

తా. అగ్గజేంద్రుఁడట్లు చాల దవ్వేఁగి, యప్పుడే పూచిన పూలతోఁ గూడినదియు, ఆపూలపైఁ దిరుగుచుండు తుమ్మెదలచే నొప్పినదియు, మొసళ్ళు మొదలగు జంతువులతోఁ గూడియున్నందున లోపలికి సైతము దిగుటకు వీలుపడనిదియు, మామిడి, మఱ్ఱి, మొదలగు చెట్లతో నలుప్రక్కలం గూడినదియును నై, హంస సారస కారండవాది పక్షులచే నలయుచున్న యొక కొలనిం గాంచినదాయెను.

వ. ఇట్లనన్యపురుషసంచారంబయి నిష్కళంకంబైన యప్పంకజాకరంబుఁ బొడగని.

టీ. ఇట్లు ఇవ్విధంబున, అనన్యపురుషసంచారంబు, అయి = ఇతరుల సంచారములేనిదై, (కనుకనే) నిష్కళంకంబు = మురికిలేనిది, ఐన, అప్పంకజాకరంబుల్ = ఆతామరకొలనిని, పొడఁగని = చూచి,

తా. ఆయరణ్యంబున మనుష్య సంచారము లేమిచేఁ జేటనీటితోఁ గూడినదై యున్న యా తామరకొలనిని జూచినదాయెను. అట్లు గజేంద్రుఁడా కొలనిని జూచి,

సీ. తోయజగంధంబు • దోఁగిన చల్లని
మెల్లని గాడ్పుల • మేను లలర
కమలనాళాహార విమలవాక్కలహంస
రవములు సెవుల పం • డువులు సేయ
ఫుల్లదిందీవరాం • భోరుహామోదంబు
ఘ్రాణరంధ్రంబుల • గారవింప
నిర్మల కల్లోల • నిర్గతాసారంబు
వదన గహ్వరముల • వాడుదేర్ప
తే. త్రిజగదభినవసౌభాగ్య • దీప్తమైన
విభవ మీక్షణములకును • విందుసేయ
నరిగి పంచేంద్రియ వ్యవ • హారములను
మఱచి మత్తేభయూథంబు • మడుఁగు సొచ్చె. 28

టీ. తోయజగంధంబు, తోఁగిన, చల్లని, మెల్లని గాడ్పులన్ = తామరపువ్వుల వాసనతోఁగూడి శైత్యమాంద్యములను గుణములు గలిగి వీచుచున్న గాలిచేత. మేనులు = దేహములు, అలరన్ = ఆనందమొందఁగా, కమల...రవములు-కమలనాళ = తామరతూఁడులు, ఆహార = భోజనముగాఁ గలవియై, విమల = స్పష్టమైన, వాక్ = మాటలుగల, కలహంస = రాయంచ యొక్క, రవములు = కూఁతలు, చెవుల పండువులు సేయన్ = శ్రోత్రానందమును గలిగింపఁగా, ఫుల్ల...మోదంబు-ఫుల్లత్ = వికసించిన, ఇందీవర = నల్లకలువలయొక్క, అంభోరుహ = తామరపూవులయొక్క, ఆమోదంబు = తావి,

ఘ్రాణరంధ్రంబులకున్ = ముక్కుపుటములను, గారవింపన్ = మర్యాదసేయఁగా, (దీనిచే ఘ్రాణేంద్రియమునకు విషయమయిన గంధగుణము సూచింపఁబడియె). నిర్మల...సారంబు-నిర్మల = తేటయైన, కల్లోల = పెద్ద యలలనుండి, నిర్గత = వెలువడిన ఆసారంబు = జడివాన, (వ్యాపించుట) వదనగహ్వరముల వాడు తేర్పన్ = నోళ్లనెడు రంధ్రములయొక్క యెండుటను బోఁగొట్టఁగా (దీనిచే జిహ్వేంద్రియమునకు విషయంబయిన రసగుణము దెలుపఁబడియె). త్రిజగ...దీప్తము-త్రిజగత్=ముల్లోకములకు, అభినవ = క్రొత్తదైన, సౌభాగ్య = సొంపుచేతను, దీప్తముఅయిన= వెలుఁగుచున్న, విభవము= వేడుక, ఈక్షణములకును=కన్నులకును, విందు = భోజనము, చేయన్ = తృప్తినొందింపగా, (దీనిచే నేత్రేంద్రియమునకు విషయమైన రూపగుణముఁ దెలుపఁబడియె), అరిగి = పోయి, పంచేంద్రియవ్యవహారములను = త్వక్, చక్షుః శ్రోత్ర, జిహ్వా ఘ్రాణము అను నైదింద్రియములకుఁ గావలసిన స్పర్శ, రూప, శబ్ద, రస, గంధము అను విషయములను మఱచి, మత్తఇభయూథంబు = మదపు టేనుఁగుగల మేటిగుంపు, మడుఁగుసొచ్చెన్ = మడుఁగులోపల దిగెను.

తా. ఆతామరకొలను నుండి తామరపూవులవాసనతోఁగూడి శైత్య సౌరభ్యమాంద్యము లను మూఁడు గుణములుగల గాలి వీవఁగాఁ దమదేహముల బడలిక తీరుటచేతను, ఆకొలనునందలి తామరతూండ్లు తిని యింపుగాఁగూయుచున్న రాయంచలకూఁతలు దమ చెవులకింపుగలుగుటచేతను, ఆకొలనియందలి తామరపువ్వులసువాసన తమముక్కులకుఁగమ్మనిసువాసన కొట్టుచుండుటచేతను, తేటయైన యలలతోఁగూడ వచ్చెడు తుంపరలు నోటికి రుచికరంబై యుండుటచేతను, ఆతామర కొలనియొక్క సొంపు ముల్లోకములకుఁ గ్రొత్తదై చూడఁజూడఁ దనివితీరకుండుటచేతను, నామదపుటేనుఁగులగుంపు తమ పంచేంద్రియములకుఁ గావలయువానినిమఱచి, యాకొలనిలో దిగినవారయెను, పంచేంద్రియములకుఁగావలసిన శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధగుణంబు లైదును నక్కొలనియందే యున్నందున నవి యాకొలనిని విడిచిపోవ మనంబురాక దానిలో దిగెను.

క. తొండంబులఁ బూరించుచు
గండంబులఁ జల్లుకొనుచు ♦ గళగళరవముల్
మెండుకొన వలుదకడుపులు
నిండ స్వేదండకోటి ♦ నీరుం ద్రావెన్. 29

టీ. వేదండకోటి = ఏనుఁగులగుంపు, తొండంబులన్ = తొండముల లోపల, పూరించుచు = (నీటిని] నిండించుకొనుచు, గండంబులన్ = చెక్కిళ్లయందు, చల్లుకొనుచున్, వలుదకడుపులు=తమ పెద్ద బొజ్జలు, నిండన్ = నిండునట్లు, నీరున్=నీటిని ద్రావెన్ = పానము చేసెను.

తా. ఆయేనుఁగు లాకొలనిలో దిగి, నీటిని దమ తొండముల లోపలికిఁ బీల్చుకొని, పైకెత్తి గండస్థలమందుఁ జల్లుకొనుచు, తలలు పైకెత్తి గళగళధ్వని పుట్టునట్లు చేయుచు. కడుపునిండుగా నీరుఁ ద్రాగినవారయెను.

వ. అప్పుడు, 30

తా. ఆయేనుఁగు లీతెఱఁగున నీటిని ద్రావుచు నెక్కువ సంతోషముతో నాకొలనియందు విహారములు సల్పుచుండు సమయంబున,

మ. ఇభలోకేంద్రుఁడు హస్తరంధ్రముల నీ ♦ రెక్కించి పూరించి
చం, డభమార్గంబున కెత్తి నిక్కి వడి ను ♦ ద్దాడించి పైఁ జి
మ్మ నా, రభటిన్ నీరములోన బెల్లెగసిన ♦ గ్రాహాపాఠీన
ముల్, నభమందాడెడు మీనకర్కటములం ♦ బట్టెన్ సురల్
మాన్పడన్. 31

టీ. ఇభలోకఇంద్రుఁడు=ఏనుఁగుల మేటిగుంపునకురాజు, హస్తరంధ్రములన్ = తొండములయొక్క సందులందు, నీరు, ఎక్కించి=పూరించి, నిండించి, చండభమార్గంబునకున్ = వేఁడికిరణములుగల సూర్యునిమార్గమునకు (ఆకాశముపైపునకు), ఎత్తి=(తొండము) పైకెత్తి, నిక్కి=మీఁగాళ్ల

మీఁదనిలిచి, వడిన్ = వేగముతో, ఉద్ధాడించి = కలఁగించి, పైఁజిమ్మ నారభటి = పైకిచిమ్మినట్టి వేగముతో, నీరములోనన్ = ఆయేనుఁగు తొండమందలి నీటియందుండి, వక్రగ్రాహపాఠీనముల్ = మొసళ్లు, ఎండ్రకాయలు, వేయికోఁలుగల చేపలును. పెల్లు = మిక్కిలి, ఎగసి = ఎగిరి, సురల్ = దేవతలు, క్రిమ్మొన్నడన్ = నిలిచిపోవునట్లు, నభమంచున్ = ఆకసమునందు, ఆపడుమీన కర్కాటములన్ = తిరిగాడు చేపలను ఎండ్రకాయలను పట్టెను = ఆశ్రయించెను.

తా. ఆయేనుఁగుల రేఁడు ఆకొలనియందు గ్రీడలుసల్పుచుఁదొండము నిండనీళ్ళు నిండించి పైకెత్తి యాడించి యానీటిని పైకెఁజిమ్మఁగా నా వేగముచే తొండములోని నీటనుండిన చేపలు, ఎండ్రకాయలు, కొజ్జలు గజేంద్రునికి వెఱచి శత్రువులకు వెఱచినవారు గొప్పపదవియందున్న తమ వారి నాశ్రయించునట్లు, ఆకసమునను న్న శింశుమార చక్రమందున్నమీన మకర్కాటకము అనురాసులను బొందెను. అదిచూచి దేవతలందఱు ఆశ్చర్యమునొందిరి. లోకమున శత్రువులకు వెఱచినవారు తమవారిలో గొప్ప వారి నాశ్రయించుట ప్రసిద్ధము. గజేంద్రుఁడు తనతొండమునుండి యెగజిమ్మిన నీరు ఆకాశమువఱకు పొంగెను. ఆగజేంద్రమంత బలిమిగలది అని భావము.

వ. మఱియు నగ్గజేంద్రంబు నిరర్గళవిహారంబున. 32

టీ. మఱియు, ఆగజేంద్రుఁడు, నిరర్గళవిహారంబున, నిర్ + అర్గళ = అడ్డులేని, విహారంబున = ఆటయందు,

తా. ఆగజరాజు ఇట్టిఁగున అడ్డములేకుండ విహరించుచుండఁగా,

సీ. కరిణీకరోజ్ఝిత • కంకణచ్ఛటదోఁగి
సెలయేటి నీలాద్రి • చెలువుఁ దెగడు
హస్తినీహస్త వి • న్యస్త పద్మంబుల
వేయిగన్నులవాని • వెరవుసూపుఁ

గలభీసముత్కీర్ణ • కల్హార రజమునఁ
గనకాచలేంద్రంబు • ఘనతఁ దాల్చుఁ
గుంజరీపరిచిత్ర • కుముద కాండంబుల
ఫణిరాజమండన • ప్రభ వహించు

ఆ. మదకరేణుముక్త • మౌక్తిక శుక్తుల
మెఱుఁగు మొగులతోడ • మేలమాడు
నెదురులేని గరిమ • నిభరాజమల్లంబు
వనజగేహకేళి • వ్రాలునపుడు. 33

టీ. ఇభరాజమల్లంబు = గజేంద్రులలో మేటి, ఎదురులేని గరిమన్ = సాటిలేని గొప్పదనముతో, వనజగేహకేళిన్—వనజ = కమలములకు, గేహ = ఉనికిపట్టగు కొలనియందు, కేళిన్ = ఆటయందు, వ్రాలునపుడు = మీఱునపుడు, కరిణీ...చటన్-కరిణీ = ఆఁడేనుగులయొక్క, కర = తొండములనుండి, ఉజ్ఝిత = పైకెగురఁగొట్టబడిన, కంకణ = నీటిబిందువులయొక్క, ఛటన్ = గుంపునందు, తోఁగి = తడిసి, సెలయేటినీలాద్రి చెలువున్ = సెలయేళ్ళతోఁ గూడిన కాటుక కొండయొక్క యందమును, తెగడున్ = తిరస్కరించును. హస్తినీ...పద్మంబుల-హస్తినీ = ఆడేనుగులయొక్క, హస్త = తొండముచేత, విన్యస్త = ఉంచఁబడిన, పద్మంబులన్ = తామరపువ్వుల రేకులచేత, వేయిగన్నులవానివెరవు = వేయిగన్నులు గలవాఁడగు దేవేంద్రునియొక్క పోలికను, చూపున్ = కనఁబఱచును. కలభీ...జమునన్-కలభీ = ప్రాయపుటాఁడేనుఁగులచేత, సముత్కీర్ణ = వెదఁజల్లఁబడిన, కల్హార = తామర పువ్వుల యొక్క, రజమునన్ = పుప్పొడిచేత, కనకఅచలఇంద్రంబుఘనతన్ = గొప్పదైన మేరుపర్వతముయొక్క గొప్పతనమును, తాల్చున్ = వహించును, కుంజరీ... కాండంబులన్-కుంజరీ = ఆడేనుగులచేత, పరిచిత = వేయఁబడిన, కుముద = తెల్లతామర కాఁడలయొక్క, కాండంబులన్ = గుంపులచేత, ఫణి

రాజమండనప్రభక్ = పాములే తొడవులుగాఁగల యీశ్వరుని కాంతిని, వహించుఁ = పొందును. మద...కుహరల్ - మదకరేణు = ఆఁడుమదపు టేనుగులచేత, ముక్త = వేయఁబడిన, మౌక్తికశుక్తుల్ = ముత్యపు చిప్పలచేత, మెఱుఁగు మొగులతోడన్ = మెఱుపులతోఁగూడిన మబ్బులతో, మేలమాడుఁ = ఎగతాళులాడును.

తా. ఆమదించినగజరాజు పెంటియేనుఁగులతోడ సాటిలేని నేర్పుతో నాకొలనియందు జలక్రీడలు సల్పునప్పుడు, ఆఁడేనుఁగులు తమ తొండములతో నీళ్ళెత్తి పైఁజల్లుటచేఁ నా నీటిబొట్లచే దడిసి యున్నందున, కొండనదులతోఁడ గూడిన కాటుకకొండయో యనఁదగియు, నవి తమ తొండములతోఁ దామరపువ్వుల రేకులు విడఁదీసి శరీరముపైఁ జల్లుటచే వేయి కన్నులుగల దేవేంద్రుఁడో యనఁదగియు, నవి తామరపువ్వుల పుప్పొడి చల్లుటచే బసిఁడికొండయో యనఁదగియు, ఆయాఁడేనుగులు తెల్లతామరతూడులఁ బెల్లగించి తనపై వేయుటచే పాములను భూషణములుగాఁ దాల్చిన యీశ్వరుడో యనియు, ఆప్రియకరేణువులు ముత్యముల చిప్పలు నీళ్ళలోపలనుండి యెత్తి పైనవేయుటచే మెరుపులతోఁ గూడిన మబ్బోయనియుఁ దలఁపఁదగియుండెను. ఈ పద్యమునందు గజేంద్రునికిఁ గాటుకకొండలోను, మేరుపర్వతముతోను, మబ్బుతోను సామ్యంబుచెప్పుటచే నాగజేంద్రుఁడంత యెత్తయినవాఁడని సూచితమగుచున్నది. ఏనుఁగు నల్లగా నుండుటచేతఁ బర్వతాదులతో సాటి చెప్పఁబడియె. మఱియు నీటితుంపరలు సెలయేళ్ళతోను, తామర రేకులు కన్నులతోను, తామరపువ్వుల పుప్పొడి బంగారుతోను, కలువ కాఁడలు తెల్లని పాములతోను, ముత్యపుచిప్పలు మెఱుపులతోను సరిపోల్పఁబడినవి యని యెఱుఁగవలయును, ఈశ్వరునికి తెల్లనిపాములు భూషణములని ప్రసిద్ధి.

వ. మఱియు నాసరోవరలక్ష్మి మదగజేంద్రవివిధవిహారవ్యాకులిత నూతనలక్ష్మీవిభవయై యనంగవిద్యానిరూఢ పల్లవప్రబంధ పరికంపిత శరీరాలంకారయగు కుసుమకోమలియునుం బోలె

వ్యాకీర్ణ చికురమత్త మధుకరనికరయు, విగత రస వదన కమలయు, నిజస్థాన చలితకుచరథాంగయుగళయు, లంపటితజఘనపులిన తలయునై యుండెనంత.

టీ. మఱియును ఆసరోవరలక్ష్మి = ఆకొలనుయొక్క కాంతి, మద...విభవయు ఐ - మదగజఇంద్ర = మదించిన మేటియేనుఁగులయొక్క, వివిధ = పలుతెఱఁగులైన, విహార = ఆటలచేత, వ్యాకులిత = చీకాకుపఱుపబడిన, నూతన లక్ష్మి = క్రొత్తకాంతియొక్క, విభవయు ఐ = అతిశయముగలదై, అనంగ...కార అగు - అనంగవిద్యా = కామశాస్త్రమునందు, నిరూఢ = పండితులైన, పల్లవ = విటులయొక్క, ప్రబంధ = గొప్పబంధములచేతను, పరికంపిత = వణకునట్లు చేయఁబడిన, శరీర అలంకార అగు = మేని భూషణములు గలదగు, కోమలియునుం బోలెన్ = పువ్వువంటి మెత్తని శరీరముగల కాంతవలె, (కొలని పరమయిన యర్థము.) * వ్యాకీర్ణ చికురమత్తమధుకరనికరయున్ - వ్యాకీర్ణ = అంతటఁ బర్వియున్న, చికుర = వెంట్రుకలవంటి, మత్త = మదించిన, మధుకర = తుమ్మెదలయొక్క, నికరయున్ = గుంపుగలదియు, * విగతరసవదనకమలయున్ - విగత = పోయిన, రస = నీరుగల, వదన = మోమువంటి, కమలయున్ = తామరపూవులు గలదియు * నిజస్థాన చలిత కుచ రథాంగయుగళ

స్త్రీపరంబయిన యర్థము.

* వ్యాకీర్ణ = విరియఁబోసికొనఁబడిన, చికురమత్తమధుకరనికరయున్ = నల్లని తుమ్మెదల గుంపులవంటి వెంట్రుకలు గలదియు,

* విగతరస = పీల్చుకొనిపోయిన (వాడుపాఱిన), వదనకమలయున్ = తామరపువ్వులఁ బోలుమోముగలదియు.

* నిజస్థానచలితకుచరథాంగయుగళ - నిజస్థాన = తనచోటినుండి, చలిత = కదలిన, కుచరథాంగయుగళయున్ = చక్రవాకపక్షులం బోలెడు కుచంబుల జంటగలదియు.

యున్ - నిజస్థానచలిత = తనతావునుండి కదలిన, కుచ = స్తనములవంటి రథాంగ = జక్కవ పిట్టలయొక్క, యుగళయును = దంపతులగలదియు * లంపటిత...తలయునై-లంపటిత = త్రొక్కబడిన, జఘన = పొత్తికడుపువంటి, పులినతలయున్ = ఇసుకతిన్నెలప్రదేశముగలదియునై, ఉండెన్, అంత = అప్పుడు,

తా. ఇట్లు గజేంద్రునిచే నానావిధవిహారంబులు సల్పఁ గలఁతఁబెట్టఁబడిన యాసరోవరంబు కామశాస్త్రంబెల్ల నెఱింగిన విటుని గాఢాలింగనముచే శరీరాలంకారమెల్లఁ బోయిన స్త్రీవలె చికురమధుకరనికరయు, విగతరసవదన కమలయు, నిజస్థాన చలిత, కుచరథాంగయుగళయు, లంపటితజఘనపులినతలయునై యుండెను.

ఈ గద్యమున నాకొలను సురతాంతమున నున్న తిరుగల యొక తరుణితో సాటిగా వర్ణింపఁబడినది. ఒక కాముకురాలు కామశాస్త్రంబెల్ల నెఱిఁగిన విటునితో రమించునపుడు అతనిగట్టి కౌఁగిలింతచే శరీర శోభ తగ్గియుండును, తుమ్మెదలంబోలు తలవెండ్రుకలు విరియఁబోసికొనియుండును. చక్రవాకంబులవలె నొకటితో నొక్కటి జేరియున్న స్తనంబులు తమ తావునుండి తొలఁగి యుండుచుండును. ఇసుక తిన్నెలవంటి మొలకు ముందటి భాగం బడుగున కంటుకొనిపోయి యుండును. అట్లె యీ కొలనును మత్తగజేంద్రునిచేఁ గలియఁబెట్టబడినందున వెండ్రుకలవలె నుండు తుమ్మెద లచ్చటం దిరుగుచుండినవి. ఏనుఁగులు గలియఁబెట్టి పీఁకివేయుటచేఁ దామరతీఁగ లన్నియు తడిలేమిచే నొప్పకుండెను, స్తనంబులవలెఁ జేరియున్న చక్రవాకము లేనుఁగుల తొండములకు వెఱచి యెడయెడముగా నుండినవి. ఆకొలనియందలి యిసుకతిన్నెలన్నియు నాగజయూథంబుల కాలి త్రొక్కుళ్ళచేఁ బాడైపోయియుండును,

* లంపటిత= శ్రమపరుపఁబడిన, జఘనపులినతలయున్ = ఇసుక తిన్నెవంటి కటి పురోభాగము (మొలకు ముందటి భాగము) కలదియు,

సీ. భుగభుగాయిత|భూరి • బుద్బుదచ్ఛటలతోఁ
గదలుచో దివికి|భం • గంబు లెగయ
భువన భయంకర|• ఫూత్కార రవమున
ఘోరనక్ర|గ్రాహ • కోటి బెగడ
వాలవిక్షేప|దు • ర్వార ఝంఝానిల
వశమున|ఘుమఘుమా • వర్త మడరఁ
గల్లోలజాల|సం • ఘట్టనంబుల|దటీ
తరుల|మూలంబులై|• ధరణిఁ గూల
తే. సరసిలోనుండి|పొడగని|• సంభ్రమించి
యుదరి|కుప్పించి|లంఘించి|• హుంకరించి
భానుఁ|గబళించి పట్టు|స్వ • ర్భానుపగిది
నొక్కమకరేంద్రుఁ డిభరాజు • నొడిసిపట్టె. 35

టీ. ఒక్కమకర ఇంద్రుడు = ఒక్క మొసళ్ళఱేఁడు, భుగ...చ్ఛటలతోన్-భుగభుగాయిత = భుగభుగయని శబ్దించెడు, బుద్బుదచ్ఛటలతోన్ = బుడగల గుంపులతో, కదలుచోన్ = కదలునప్పుడు, దివికిన్ = ఆకసంబునకు, భంగంబులు = అలలు, ఎగయన్ = లేవఁగా, భువనభయంకర ఫూత్కారరవమునన్ = లోకములకు వెఱపుపుట్టించు, ఫూత్కార ధ్వనితో, ఘోర...కోటి-ఘోర = దిగులుపుట్టించు, నక్ర = మొసళ్ళయొక్కయు, గ్రాహ = ఎండ్రకాయల యొక్కయు, కోటి = గుంపు, బెగడన్ = బెదరఁగా, వాల...వశమునన్-వాల = తోకయొక్క, విక్షేప = విసరుటచేతను, (గలిగిన), దుర్వార = అడ్డగింపరాని, ఝంఝానిల వశమునన్ = పెనుగాలివలన, ఘుమఘుమ ఆవర్తము=గొప్ప ధ్వనులతోఁ గూడిన సుడులు, అడరన్ = రేగఁగా, కల్లోలజాలసంఘట్టనంబులన్ = గొప్ప యలలగుంపులయొక్క తాఁకుళ్ళచేతను, తటీతరులు = గట్టునందలి

వృక్షములు, ఆమూలంబులై = మొదళ్లుతోనికై, ధరణిన్ = నేలయందు, కూలన్ = కూలఁగా, సరసిలోన్ ఉండి = కొలనినుండి, పొడగని = చూచి, సంభ్రమించి = తొందరపడి, ఉదరి = ఉలికిపడి, కుప్పించి = ఊపిరి బిగఁబట్టి, లంఘించి = దుమికి, హుంకరించి = రొప్పి, భానున్ = సూర్యుని, కబళించిపట్టు = ముద్దచేసికొట్టుకొను, స్వర్భానుపగిదిన్ = రాహువువలె, ఇభరాజున్ = ఆగజేంద్రుని, ఒడిసిపట్టెన్ = ఎగిరిపట్టుకొనెను.

తా. అట్లు గజేంద్రుఁడు తనప్రియకాంతలతోఁగూడి యాకొలని యందు విహరించుచుండఁగా, నాకొలనియందే యున్న యొకమకరేంద్రుఁడు చూచి, పైకివచ్చెడు వేగంబున గొప్పయలలు భుగభుగ యనెడు ధ్వనులు గల బుడబుడలతోఁగూడ వీచుచుండఁగా, స్వకీయంబగు ఘూత్కారధ్వనులతోడ గొప్ప మొసళ్ళను ఎండ్రికలును బెదరుచుండఁగా తనతోఁక విసరుటచేఁ గలిగిన యణపఁరాని గొప్ప గాలివీచుటచే గొప్ప ధ్వనులతోఁగూడ సుడులుఏర్పడఁగా, గొప్పయలలువీచి గట్టులుకోయుటచే వచ్చుటనున్న చెట్లన్నియు వ్రేళ్ళు తెగి నేలఁగూలఁగా కొలనినుండి పైకివచ్చి తత్తరపాటును వెఱపునుబొంది యూపిరిబిగియఁబట్టి రొప్పుచు నాగజేంద్రంబు చెంతఁజేరి రాహువు సూర్యుని మ్రింగుటకై పట్టునట్లుగ నాగజేంద్రుని కాలొడసి పట్టుకొనెను.

క. వడిదప్పించి|కరీంద్రుఁడు/
నిడుదకరం|బెత్తి వ్రేయ|♦ నీరాటంబుం
బొడవడఁగినట్లు/ జలములఁ
బడి|కడువడి, బట్టెఁ|బూర్వ ♦ పదయుగళంబున్. 36

టీ. కరీంద్రుఁడు = యేనుఁగులదొర, వడిన్ = వేగముగా, తప్పించి = తనకాలు దొరకకుండునట్లు చేసికొని, నిడుదకరంబు = నిడుపాటి తొండంబును, ఎత్తి = పైకెత్తి, వ్రేయన్ = యేటు వేయఁగా, నీరాటంబును = ఆమొసలియు, పొడవడఁగినట్లు = నశించినట్లు, జలములన్ = నీటిలోపల, పడి = చొచ్చి, కడువడిన్ = మిక్కిలివేగముతో, పూర్వపదయుగళంబున్ = ముందటికాళ్ళను రెంటిని, పట్టెన్ = పట్టుకొనెను.

తా. ఆమొసలిఱేఁడు గజేంద్రునిఁ బట్టుకొనఁగానే, యాగజరాజు దానికిఁ దనకాళ్ళు చిక్కకుండుటకై తనతొండముఁ బైకెత్తి యొకదెబ్బ కొట్టెను. ఆ మకరరాజు దానితొండము దెబ్బకుఁ జచ్చినదానివలె నీళ్ళలోపలికిఁబోయి, మరల తటుక్కునఁ బైకివచ్చి రెండుకాళ్ళనుఁబట్టుకొనెను.

చ. పదములువట్టినం|దలఁకు ♦ పాటొ|కయింతయు లేక|శూరతన్
మదగజవల్లభుం|ధృతి♦ మంతుఁడు| దంతయుగాంతఘట్టనన్
జెదరఁగఁజిమ్మ|నమ్మకరి ♦ చిప్పలు|పాదులు దప్ప|నొప్పరన్
వదలి|జలగ్రహంబు|కరి ♦ వాలముమూలముఁ|జీరెఁ|గోఱలన్.

టీ. ధృతిమంతుఁడు = ధైర్యముగలవాఁడగు, మదగజవల్లభుండు = మదపుటేనుగుల రాయఁడు, పదములు = తన (ముందటి) కాళ్లు, పట్టినన్ = (మొసలి) పట్టుకొనగా, తలఁకుపాటు = భయము, ఒక యింతయున్ = కొంచెమయినను లేక, శూరతన్ = ధైర్యముతో, దంతయుగ అంతఘట్టనన్ = తన దంతములు రెంటియొక్క కొనలతోఁ బొడుచుటచేత, అమ్మకరి చిప్పలు = ఆ మొసలియొక్క యొడలియందలి బుడుపులు, పాదులుదప్పన్ = కుదుళ్ళు తొలఁగిపోవునట్లును, ఒప్పుఅరన్ = మాఱురూపు నొందునట్లును, చెదరఁగన్ చిమ్మన్ = చెదరిపోవునట్లు విసరఁగా, జలగ్రహంబు = మొసలి, వదలి = (కాలు) వదలి, కరివాలముమూలమున్ = యేనుఁగు తోఁకయొక్క మొదటిని, గోరుల = గోళ్ళతో, చీరెను = గీకెను.

తా. అట్లు మకరరాజు తనముందటికాళ్ళను రెంటిని బట్టుకొన్నను వెఱవక యాయేనుఁగుల రాయఁడు తన దంతములతో నామొసలియొక్క వీఁపుమీఁది బుడ్పులు పట్లు తొలఁగిపోవునట్లు క్రుమ్మెను. అట్లు క్రుమ్మిన

పిదప నా మొసలి తోఁడు ఏనుఁగుయొక్క ముందటి కాళ్ళను వదలిపెట్టి, వెనుకకువచ్చి తోఁకను వనగోళ్ళతో గీఱెను.

క. కరిఁ|దిగుచు|మకరి|సరసికి|
గరి|దరికిని|మకరిఁ|దిగుచుఁ|గరకరి బెరయన్
గరికి మకరి|మకరికిఁ గరి
భరమనుచును|నతలకుతల|భటులరుదుపడన్. 38

టీ. కరికిన్ = ఏనుఁగునకు, మకరి = మొసలియు, మకరికిన్ = మొసలికి, కరి = ఏనుఁగును, భరము అనుచున్ = గొప్పది యనుచును, అతలకుతలభటులు = పాతాళలోకమందును భూలోకంబునందు నుండెడి భటులు, అరుదుపడన్ = ఆశ్చర్యపడునట్లు, మకరి = మొసలి, కరిన్ = ఏనుఁగును, సరసికిన్ = కొలనిలోపలికి, తిగుచున్ = ఈడ్చును, కరకరి = ద్వేషము, బెరయన్ = హెచ్చువట్లు, కరి = యేనుఁగు, మకరిన్ = మొసలిని, దరికిని = ఒడ్డునకు, తిగుచున్ = ఈడ్చును.

తా. ఇట్టులొండొరులపైఁ బగ హెచ్చువట్లు మొసలియేనుఁగును కొలనిలోపలి కీడ్చుచుండెను. ఏనుఁగు మొసలిని పైకీడ్చుచుండెను. ఇట్లొకదానికి నొకటి వెరవక యీడ్చుటఁ జూచి, నీటిలోపల నున్న మొసళ్ళు గజమునకంటె మొసలి బలిమిగలదని తలఁచినవి. గజముల్ మొసలిని పైకిలాగుటజూచి, యేనుఁగులన్నియు మొసలికంటె నేనుఁగు మిక్కిలి బలముగలది అని తలఁచినవాయెను.

వ. ఇట్లు కరిమకరంబులు రెండును|నొండొంట సముద్దండదండంబులై తలపడి|నిఖిలలోకాలోకనభీకరంబులై|యన్యోన్యవిజయశ్రీవశీకరంబులయి| సంక్షోభితకమలాకరంబులై |హరిహరియును|గిరి గిరియునుం దాఁకి|పెనంగు తెఱంగున|నిరాటంబయిన పోరాటంబునం|బట్టుచు|వెలికి లోనికిందిగుచుచుఁ|గొలంకు కలంకంబొందఁ|గడువడి|విట్టట్టు వడి|తడఁబడక|బుడబుడాను కారంబులై|బుగులు బుగుల్లను చప్పుళ్ళతో|నురువులు గట్టుచు|జలంబు లుప్పరం బెగయం|జప్పడించుచు|వదనగహ్వరంబుల నప్పళించుచు|నిశిత నితాంతదురంత|దంత కుంతంబుల|నింతింతలు తునియలయి నెప్పళంబున|బునుక చిప్పలు|కుదుళ్ళుదప్పి|రక్తంబులు గ్రమ్ము దేఱ|హుమ్మని|యుక్కుమ్మడిం జిమ్ముచు|నితరేతర సమాకర్షణంబులం|గదలక|పదంబుల|మొదలిపట్టు వదలక|కుదురై యుండుచుఁ|బరిభ్రమణ వేగంబున|జలంబులం దిరుగుచుఁ|గమఠకర్కటగండకమండూకాది|సలిల నిలయంబుల ప్రాణంబులు|క్షీణంబులుగా|నొండొంటిందాఁకు రభసంబున|నిక్కలు చెడ|మ్రక్కం ద్రొక్కుచు|మెండు చెడి బెండువడి|నాచుగుల్లచిప్పతండంబులఁ|బరస్పరతాడనంబులకు|నడ్డంబుగా నొడ్డుచు|నోలమాసగొనక|గెలుపు తలంపులు|బెట్టిదంబులై రెట్టింప|నహోరాత్రంబులంబోలెఁ గ్రమక్రమ విజృంభమాణంబు లయి|బహుకాలకలహసన్నాహంబులై|నిర్గత నిద్రాహారంబులై|యవక్రపరాక్రమ ఘోరంబులై|పోరుచున్న సమయంబున. 39

టీ. ఇట్లు, కరిమకరంబులు రెండును=ఏనుఁగును మొసలియు, ఒండు ఒండు అ = క్రమముగా, సముద్దండదండంబులు ఐ = మిక్కిలి యోర్వరాని బాధగలవై, తలపడి = తాఁగి, నిఖిల...రంబులై - నిఖిలలోక = జనులందఱియొక్క, ఆలోకన = చూపులకు, భీకరంబులై = వెఱపును గలిగించునవియై,

అన్యోన్య...కరంబులయి-అన్యోన్య=ఒండొరులయొక్క, విజయశ్రీ=గెలుచుటయనులక్ష్మిని, వశీకరంబులై=లోఁబఱచుకొనుచున్నవై, సంక్షోభితకమలాకరంబులై=తామరకొలనినిగలఁతపెట్టుచున్నవియై, హరిహరియును=సింహముతో సింహమును, గిరిగిరియున్=కొండతోకొండయును తాఁకి. ఎదుర్కొని, పిఱుతివియక=వెనుదీయక, పెనఁగుతెఱంగునన్=పెనఁగులాడునట్లు, నీరఅటంబయిన=నీటిలోబరగునట్టి, ఘోరాటంబునన్=జగడంబుచే, పట్టుచున్=ఒకటితోనొకటిపట్టుకొనుచు, వెలికిన్=వెలుపలికిని, లోఁకికిన్=లోపలికిని, తిగుచుచున్=ఈడ్చుచు, కొలను=తాముపోరుచున్న తామరకొలను, కలంకంబు, అందన్=కలఁకపాఱునట్లు, కడువడిన్=మిక్కిలివేగముతో, ఇట్టు అట్టువడి=ఈవైపునకు నావైపునకు దొల్లి, తడఁబడక=తొట్రుపాటునొందక, బుడబుడఅనుకారంబులై=బుడబుడయనుధ్వనిఁబోలినవై, బుగుల్ బుగుల్ అనుచప్పుళ్లతోన్-బుగుల్బుగుల్లను ధ్వనులతో నురువులు గట్టుచున్=నురుగులేర్పడునట్లు చేయుచు, జలంబులు=నీళ్ళు, ఉప్పరంబునకు=ఆకాశమునకు, చప్పరించుచున్=ధ్వనింపజేయుచు మను, వదనగహ్వరంబులను=నోటిరంధ్రములతో, అప్పళించుచున్=పట్టుచు, నిశితకుంతంబులన్-నిశిత=వాడియైన, నితాంత=మిక్కిలి, దురంత=గెల్వనలవికాని, దంతకుంతంబులన్=దంతములనెడు బల్లెములచేతను, (బల్లెములవంటి దంతములచేతను) ఇంతింతలు=చిన్నచిన్నవియగు, తునియలువి=తునుకలై, నెప్పళంబునన్=వేగముతో, పునుక చిప్పలు=తలపుఱ్ఱెలు, కుదుళ్లుదప్పి=తావుతొలఁగి, రక్తంబు గ్రమ్మెడిన్=నెత్తురుకాఱఁగా, హుమ్మని, ఒక్కఉమ్మడిన్=పూనికతో, చిమ్ముచున్=ఎగురగొట్టుచు, ఇతర=ఇతర, సమాకర్షణంబులన్=ఒండొరుల నీడ్చుకొనుటచేత, కదలక పదంబుల మొదలిపట్టు=పాదములయొక్క తాము మొదటనుంచిన పట్టును, వదలక=విడువక, కుదురువి ఉండుచున్=స్థావరముగా నుండుచు, పరిభ్రమణవేగంబునన్=సుళ్ళయొక్క వేగముచే, జలంబులన్=నీటియందు తిరుగుచున్, కమఠ...గ్రాణంబులు, కమఠ=తాఁబేళ్ళు, కర్కట=ఎండ్రకాయలు, గం

ఝష=ఒక దినుసుచేఁపలు, మండూక=కప్పలు, ఆది=మొదలుఁగాఁగల, సలిలనిలయ=నీరేస్థానముగాఁగల జలజంతువులయొక్క, ప్రాణంబులు, క్షీణంబులుగాన్=నశించునట్లు, ఒండొంటిన్=ఒకటి నొకటి, తాఁకు రభసంబునన్=ఎదిరించునట్టి వేగముచేత, ఇక్కలుచెడన్=నివాసములు తొలగిపోవునట్లు, ప్రక్కన్ ద్రొక్కుచున్=చావఁ ద్రొక్కుచు, మెండు చెడి=అతిశయముతగ్గి, బెండువడి=బలహీనములయి, నాచు గుల్ల చిప్ప తండంబులన్—నాఁచు=నీటి పాఁచియొక్కయు, గుల్ల=నత్తగుల్లలయొక్కయు, చిప్ప=కప్పచిప్పలయొక్కయు, తండంబులన్=గుంపులను, పరస్పర తాడనంబులకున్=ఒండొరులదెబ్బలకు, అడ్డంబుగాన్ ఒడ్డుచున్=అడ్డముగా నిడుచు, ఓలమాసగొనక=వెనుదీయుట కిష్టపడక, గెలుపుతలంపులు=జయించుటయందలి యాశలు (నేను జయింపవలయుననెడి యాసలు), బెట్టిదంబులయి రెట్టింపన్=దృఢముగా నినుమడింపఁగా, అహోరాత్రంబులుంబోలె=రాత్రింబగళ్లవలె, క్రమక్రమవిజృంభమాణంబులై=రాను రాను రేగినవై, బహుకాలకలహసన్నాహంబులై=చిరకాలము యుద్ధసన్నాహంబులు గలవై, నిర్గతనిద్రాహారంబులువి=నిద్ర ఆహారములను రెంటినిమానినవై, అవక్ర...బులుఅయి-అవక్ర=సాటిలేని, పరాక్రమ=పగటిమిచే, ఘోరంబులై=విరపించునవై, పోరుచున్న సమయంబునన్=కయ్యముసేయునప్పుడు,

క. జవమును/ జలమును/ బలమును
వివిధములుగఁ బోరుకరటి • వీరతకు/ భువిన్
దివి మకర మీన కర్కట
నివహములొక్కటన/ మిత్రనిలయముఁ బొందెన్. 40

టీ. జవమును=వేగమును, చలనము=పట్టుదలయు, బలమును=బలిమియు, వివిధములుగాన్=పలువిధములుగా. పోరుకరటివీరతకున్=

పోరుచేయునట్టి యేనుఁగుయొక్క శౌర్యమునుజూచి, భువిన్ = భూమియందున్, దివిన్ = ఆకాశమందును (ఉండునట్టి) మకరమీనకర్కట నివహములు = మొసళ్లయు, చేఁపలయు, ఎండ్రకాయల గుంపులు, మిత్రనిలయముల్ — సూర్యుని మండలమును, (స్నేహితుని యింటిని అని మతియొక యర్థము), చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను. (ప్రవేశించెనో యనునట్లుండెను)

తా. ఇత్తెఱంగున వేగంబును, పట్టుదలయు, బలిమియుఁ గలిగి, నానా విధంబులుగాఁ బోరాడుచుండఁగా, దాని పరాక్రమమునకు వెఱచినవై భూమ్యాకాశములయందుండెడి మకరమీనకర్కటములు మిత్రనిలయంబునకుఁ జొచ్చినవో యనునట్లుండెను. అనఁగా మకరమీనకర్కటములు రాసులకును జంతువులకు భేదములేనట్లు చెప్పుటచే మకర మీన కర్కటములే యిక్కడి యేనుఁగు పరాక్రమంబునకు వెఱచి, యాకసంబునకుఁ జేరినవో యని తలఁచునట్లుగా నుండెను. మకరము—మకరరాశి, (మొసలి) మీన = మీనరాసి, (చేప) కర్కటము = కటకరాశి, (ఎండ్రకాయ) లోకంబున నాపద నొందినవారు శత్రుల బారి కోర్వలేక మిత్రుని, (చెలికాని) యింటికిఁ బోవుదురు. అట్లె భూమ్యాకాశముల నుండిన మకరమీన కర్కటములు మిత్రనిలయమును బొంది యచ్చట రాశి చక్రములోఁ జేరి మకర మీన కర్కట రాసులుగా నేర్పడియున్నవో,

శా. ఆటోపమ్మునఁ/జిమ్ము|ఱొమ్ముఁగల|వ•జ్రాభీల దంతంబులన్
దాఁటించున్/మెడఁజుట్టిపట్టి|హరి|దో•ర్దండాభ శుండాహతిన్|
నీటన్|మాటికి మాటికిం దిగువఁగా/• నీరాటముం|నీటి పో
రాటం|దోటమిపాటుఁజూపుట|కర•ణ్యాటంబు|వాచాటమై.

టీ. నీటన్ = నీటిలోనికి. మాటికి మాటికిన్ = పలుమారు, తిగువఁగాన్ - ఈడ్వఁగా, నీరాటముల్ = (అట్లు ఈడ్చెడు) మొసలిని, నీటిపోరాటంబున్ = నీటియందుఁ జేసెడు యుద్ధమున, ఓటమిపాటు = అపజయమును,

చూపుటకు = కనఁబఱచుటకు, అరణ్యాటంబు = అడవియందుఁ దిరిగెడి గజేంద్రము, వాచాటమై = డంబపుపలుకులు పలుకునదియై, ఆటోపంబునన్ = ఆడంబరముతో, ఱొమ్ముఅగలన్ = ఱొమ్ము పగులునట్లు, వజ్రాభీలదంతంబులన్ = వజ్రాయుధమువలె నోర్వరాని దంతములతో, చిమ్మున్ = ఎగురఁగొట్టును. హరి...హతిన్-హరి = విష్ణువుయొక్క, దోర్దండ = దండములను బోలు చేతులయొక్క, అభ = కాంతిఁగంటి కాంతి గల, శుండా = తొండముతో, ఆహతిన్ = గొట్టుటచేతను, మెడన్ చుట్టిపట్టి = మెడకుఁ జుట్టి పట్టుకొని, తాటించున్ = మోదును.

తా. ఆమకరంబు మాటిమాటికి గజేంద్రుని నీటిలోపలికి నీడ్వఁగా గజేంద్ర మామకరంబుతో నీటి యుద్ధంబునందును వెనుదీయక యామకరంబు నోడఁగొట్టఁబూనినదై, డంబము లాడుచు మిక్కిలి భయంకరముగా వజ్రాయుధంబుఁబోలు దన దంతముతో దాని ఱొమ్ముపగులునట్లు, ఎగుఱగొట్టెను. తొండముతో మెడకుఁ జుట్టుకొని కొట్టుచుండెను.

వ. అప్పుడు, 42

తా. అవ్విధంబున గజరాజు మొసలితో యుద్ధము చేయునపుడు,

ఆ. మకరితోడఁ బోరు • మాతంగ విభుని/నొ
క్కరుని విడిచిపోవఁ/• గాళ్ళు రాక
కోరి చూచుచుండెఁ/• గుంజరీ యూథంబు
మగలు తగులుగారె • మగువలకును. 43

టీ. కుంజరీయూథంబు = పెంటియేనుఁగులగుంపు, మకరితోడన్ = మొసలితో, పోరు=జగడమాడు, మాతంగవిభునిన్ = గజేంద్రుని, ఒక్కరునిన్-ఒంటరిగా, విడిచి, పోవన్ = పోవుటకు, కాళ్ళురాక = కాళ్ళాడక, కోరి=(తమ భర్తజయంబు నొందును గాక యని) యపేక్షించి, చూచుచుం

డెను. మగలు = భర్తలు, మగువలకున్ = (తమ) ప్రియురాండ్రకు, తగుల కొఱఁతగులాటము కదా!

తా. అట్లు మకరేంద్రునితోఁ బోరాడుచుండు తమ ప్రియుని గజేంద్రునిబాసి పోఁజాలక యాఁడేనుఁగులన్నియుఁ దమ వల్లభుఁడే జయము నొందవలయునని కోరుచు నచ్చటనే యుండినవి. లోకంబున గాంతలు తమ భర్తలను బాసి పోఁజాలరు అనుమాట నిజమేకదా

వ. అంత

తా. అప్పుడు.

ఆ. జీవనంబు తనకు • జీవనంబై యుంట
నలవుఁ జలము నంత • కంతకెక్కె
మకరమొప్పెఁ డస్సె • మత్తేభమల్లంబు
బహుళపక్షశీత • భానుపగిది. 45

టీ. జీవనంబు = నీరు, తనకున్ = మొసలికి, జీవనంబై యుంట = ప్రాణాధారమయినదిగా నుండుటచేత, అలవున్ = బలమును, చలమును = పట్టుదలయు, అంతకు అంతకున్ = అప్పటికప్పటికి, హెచ్చి = మీఱుటచే, మకరము ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను, మత్తేభమల్లంబు = మదగజరాజు, బహుళ... పగిదిన్ - బహుళపక్ష = కృష్ణపక్షమందలి, శీతభానుపగిదిన్ = చంద్రునివలె, డస్సెన్ = క్షీణించెను.

తా. మొసలికి నీళ్లే తన యునికిపట్టగుటచేత, దానికి రానురాను బలిమియు, నుత్సాహమును హెచ్చెను. గజేంద్రుని కది పొరుగుచోటు గావున నది మకరంబుతోఁ బోరాడఁజాలక, కృష్ణపక్షమందలి చంద్రునివలె నానాఁటికి క్షీణదశ నొందెను.

మ. ఉఱుకుం గుంభయుగంబుపైఁ హరిక్రియన్ • హుమ్మంచుఁ
బాదంబులన్ నెఱయుం గంఠము వెన్నుదన్ను నెగయున్

హేలాగతి వాలమున్ జళుచు నుగ్గుగఁ దాకుఁ ముంచు
మునుఁగున్ • శల్యంబులుం దంతముల్ విఱుగన్ వ్రేయుచుఁ
బొంచి పొంచి కదియున్ • వేదండ యూథోత్తమున్.

టీ. (మకరంబు) హరిక్రియన్ = సింగమువలె, కుంభయుగంబుపైన్ = (ఆగజరాజుయొక్క) రెండు కుంభస్థలములమీఁదికి, ఉఱుకున్ = దుముకును, హుమ్మంచున్ = హుంకారము చేయుచు, ఒప్పుచు, పాదంబులన్ = కాళ్లను, నెఱయున్ = వ్యాపించును, (పట్టుకొనును) కంఠమున్ = మెడను, వెన్నును = వీపును, తన్నున్ = తోకతోఁగొట్టును, హేలాగతిన్ = విలాసముతో, ఎగయున్ = పైకెగురును, వాలమున్ = తోకను, జళుచున్ = గీరును. నుగ్గుగన్ = పొడియగునట్లు, తాఁకున్ = కొట్టును, వేదండయూథ ఉత్తమున్ = ఏనుఁగుల గుంపులలో మేటిని, ముంచున్ = లోపలి కీడ్చుకొనిపోవును. మునుఁగున్ = తానును దానితోఁగూడ లోపలికి పోవును, శల్యములున్ = ఎముకలును, దంతములును, విఱుగన్ = తునుఁగునట్లు, వ్రేయుచున్ = కొట్టుచు, పొంచి పొంచి-కనిపెట్టికనిపెట్టి (అదిలేచిపోవుటనుజూచి) కదియున్ = సమీపించును.

తా. అప్పుడా మొసళ్లరాయఁడు ఆ గజేంద్రునియొక్క కుంభస్థలంబులమీఁదికి సింగము కైవడి నెగిరి దుముకుచు పాదములను హుంకారముతో బట్టుకొని నీటిలోపలికి లాగుచు, మెడమీఁదను వీఁపుమీఁదను గొట్టుచు, అలక్ష్యముతో దానిపై కెగురుచు, ఏనుఁగును నీటిలో ముంచుచుఁ దానును మునుఁగుచు, ఎముకలును దంతములును విరుగునట్లు గొట్టుచు, నుండియుండి యది గట్టునకుఁ బోవుతఱి చూచి కాళ్లుపట్టుకొని లోపలి కీడ్చుచు నాగజేంద్రుని బాధించుచుండె.

మ. పొడ గానంబడకుండ డాఁగు వెలికిం • బోవంగఁ దా నడ్డ
మై, పొడచూపుం జరణంబులం బెనగొనుం • బోరాక రా
రాక బెగ్గడిలం గూలఁగఁ దాటు లేచుతఱి ను • ద్ఘాటించు

లంఘించు | బల్విడిఁ జీరుఁ దలఁగుఁ | మలంగు నొడియు ♦
న్వేధించుఁ గ్రోధించుచున్.

టీ. (మకరము) పొడ కానంబడకుండన్ = తనపొడవిడి తెలియకుండు లాగున, డాఁగున్ = నీటిలో దాఁగును, వెలికిన్ = బయటికి, పోవంగన్ = (ఏనుఁగు) బయలు వెడలిపోవఁగా, తాను, అడ్డమై పొడచూపున్ = అడ్డపడి తనరూపుగనఁబరచును, చరణంబులన్ = కాళ్లను, పెనఁగొనున్ = చుట్టు వేసి కొనును, పోరాక పైకిపోనీయక, రారాక = లోపలికిగానీయక, బెగ్గడిలన్ = భీతిని జెంది, కూలఁగన్ = చతికిలఁబడునట్లు, తాఁకున్ = అడఁచును. లేచు తఱిన్ = లేచుసమయంబున, ఉద్ఘాటించున్ = ఒప్పును, లంఘించున్ = దుముకును, బల్విడిన్ = మిక్కుటమయిన మగటిమితో, చీరున్ = తగవులాట కీడ్చును, తలఁగున్ = (ఏనుఁగులరాయఁడు తనపైకివచ్చినప్పుడు) తొలఁగిపోవును, మలంగున్ = వెనుకకుఁ బోవును, ఒడియున్ = పూనును. క్రోధించుచున్ = రేఁగుచును, వేధించున్ = బాధించును.

తా. మకరము గజరాజునకుఁ గనఁబడకుండ నీటిలోఁ దాఁగుచు నాయేనుఁగు పైకి బోవుతరుణంబుఁ జూచి దానికడ్డపడుచుఁ గదలనీయక కాళ్లను జుట్టుకొనుచు నగ్గజేంద్రుఁడు వెఱచి చతికిలఁబడునట్లుగా నడచుచు నది నీటిలోపలనుండి లేచునప్పు డెదురుపడి ఒప్పుచుఁ దన బల్మి మెఱయఁ దగవులాట కీడ్చుచుఁ దనపైకి వచ్చునప్పుడు నీటిలోఁ దొలఁగి పోవుచు నాగజేంద్రుని కాళ్ల నొడిసిపట్టుకొనుచు బాధించుచుండెను.

వ. ఇట్లు విస్మితనక్రచక్రంబయి | నిర్వక్రమంబున | నల్పహృదయ
జ్ఞానదీపంబున | నతిక్రమించు | మహా మాయాంధకారంబునుం
బోలె | నంతకంతకును | నుత్సాహకలహసన్నాహ / బహువిధ
జలావగాహంబయిన | గ్రాహంబును | మహాసాహసంబున. 48

టీ. ఇట్లు విస్మితనక్రచక్రంబు ఐ = అచ్చెరువొందిన జలజంతువుల సమూహంబుగలదై, నిర్వక్ర విక్రమంబునన్ = అడ్డులేని శౌర్యముచే, అల్ప...నుం బోలెం-అల్పహృదయ = నీచుల మనసునందలి, జ్ఞాన = తెలివియనెడు దీపమును, అతిక్రమించు = దాఁటెడు, మహాత్ = గొప్ప, మాయ = అజ్ఞానమనెడి, అంధకారమునుంబోలెం = చీఁకటివలె, అంతకున్ అంతకున్ = అప్పటికప్పటికి, ఉత్సాహ...గాహంబు అగు-ఉత్సాహ = మక్కువతోఁ గూడిన, కలహసన్నాహ = యుద్ధప్రయత్నముగల, బహువిధ = నానావిధంబులైన, జలావగాహంబు అగు = నీటిలో మునుఁగుటగల, గ్రాహంబు = మొసలి, మహాసాహసంబునన్ = మిక్కిలి తెంపుతో.

తా. ఇత్తెఱఁగున నా మొసలి జలజంతువులన్నియు నాశ్చర్యపడునట్లు అల్పునియొక్క జ్ఞానదీపమును గ్రమ్ముకొనెడి గొప్పజ్ఞానమనెడి తమమువోలె నప్పటి కప్పటికి హెచ్చు ఉత్సాహముగలదై మిక్కిలి తెగువతోఁగూడి,

శా. పాదద్వంద్వము నేలమోపి పవనుం ♦ బంధించి పంచేంద్రియో
న్మాదంబుం బరిమార్చి | బుద్ధిలతకు ♦ న్మాఱాకు హత్తించి | ని
ష్ఖేదబ్రహ్మపదావలంబన గతిన్ | ♦ గ్రీడించు యోగీంద్రు మ
ర్యాదన్నక్రము | విక్రమించెఁ | గరిపై ♦ దాక్రాంతి నిర్వక్రమై.

టీ. నక్రము = మొసలి, పాదద్వంద్వము = రెండుకాళ్ళను, నేలన్ = పుడమిపైన, మోపి = ఊని, పవనున్ = ఊపిరిని, బంధించి = బిగియబట్టి, పంచఇంద్రియ ఉన్మాదంబున్ = అయిదుయింద్రియములయొక్క గర్వమును, పరిమార్చి = పోగొట్టి, బుద్ధిలతకున్ = బుద్ధియను తీఁగకు, మాఱాకు = ప్రాఁకుడు గొయ్యను, హత్తించి = నాటి, నిష్ఖేద...గతిన్- నిష్ఖేద = విచారములేని, బ్రహ్మపద = మోక్షముయొక్క. అవలంబన గతిన్ = ఆశ్రయించు తీరున, క్రీడించు యోగీంద్రు మర్యాదన్ = విహరించెడి ఋషీంద్రుని వలె, కరిపాద ఆక్రాంతి నిర్వక్రమై = ఏనుఁగు

యొక్క పాదములను బట్టుకొనుటయందు నడ్డులేనిదై, విక్రమించెన్ = రేఁగెను.

తా. మొసలి తన రెండు పాదములను నేలయందూని, బిగియబట్టి పంచేంద్రియగర్వంబుననణఁచికొని, బుద్ధిస్థైర్యముగలదై యేనుఁగుయొక్క పాదముల నడ్డులేకుండఁ బట్టికొనుచు, దుఃఖములేని బ్రహ్మపదము నొందఁ గోరి సమాధియందున్న యోగీంద్రునివలె వెలయుచుండును. (సమాధియందున్న యోగియుఁదన రెండుపాదములను నేలమీఁద నూని యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు లేక, యింద్రియవిషయములను వర్జించి, నిశ్చలబుద్ధిగలవాఁడై యుండును అని భావము).

ఆ. వనగజంబుఁ దిగుచు |• వనచారిఁ |బొడగని
వనగజంబ కాన |• వజ్రగజము |
వెల్లనై |సురేంద్రు • వేసి |సుధాంధులు
పట్టఁ|బట్టనీక |• బయలు ప్రాఁకె. 50

టీ. వనగజంబున్ = వనంబునఁ (అడవియందుఁ) బుట్టిన గజమును తిగుచు = ఈడ్చుచున్న, వనచారిన్ = వనంబునందుఁ (నీటియందు) (వనము అనఁగా, అడవి, నీరు, ఐరావతముపక్షమున "వనము = నీరు" అని యర్థము.) తిరుగుచుండు మొసలిని, పొడగని = చూచి, వజ్రగజము = దేవేంద్రుని ఏనుఁగు (ఐరావతము) వనగజంబు, అకానన్ = వనంబునందు (నీటియందు) పుట్టిన, యేనుఁగే యగుటచేత, వెల్లనై = దుఃఖపడినదై, సురేంద్రున్ = ఇంద్రుని, వేసి = క్రిందఁద్రోసి, సుధాంధులు = (అమృతమే యన్నముగఁ గలవారగు) వేల్పులు, పట్టన్ = పట్టుకొనరాఁగా, పట్టనీక = చిక్కక, బయలు ప్రాఁకెన్ = ఆకసంబువైపునకు పరుగెత్తెను.

తా. ఇట్లు మొసలిచేఁ బీడింపఁబడుచుండు వన గజంబునుఁ జూచి ఇంద్రుని గజంబు సైతము వనగజంబగుటచేత "మనజాతియందుబుట్టిన

దాని కింత శ్రమ వచ్చెఁగదా" యనియింద్రునిడించి తెల్లవాఱి, దేవతలకు జిక్కక యాకసంబువైపునఁ బరువిడెను.

చ. ఊహకలంగి |జీవనపు • టోలమునంబడి| పోరుచు|న్మహా
మోహలతానిబద్ధపద • ము|న్విడిపించుకొనంగ లేక| సం
దేహముఁబొందు| దేహిక్రియ| • దీనదశన్ |గజముండె|భీషణ
గ్రాహ| దురంత |దంతపరి • ఘట్టిత| పాద| ఖురాగ్రశల్యమై. 51

టీ. గజము, భీషణ...శల్యము ఐ-భీషణ = వెఱపించు, గ్రాహ = మొసలియొక్క, దురంత = చెడ్డమొనలుగల, దంత = కోఱలచేత, పరిఘట్టిత = చక్కఁగాఁ గ్రుచ్చి పట్టుకొనఁబడిన, పాద = కాలియందలి, ఖురాగ్రశల్యము ఐ = గిట్టలకొనలయెముక గలదై, ఊహ = బుద్ధి, కలంగి = చెదరి, జీవనపు ఓలమునన్ = నీళ్ళను ప్రదేశమందు (యోగిపక్షమున,) సంసారమను ప్రవాహమునందు, పడి, పోరుచున్ = జగడమాడుచు, మహా...పదమున్-మహత్ = గొప్ప, మోహ = అజ్ఞానమనెడి, లతా = తీఁగచే, నిబద్ధ = చక్కఁగాఁగట్టఁబడిన, పదమున్ = పాదమును, విడిపించుకొనంగన్ లేక = విడిపించుకొనఁజాలక, సందేహమున్ పొందు దేహిక్రియన్ = జీవనసంశయము గలిగియుండు ప్రాణివలె, దీనదశన్ = దుఃఖావస్థతో నుండెను.

తా. ఒకప్రాణి యధికమైన యవివేకమునంబడి, బుద్ధి నిలుకడలేక సంసార విషయమునఁ జింతపడునట్లు, గజేంద్రుఁడును మొసలి పట్టుకొన్న తన కాలిని విడిపించుకొనఁజాలక మిక్కిలి దిగులుపడి యుండెను.

వ. ఇవ్విధంబున, 52

తా. ఇట్లు గజేంద్రుఁడు మకరిచేఁ జిక్కి కలఁతబడియుండఁగా,

క. అలయక సొలయక వేసట
నొలయక కరి మకరితోడ • నుద్దండత రా

త్రులు సంధ్యలు దివసంబులు
సలిపెం బోరొక్క వేయి ♦ సంవత్సరముల్. 53

టీ. కరి = ఏనుఁగు, అలయక = బడలిక నొందక, సొలయక = మూర్ఛనొందక, వేసటన్ = విసుఁగును, ఒలయక = పొందక, రాత్రులు సంధ్యలు, దివసంబులు = రేయింబవళ్లును సంధ్యాకాలము లందును, ఒక్కవేయి సంవత్సరముల్ = వేయియేండ్లు, మకరితోడన్ = మొసలితో, ఉద్దండతన్ = గర్వముతో, పోరు = యుద్ధము, సలిపెను = చేసెను.

తా. ఈ ప్రకారముగా నా గజేంద్రుఁడు డయ్యక, సొలుమాలిక పడక, విసువక, వేయిసంవత్సరముల కాలము రేయింబగళ్లు సంధ్యలునవక, యెడతెగక మొసలితో, బోరు సేయుచుండెను.

మ. పృథుశక్తిన్ గజ మా జలగ్రహముతో ♦ బెక్కేండ్లు పోరాడి సం
శిథిలంబై తనలావు వైరిబలముం ♦ జింతించి మిథ్యామనో
రథ మింకేటికి దీని గెల్వ సరిపో ♦ రఁజాల రాదంచు న
వ్యథమై యిట్లనుఁ బూర్వపుణ్యఫలదీ ♦ వ్యజ్ఞానసంపత్తితోన్.

టీ. గజము, పృథుశక్తిన్ = ఎక్కువ బలిమితో, ఆ జలగ్రహముతోన్ = ఆ మొసలితో, పెక్కేండ్లు = అనేకసంవత్సరములు, పోరాడి; సంశిథిలంబు ఐ = మిక్కిలి యలసినదై, తనలావున్ = తనబలిమిని, వైరిబలమున్ = శత్రువుయొక్క బలిమిని, చింతించి, దీనిన్, గెల్వన్, మిథ్యామనోరథము = (నేను దీనినిజయింతును అనెడి) వట్టికోరిక, ఇంకేటికిన్ = ఇఁక నెందుకు? సరి = దీనితో సాటిగా, పోరన్ = యుద్ధమునందు, చాలరాదు = శక్తిలేదు. అంచున్, అవ్యథమై = చింతఁబాసినదై, పూర్వ...త్తితోన్-పూర్వము = ముందటిజన్మమందలి, పుణ్య = పుణ్యముల యొక్క, ఫల = ఫలమైన, దివ్యజ్ఞాన సంపత్తితోన్ = శ్రేష్ఠమగు జ్ఞానసంపత్తితోఁగూడి, ఇట్లు అనున్ = ఇట్లు చెప్పుచున్నది.

తా. గజరాజు మొసలితోఁ బెక్కుసంవత్సరములు పోరి, మిక్కిలి యలసి, యిఁక దీనితో సాటిగా నేఁ బోరాడలేనని తలఁచి తన పూర్వజన్మపుణ్యము పరిపక్వమగుటచే దివ్యజ్ఞానము నొంది, చింతను విడిచి, యీ క్రింది తెలుఁగున జింతింపఁదొడఁగెను.

శా. ఏరూపంబున దీని గెల్తు నిట మీఁ ♦ దే వేల్పుఁ జింతింతు నె
వ్వారిం జీరుదు నెవ్వ రడ్డ మిఁక ని ♦ వ్వారిప్రచారోత్తము
న్వారింపం దగువార లెవ్వ రఖిల ♦ వ్యాపారపారాయణుల్
లేరే మ్రొక్కెద దిక్కుమాలిన మొరా ♦ లింపం బ్రపుణ్యాత్మకుల్

టీ. ఏరూపంబునన్ = ఏ విధముగా, దీనిన్ = ఈ మొసలిని, గెల్తును, ఇటమీఁదన్ = ఇఁకమీఁద, ఏవేల్పును = ఏదేవతను, చింతింతును = ధ్యానింతును, ఎవ్వారిన్ చీరుదును = ఎవ్వరిని బిల్తును? ఎవ్వరు-అడ్డము ఇఁక = ఇకను నాకడ్డపడువారెవ్వరు? ఇవ్వారిప్రచార ఉత్తమున్ = జలజంతువులలో శ్రేష్ఠమయిన యీ మొసలిని, వారింపన్ తగువారు = ఆతంకపెట్టఁజాలినవారు, ఎవ్వరు? దిక్కుమాలిన మొర = దిక్కులేని నాయొక్క దేవురింపును, ఆలింపన్ = వినుటకు, అఖిలవ్యాపార పారాయణుల్ = అందఱి పనులందును దన పనులందువలె నెక్కువశ్రద్ధగలవారును, పుణ్యాత్మకుల్ = మిక్కిలి పరిశుద్ధమైన మనస్సుగలవారును, లేరే = లేరా. మ్రొక్కెదన్ = అట్టివారుందు రేని వారికి నమస్కరింతును.

తా. నేనెట్లు దీని జయింతును! యేదైవమును ధ్యానింతును? ఎవరిని నాకుఁ దోడుగాఁ బిలుతును? దీనినడ్డగింపఁజాలిన వారెవ్వరున్నారు? దిక్కులేని నాయొక్క దీనధ్వనిని విని నన్నుఁ గాపాడునట్టి పరోపకారపరులగు పుణ్యాత్ములకు నే మ్రొక్కెదను. నన్ను వారు రక్షింతురుగాక!

శా. నానానేకపయూథముల్వనములో ♦ నం బెద్దకాలంబు
సన్మానింప న్దశలక్షకోటికరిణీ ♦ నాథుండనై యుండి మ

దానాంభఃపరిపుష్టచందనలతాం । తచ్ఛాయలం దుండ లే
కనిర్థాళ కిటుల వచ్చితి । భయం । బెట్లోకదే యీశ్వరా.

టీ. ఈశ్వరా = ఓదైవమా! నానా...ధవుల్ నానా = పెక్కులైన, అనేకప = ఏనుఁగులయొక్క, యూథముల్ = గుంపులు, వనములోనన్ = అడవియందు, పెద్దకాలంబు = చాలదినములు, సన్మానింపఁగ = గౌరవింపుచుండఁగా, దళత్తుకోటి కరిణీనాథుండనై = సగిలత్తులకోట్ల యాఁడేనుఁగులకుఁ బ్రియుఁడనై (పదలత్తులకోట్లు = అనేకములని యర్థము) ఉండి, మత్...ఛాయలందున్, మత్ = నాయొక్క, దాన అంభః = మదజలముచేత, పరిపుష్ట = చక్కఁగాఁ బెంపఁబడిన, చందన = శ్రీగంధపుచెట్లయొక్కయు, లతా = తీఁగలయొక్కయు, ఛాయలందున్ = నీడలందు, అంతచ్ఛాయలందున్ = మధ్యమందలి నీడలందు, ఉండన్ లేక = ఉండఁజాలక, ఈనీరాశన్ = ఈ పాడుజలమందలి యాశచే, ఇటు ఏలవచ్చితిని = ఇక్కడి కెందుకువచ్చితిని? భయంబు = ఈ యాపద ఎటు ఓ కదా ఎ = ఎట్లగును సుమా?

తా. ఓదైవమా! నేనీ యరణ్యమున ననేకములైన యేనుఁగుగున్నలు గౌరవించుచు నాతోడవచ్చుచుండఁగా, పెక్కు పెంటియేనుఁగులతోఁ గూడి, నామదజలముచేఁ దడుపఁబడి పెరుగుచున్న చందనపుమ్రానులయు పొదరిండ్లయు లోపలి నీడలలోఁ దిరుగుచుంటిని. అట్లుండిన దాన నుండక యీపాడుదప్పియేల నాకుఁగలిగెను? ఏల నేనీకొలనికి వచ్చి యింతయాపదఁ దెచ్చుకొంటిని? గ్రహచార మెట్టిదని వినుచుము. హా! దైవమా! నాయాపద యెట్లు తొలఁగునో తెలియరాకున్నది.

ఉ. ఎవ్వనిచే జనించు జగ । మెవ్వనిలోపలనుండు లీనమై
యెవ్వనియందు డిందుఁ బర । మేశ్వరుఁ డెవ్వఁడు మూలకారణం
బెవ్వఁ డనాదిమధ్యలయుఁ । డెవ్వఁడు సర్వముదాన యైనవాఁ
డెవ్వఁడు వాని నాత్మభవు । నీశ్వరు నే శరణంబు వేఁడెదన్.

టీ. జగము = ప్రపంచము, ఎవ్వనిచేన్ = ఎవ్వనిమూలమున, జనించున్ = పుట్టునో, ఎవ్వనిలోపలన్ = ఎవ్వనికుక్షియందు, ఉండున్, లీనమై = నశించి, ఎవ్వనియందున్, డిందున్ = అడఁగియుండునో, పరమేశ్వరుఁడు = చరఅచర రూపమగు ప్రపంచమునకు అంతకును ప్రభువు, ఎవ్వఁడు? మూలకారణంబు = ప్రధానకారణమయినవాఁడు, ఎవ్వఁడు? అనాదిమధ్యలయుఁడు = సృష్టిస్థితిలయములు (పుట్టుక, ఉ. ౨. గిట్టుట) అనునవి లేనివాఁడు, ఎవ్వఁడు? సర్వమున్ = అంతయు, తానయినవాఁడు = తానెయై యుండువాఁడు, ఎవ్వఁడు? వానిన్ = అట్టి, ఆత్మభవున్ = తనంతటఁదానే పుట్టినవాఁడగు, ఈశ్వరున్ = దేవదేవుని, శరణంబువేఁడెదను = శరణుఁ జొచ్చెదను.

తా. ఏభగవంతునిచే జగంబులుపుట్టి, పెరిగినశించుచున్నవో, ఎవ్వఁడన్నివస్తువులకును ప్రభువో, ఎవ్వఁ డన్నివస్తువులకుఁ బ్రధానకారణభూతుఁడో, ఎవ్వనికి మొదలు నడుమ తొన యనునవిలేవో, ఎవఁడు సర్వాత్మస్వరూపుఁడో, యట్టి భగవంతుని నన్నుఁగాపాడ వేఁడుచున్నాఁడను.

క. ఒకపరి జగముల వెలినిడి
యొకపరి లోపలికిఁ గొనుచు । నుభయముఁ గనుచున్
సకలార్థసాక్షి యగు న
య్యకలంకుని నాత్మమయుని । నర్థింతుమదిన్. 58

టీ. ఒకపరి = ఒకతడవ, జగములన్ = పదునాలుగు లోకములను; వెలిన్ ఇడి = వెలుపటనుంచి, ఒకపరి = ఒకతడవ, లోపలికిన్ = తన లోపలికి, కొనుచున్ = తీసికొనుచు, ఉభయమును = రెంటిని (లోకముయొక్క సృష్టిని సంహారమును,) కనుచున్ = చూచుచు, సకలఅర్థసాక్షి = అన్ని విషయములను జూచుచుండునట్టి, అగున్, అయ్యకలంకునిన్ = కళంకరహితుఁడైనట్టి, ఆత్మమయునిన్ = జ్ఞానస్వరూపుడైనభగవంతుని, మదిన్ = మనస్సునందు, తలంతున్ = ధ్యానించెదను.

తా. సకలలోకముల నొకపర్యాయము వెలుపలికి విడిచి, తనయిష్టము వచ్చినప్పు డాలోకములన్నింటిని దనలోపల నణఁచుకొని ఈలోకసృష్టిసంహారముల నెంటిని జూచుచు నన్నివిషయములకు సాక్షియగు కళంకరహితుఁ డైనజ్ఞానరూపుఁడగు నాసర్వేశ్వరుని నేను మనంబున ధ్యానించుచున్నాను.

క. లోకంబులు లోకేశులు
లోకస్థులుఁ దెగినఁ దుదిన లోకం బగు పెం
జీఁకటి నెవ్వఁడు వెలిఁగెడు
నేకాకృతితోడ నతని నే సేవింతున్. 59

టీ. లోకంబులు = పదునాలుగు జగములు, లోకఈశులు = ఇంద్రుఁడు మున్నగు దిక్పాలురు, లోకస్థులున్ = లోకమునందుండు చరాచరవస్తువులును, తెగినన్ = చనినను; తుదిన్ = ప్రళయకాలమునందు; అలోకంబు అగు పెన్ చీఁకటిన్ = లోకములులేని కటికచీఁకటియందు, ఎవ్వఁడు = ఏభగవంతుఁడు, ఏకాకృతితోడన్ = ఒకటేయాకారముతో, వెలింగెడున్ = ప్రకాశించుచున్నాఁడో; అతనిన్ = ఆ పరమాత్మస్వరూపుని; నేను; సేవింతున్ = ధ్యానించెద.

తా. లోకములును; లోకపాలురును; లోకవాసులును నశించిన పిదప నీలోకములన్నియు నశించి గాఢాంధకారముచే వ్యాప్తమై యుండు నట్టి యంధకారమున నేకాకారముతో వెలుఁగుచున్న యాభగవంతుని నేను ధ్యానించుచున్నాను.

క. నర్తకుని భంగిఁ బెక్కగు
మూర్తులలో నెవ్వఁ డాడు మునులును దివిజుల్
కీర్తింప నేర రెవ్వని
వర్తన మొరు లెఱుఁగ రట్టి వాని నుతింతున్. 60

టీ. నర్తకుని భంగిన్ = వేసగానివలె, పెక్కగుమూర్తులలోన్ = అనేకములయిన రూపములలో, ఎవ్వఁడు, ఆడున్ = తిరుగుచుండునో, మునులును = ఋషులును, దివిజుల్ = దేవతలును, ఎవ్వనివర్తనము = ఎవ్వని నడతను, కీర్తింప నేరరు = చెప్ప నేరరో? ఒరులు = ఇతరులు, ఎవ్వని వర్తనము, ఎఱుఁగరు = తెలియరో, అట్టివానిని, నుతింతున్ = కొనియాడెదను.

తా. వేసగాఁడు నాటకశాలయందుఁ బలు వేసములు దాల్చునట్లు, ఎవఁడు సకల భూతముల లోపల నుండి నటించుచుండునో, ఎవని మహిమ మునీంద్రులకును వేల్పులకును గోచరముగాదో, ఎవరి కాతని చరిత్ర మిట్టిదని తెలియదో యాభగవంతుని నేఁ దలఁచుచున్నాను.

ఆ. ముక్తసంగులైన మునులు దిదృక్షులు
సర్వభూతహితులు సాధుచిత్తు
లసదృశవ్రతాఢ్యులై కొల్తు రెవ్వని
దివ్యపదము వాఁడు దిక్కు నాకు. 61

టీ. ముక్తసంగులున్ = సంసారపాశమునుండి విడువఁబడినవారు, ఐనమునులున్ = ఐనఋషులును, దిదృక్షులు = భగవంతుని సాక్షాత్కరింపఁ గోరినవారును, సర్వభూతహితులు = అన్ని జంతువుల మేలుగోరువారును, సాధుచిత్తులు = మంచిమనస్సుగలవారును, అసదృశవ్రత ఆఢ్యులై = సాటిలేని నియమములతోఁ గూడినవారలై, ఎవ్వని దివ్యపదము = ఏభగవంతునియొక్క శ్రేష్ఠములైన పాదములను కొల్తురు = ఆశ్రయింతురో వాఁడు = ఆ భగవంతుఁడు, నాకున్, దిక్కు = గతి.

తా. సంసారసుఖములు వర్జించిన మునులు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గోరువారయి; సకలభూతములకు హితము సేయువారును; సత్పురుషులునై యెంత నియమవంతులుగా నున్నను, నేభగవంతుని నెఱుఁగఁజాలరో ఆతని నేను స్తోత్రము చేసెదను, అతఁడు నాకు రక్షకుఁడగునుగాక.

సీ. భవము దోషంబు రూపంబు కర్మంబు నా
హ్వయమును గుణము లెవ్వనికి లేక
జగములఁ గలిగించు సమయించు కొఱకునై
నిజమాయ నెవ్వఁ డన్నియును దాల్చు
నా పరేశున కనంతశక్తికి బ్రహ్మ
కిద్ధరూపికి రూపహీనునకును
జిత్రచారునికి సాక్షికి నాత్మరుచికిని
బరమాప్తునకుఁ బరబ్రహ్మమునకు
ఆ. మాటల నెఱుకల మనములఁ జేరంగ
రాని శుచికి సత్త్వరమ్యులగుచు
నిపుణులైనవారి నిష్కర్మతకు మెచ్చు
వానికే నొనర్తు వందనములు. 62

టీ. ఎవనికిన్=ఏవిష్ణుమూర్తికి; భవము = పుట్టుకయు; దోషంబు = పాపంబులును; రూపంబు=రూపును; కర్మంబు=పనియు; అహ్వయమును= పేరును; గుణములు=సత్త్వరజస్తమోగుణములు; ఎవ్వనికిన్=ఏభగవంతునికి; లేక=లేవున్నను; జగంబులన్=లోకంబులను; గలిగించుసమయించుకొఱకున్ ఐ=పుట్టించుటకును; సంహరించుటకు; అన్నియున్=పైఁజెప్పిన నామరూప గుణజననమరణాదులు; నిజమాయన్=తనమాయాగుణములచేత; ఎవ్వాఁడు; తాల్చును=ధరించునో; అపరేశునకున్=అన్నిటికంటె మేలయినవానికి; అనంతశక్తికిన్=తుదిలేనిబలిమిగలవానికి; బ్రహ్మకున్=విధాతకు(సృష్టికర్తయగువానికి) ఇద్ధరూపికిన్=జ్వలించుచున్న స్వరూపముగలవానికి; రూపహీనులకున్=రూపంబులేనివానికి, చిత్రచారిత్రునకున్=వింతయైన చరిత్రములు(నడతలు)గలవానికి; సాక్షికిన్=అన్నికార్యములఁజూచువానికి; ఆత్మరుచికిన్=తనంతటఁదానే వెలుఁగువానికి (స్వయంప్రకాశస్వరూపునకు);

పరమాత్మునకును=ఆత్మకు గూడ నాత్మయైనవానికి. పరబ్రహ్మమునకున్=మాయనుమీఱిన బ్రహ్మమైనవానికి, మాటలన్=మాటలచేతను, ఎఱుకలన్=జ్ఞానములచేతను, మనములన్=మనస్సులచేతను, చేరంగన్=పొందుటకు, రాని=అలవికాని, శుచికిన్=పవిత్రమూర్తికి, సత్త్వరమ్యుఁడు=సత్త్వగుణముకలవారిచేఁ బొందఁదగినవాఁడగుచు; నిపుణులు ఐనవారి నిష్కర్మతకున్=నేర్పరియొక్క స్వకర్మపరిత్యాగమునకు, మెచ్చువానికిన్=కొనియాడువానికి, ఏను, వందనములు ఒనర్తున్=నమస్కరించెదను.

తా. ఎవనికి స్వయముగా, జన్మము, పాపము, నామరూపములు, గుణక్రియలు లేకయున్నను, సృష్టిస్థితిలయంబుల నిమిత్తమై నామరూప గుణక్రియాదులను గలిగి మాయను దనచేతను నుంచుకొన్నవాఁడును, మితిమీఱిన బలిమికలవాఁడును, పరాత్పరుఁడును, తేజోరూపుఁడును రూపరహితుండును, వింతలగు గొప్పచరిత్రములుగలవాఁడును, అవాఙ్మానసగోచరుఁడును, సాత్త్విక గుణము కలిగి సంసారముఁ బాసియున్నవారికి మాత్రమే ప్రత్యక్షమగు నా భగవంతునికి నేను మ్రొక్కెదను.

సీ. శాంతున కపవర్గ సౌఖ్యసంవేదికి
నిర్వాణభర్తకు నిర్విశేషు
నకు ఘోరునకు గూఢునకు గుణధర్మికి
సౌమ్యున కధిక విజ్ఞానమయున
కఖిలేంద్రియద్రష్ట కధ్యక్షునకు బహు
క్షేత్రజ్ఞునకు దయాసింధుమతికి
మూలప్రకృతి కాత్మమూలున కఖిలేంద్రి
యజ్ఞాపకునకు దుఃఖాంతకృతికి
ఆ. నెఱి నసత్యమనెడి నీడతో వెలుఁగుచు
నుండు నేకటికి మహోత్తరునకు

నిఖిల కారణునకు/ • నిష్కారణునకు/న
మస్కరింతు/నన్ను • మనుచు/కొఱకు. 63

టీ. శాంతునకున్ = ఓర్పుగలవానికి, అపవర్గసౌఖ్యసంవేదికిన్ = మోక్షానందమును జక్కఁగా నెఱిఁగినవానికి; నిర్వాణభర్తకున్ = మోక్షపదమున కధికారియైనవానికి; నిర్విశేషునకున్ = తనకంటె వేఱొకటియైన వస్తువు లేనివానికి, ఘోరునకున్ = శత్రువులకు భీతి నొసంగువానికి, గూఢునకున్ = ఏకాంతముగనుండువానికి; గుణధర్మికిన్ = సత్త్వరజస్తమంబులనెడి గుణములుగలవానికి; సౌమ్యునకున్ = ప్రియునికి; అధికవిజ్ఞానమయునకున్ = ఎక్కువజ్ఞానమే స్వరూపముగగలవానికి; అఖిల ఇంద్రియద్రష్టకున్ = అందఱి మనస్సులను గనిపెట్టువానికి; అధ్యక్షునకున్ = చూపులకు మీఱినవానికి; బహుక్షేత్రజ్ఞునికిన్ = సర్వవ్యాపియైయుండువానికి దయాసింధుమతికిన్ = దయకు సముద్రమయిన మతిగలవానికి; మూలప్రకృతికిన్ = ప్రధానకారణమయినవానికి; ఆత్మమూలునకున్ = జీవుల కాధారభూతునికి; అఖిల ఇంద్రియజ్ఞాపకునకున్ = అందరి ఇంద్రియములను నడపించువానికి; దుఃఖాంతకృతికిన్ = దుఃఖమునకు ముగింపుగలిగినడచువానికి; నెఱిన్ = ప్రియముగా; అసత్యము అనెడినీడతోన = సర్వము వట్టిది యను చాయక్రింద; వెలుఁగుచుండు ఎక్కటికిన్ = ప్రకాశించు ఒక్కనికి; మహాత్తరునకున్ = మిక్కిలి గొప్పవానికి; నిఖిలకారణునకు = అన్నిటికిని కారణమైనవానికి; నిష్కారణునకున్ = తనయుత్పత్తిహేతువులేనివానికి (భగవంతునికి); నన్నున్; మనుచుకొఱకున్ = కాపాడునిమిత్తము; నమస్కరింతును.

తా. శాంతుఁడును; మోక్షానందమును జక్కఁగా నెఱిఁగినవాఁడును; మోక్షాధికారియు; సర్వాతీతుఁడు అజ్ఞానులకు భీతిప్రదుఁడు; తెలియనలవి కానివాఁడు; త్రిగుణాత్ముఁడు; సౌమ్యుఁడు; జ్ఞానరూపుఁడు సర్వలోకముల యింద్రియ వ్యాపారములకు సాక్షి; అధీశుఁడు, సర్వశరీరాంతర్యామి; దయాళువు; మూలకారణుఁడు, జీవరాసులకు ప్రభువు, అందఱి యింద్రియ కార్య

ములను నడపించువాఁడు; సర్వదుఃఖ వినాశకుఁడు; మాయాతీతుఁడయినను మాయకు లోఁబడి యుండునట్లు నటించువాఁడు; జగత్తున కంతకుఁ గారణభూతుఁడు; స్వయముగాఁ గారణరహితుఁడు; ఉత్తమోత్తముఁడునైన యా భగవంతుని నన్నుఁ గాపాడఁగోరి మ్రొక్కుచున్నాను.

క. యోగాగ్ని దగ్ధకర్ములు/
యోగీశ్వరు/లేమహాత్ము • /నొండెఱుఁగ స/
ద్యోగవిభాసిత/మనముల/
బాగుగ నీక్షింతు/రట్టి • పరము/భజింతున్. 64

టీ. యోగాగ్ని దగ్ధకర్ములు-యోగ = తపస్సమాధియనెడు; అగ్ని = అగ్నిహోత్రునిచేత, దగ్ధ = కాల్పఁబడిన, కర్ములు = పాపకర్మముగలవారు (అగు), యోగీశ్వరులు = యోగులలోఁ శ్రేష్ఠులు, ఒండు ఎఱుఁగక = మఱియొకటిఁ దెలియక, సద్యోగవిభాసితమనములన్ — సత్ = మంచి, యోగ = ధ్యానముచే; విభాసిత = వెలుఁగుచుండు; మనములన్ = మనసులందు; ఏమహాత్మున్ = ఏభగవంతుని; బాగుగన్ = లెస్సగా; ఈక్షింతురు = చూతురో; అట్టిపరమున్ = అట్టి పరమాత్మని; భజింతున్ = సేవింతును.

తా. ప్రపంచమునందలి మాయాసంబంధములయిన పాప కార్యముల నన్నిటిని విడిచి; యోగనిష్ఠగలిగియుండు యోగీశ్వరులు మంచియోగములచే వెలయుచుండు తమ మనస్సులందు దక్కిన సంగతుల నన్నింటిని బాసి యాభగవంతునిమాత్రమే చూచుచుందురో; అట్టి పరమాత్మను నేను ధ్యానించుచున్నాను.

సీ. సర్వాగ మామ్నాయ • జలధికి/నపవర్గ
మయునికి/నుత్తమ • మందిరునకు/
సకల గుణారణి • చ్ఛన్నబోధాగ్నికిఁ
దనయంత రాజిల్లు • ధన్యమతికి

గుణలయోద్దీపిత గురుమానసునకు సం
వర్తితకర్మ నిర్వర్తితునకు
దిశలేని నాబోఁటి పశువులపాపంబు
లణఁచువానికి సమస్తాంతరాత్ముఁ

ఆ. వె. డై వెలుంగువాని కచ్ఛిన్నునకు భగ
వంతునకుఁ దనూజ పశు నివేశ
దారసక్తులయిన వారికందఁగరాని
వానికాచరింతు వందనములు. 65

టీ. సర్వ...జలధికిన్-సర్వ = అన్ని; ఆగమ = దేవతాపూజావిధానముం జెప్పు. ఆమ్నాయ = వేదములకు; జలధికిన్ = సముద్రుఁడై వానికి; అపవర్గమయునికిన్ = మోక్షమే రూపముగాఁగలవానికి; ఉత్తమ మందిరునకున్ = శ్రేష్ఠుల కునికిపట్టయినవానికి, సకల...గ్నికిన్-సకల గుణ—అన్ని సద్గుణంబులనెడి, అరణి = నిప్పు చిలికెడు కొయ్యలచే, ఛన్న = కప్పఁబడిన, బోధ = జ్ఞానమనెడు; అగ్నికిన్ = అగ్నిగలవానికి తనయంత = తనకుఁ దానే, రాజిల్లు = వెలిఁగెడు, ధవ్యమతికిన్ = పవిత్రమైన బుద్ధిగలవానికి, గుణ—సునకున్—గుణ = సత్వము మున్నగు త్రిగుణములయొక్క, లయ = నాశముచేత, ఉద్దీపిత = వెలిఁగింపఁబడిన, గురు = గొప్ప, మానసునకున్ = మనసుగలవానికి, సంవర్తిత = నిర్వర్తితునకున్—సంవర్తిత = మునిగింపఁబడిన, కర్మ = అనుష్ఠానములు గలవారిచేత, నిర్వర్తితునకు = పొందఁబడినవానికి, దిశలేని = దిక్కులేని, నాబోటి పశువుల పాపంబులు = నా వంటి యజ్ఞానుల పాపములను, అణఁచువానికిన్ = పోగొట్టువానికి, సమస్త అంతరాత్ముఁడై = అన్నిటిలోపలనున్నవాఁడై, వెలుఁగువానికి = ప్రకాశించువానికి, అచ్ఛిన్నునకున్ = నాశరహితునికి, తనూజ...అయినవారికిన్-తనూజ = కొడుకులు, పశు = గొడ్లు, నివేశ = ఇండ్లు, దార = భార్యల యందును, సక్తులు అయిన వారికిన్ = ఆసక్తిగలవారిచేత. (తృతీయార్థమందు షష్ఠి) అందఁగరానివానికిన్ = పొందనలవికానివానికి; వందనములు, ఆచరింతును = నమస్కరింతును.

తా. సకలాగమ వేదంబులకు విధియయినవాఁడును; మోక్షరూపుఁడును; సజ్జనసేవ్యుడు; సత్త్వాదిగుణములచే నావరింపఁబడినవాఁడయ్యును; లోపల జ్ఞానదీపంబుచే వెలుఁగువాఁడును; స్వయం ప్రకాశ స్వరూపుఁడును; సత్త్వాదిగుణ రహితుఁడగుటచే జ్వలించుమనస్సుగలవాఁడును; సకల కర్మానుష్ఠానపరులచేఁ బొందబడువాఁడును; దిక్కులేని నాబోటివారి మొఱలాలించి; పాపముల బోకార్చు వాఁడును, సర్వాంతర్యామియై వెలుఁగువాఁడును; సంసారసముద్రమున మునిఁగినవారి కసాధ్యుఁడును నైన యా భగవంతునికి నమస్కరించుచున్నాను.

వ. మరియు.

సీ. వరధర్మకామార్థవర్జితకాములై
విబుధు లెవ్వాని సేవింతురిష్ట
గతిబొందుదురు చేరి కాంక్షించువారి క
వ్యయదేహమిచ్చు నెవ్వాఁడు కరుణ
ముక్తాత్ము లెవ్వని మునుకొని చింతింతు
రానందవార్ధిమగ్నాంతరంగు
లేకాంతు లెవ్వని నేమియుఁ గోరక
భద్రచరిత్రంబుఁ బాడుచుందు

ఆ. రా మహేశు నాద్యు నవ్యక్తు నధ్యాత్మ
యోగగమ్యుఁ బూర్ణు నున్నతాత్ము
బ్రహ్మమైనవాని బరుని నతీంద్రియు
నీశు స్థూలు సూక్ష్ము నే భజింతు. 66

టీ. వర...కాముకులై-వర = శ్రేష్ఠములయిన, ధర్మ...ర్థ = ధర్మ, అర్థ కామములనుమూఁడు పురుషార్థములందును; వర్జిత = విడువఁబడిన; కాములై = కోరికగలవారై, విబుధులు = జ్ఞానులు; ఎవ్వానిన్ = ఏభగవంతుని, సేవింతురు = కొల్చుచుందురో, ఇష్టగతిన్ = కోరినతావును, పొందుదురో, చేరి = దగ్గఱకేతెంచి; కాంక్షించువారికిన్ = కోరువారికి, ఎవ్వాఁడు; అవ్యయదేహము = శాశ్వతమగుదివ్యశరీరమును; కరుణన్ = దయతో, ఇచ్చునో, ముక్తాత్ములు = దేహాభిమానమును వదలినవారు, ఎవ్వనిన్ = ఏభగవంతుని, మునుకొని = పూని, చింతింతురు = ధ్యానింతురు; ఆనంద...రంగులు-ఆనంద = సంతోషముకెడి; వార్ధి = కడలియందు; మగ్న = మునిఁగిన; అంతరంగులు = మనస్సుగలవారయిన; ఏకాంతులు = విడువని భక్తిగలవారగు మునులు, ఎవ్వనిన్ = ఏభగవంతుని; ఏమియున్ కోరక = ఫలమునందు నిరపేక్షతో; భద్రచరిత్రంబున్ = పుణ్యమయినచరిత్రమును; పాడుచుందురు = కొనియాడుదురో; ఆమహేశున్ = ఆగొప్పప్రభువును, ఆద్యున్ = అందరికంటె మొదటివానిని; అవ్యక్తున్ = తెలియుట కలవికానివానిని, అధ్యాత్మయోగగమ్యున్ = మనంబునధ్యానంబుచేఁ బొందఁదగినవానిని, పూర్ణున్ = సర్వత్ర నిండినవానిని, ఉన్నతాత్మున్ = గొప్పమహిమగలవానిని, బ్రహ్మము అయినవానిని = వేద తపోమయుని, పరునిన్ = ఉత్తముని, అతిఇంద్రియున్ = ఇంద్రియ విషయముల నతిక్రమించిన (ఇంద్రియములకుగనఁబడనివానిని); స్థూలున్ = పృథివ్యాది స్థూలరూపంబులు కలవానిని; సూక్ష్మపరమాణురూపంబుఁ దాల్చినవానిని; ఈశున్ = సర్వేశ్వరుని; నేన్; భజింతును = కొలుతును.

తా. ధర్మార్థకామములందాశఁ బరిత్యజించిన జ్ఞానులెవ్వనిఁగొల్చుచుండి తమయిష్టమైన మోక్షము నొందుదురో అట్లు తన్ను భజించువారికే భగవంతుఁడు నాశరహితమగు మోక్షము నొసఁగునో, ఏముముక్షువులు పూనిక భగవంతుని ధ్యానించి; తమతో యిష్టంబు వడసి; యానందమున నోలలాడుదురో; అట్టిమహేశ్వరుఁడును, వాఙ్మనసములకుగోచరుఁడుగాని

వాఁడును, నిశ్చలభక్తిగలవారిచేఁ బొందఁదగినవాఁడును, సర్వత్ర నిండినవాఁడును, బ్రహ్మస్వరూపుఁడును, స్థూలసూక్ష్మరూపంబు గలవాఁడును, ఇంద్రియములకు గోచరుఁడు గానివాఁడును, బరాత్పరుఁడునైన భగవంతుని నేను గొల్చుచున్నాను.

వ. అని మఱియు నిట్లనియె.

తా. గజేంద్రుఁ డిట్లు భగవంతుని ధ్యానంబుచేసి మరల తన మనంబున నిట్లు తలపోసెను.

సీ. పావకుం డర్చుల భానుఁడు దీప్తుల
 నెబ్భంగి నిగిడింతు రెట్లడంతు
రా క్రియ నాత్మక రావళిచేత బ్ర
 హ్మాదుల వేల్పుల నఖిలజంతు
గణముల జగముల ఘననామరూపభే
 దములతో మెఱయించి తగ నడంచు
నెవ్వఁడు మనము బు ద్ధీంద్రియంబులు దాన
 యై గుణసంప్రవా హంబు నెఱపు
తే. స్త్రీనపుంసకపురుషమూ ర్తియును గాక
 తిర్యగమరనరాదిమూ ర్తియునుగాక
 కర్మగుణభేద సదసత్ప్ర కాశిగాక
 వెనుకనన్నియు దానగు విభునిఁ దలఁతు. 68

టీ. పావకుండు = అగ్ని, అర్చులన్ = మంటలను, భానుండు = సూర్యుఁడు, దీప్తులన్ - కిరణములను, ఎబ్భంగిన్ = ఏతీరున, నిగిడింతురు = వృద్ధిపొందించుదురో, ఎట్లు = ఏతీరున, అడంతురు = తగ్గింతురో, ఆక్రియన్ = అవిధమున, ఎవ్వఁడు = ఏభగవంతుఁడు, ఆత్మ...రిచేతన్

ఆత్మ = తనయొక్క, కర = కాంతులయొక్క, ఆవళిచేతన్ = సమూహముచేత, బ్రహ్మఆదులన్ = బ్రహ్మమొదలగు, వేల్పులన్ = దేవతలను, అఖిలజంతుగణములన్ = జంతురాసుల నన్నింటిని, జగముల్ = ముల్లోకములను, ఘన...లతోన్-ఘన = గొప్ప, నామ = పేరుల, రూప = ఆకారములయొక్క, భేదములతోన్, మెఱయించి = సృజించి, అడంచున్ = నశింపఁజేయునో, ఎవ్వడు, మనము = మనస్సును, బుద్ధి ఇంద్రియములు = తెలివియు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములను, తాను ఐ = తానుగానేయుండి, గుణసంప్రవాహంబున్ = సత్త్వరజస్తమో గుణముల యొక్క కార్యములను, నెఱపున్ = పర్వఁజేయునో, స్త్రీనపుంసక పురుషమూర్తియున్ కాక = రూపంబులు గలదియు కాక, తిర్య...ర్తియున్ కాక-తిర్యక్ = జంతువులు పశువులును, అమర = దేవతలు, నర = మానవులు, ఆది = మొదలగువారియొక్క, మూర్తియున్ కాక = స్వరూపముగలదియుఁ గాక, కర్మ...కాశి కాక-కర్మ = వ్యాపారములయొక్కయు, గుణ = సత్త్వరజస్తమోగుణముల యొక్కయు, సత్ = మంచియొక్కయు, అసత్ = చెరుపుయొక్కయు, ప్రకాశి కాక = వెలుతురు గలదిగాక, వెనుకన్ = సృష్టికాలంబున, అన్నియున్ తాను, అగువిభున్ = అగునట్టి పరమాత్మను, తలంతును = ధ్యానించెదను.

తా. సూర్యుఁడును అగ్నియుఁ దమ కాంతుల నొకప్పుడు పర్వఁజేసి మఱియొకప్పుడు తమ కాంతులను లోపలికీడ్చుకొనునట్లు భగవంతుఁడగు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి భూమ్యాదిలోకంబులను, బ్రహ్మాదిదేవతలను చరాచరములగు నన్నివస్తుజాలములను సృజించి, వానినన్నింటికిని నామరూపాది భేదంబులను గల్పించి ప్రళయంబునందు వానినన్నిటిని సంహరించి, తనలోనికిఁ జేర్చుకొనునో, ఎవ్వఁడు మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారంబులను జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములుఁ దానుగానే యుండి సత్త్వరజస్తమో గుణంబుల కార్యములఁ జేయుచుండి పిదప నన్నియు తానే వాఁడగునో

స్త్రీపురుషనపుంసక రూపంబులలో నొక్కటియుఁగాక, దేవతలు, మానవులు, పశువులు మొదలగువాని రూపంబులును గాక కర్మంబులు గుణంబులు మొదలగువానిచేఁ గలుగు భేదములు బొందక, సత్స్వరూపుఁడును, అసత్స్వరూపుఁడును గాకయుండియుఁ బ్రళయంబున నన్నింటిని దనలోపలికిఁ జేర్చుకొను పరమాత్మ స్వరూపుండును, నిర్గుణుఁడు, నిర్వికారుఁడు, నిరంజనుఁడునైన సర్వస్వరూపుఁడగు భగవంతు దలఁచుచున్నాను.

క. కలఁ డందురు దీనులయెడఁ
గలఁ డందురు పరమయోగి • గణముల పాలన్
గలఁ డందు రన్నిదిశలను
గలఁడు గలం డనెడువాఁడు • గలఁడో లేఁడో. 70

టీ. దీనుల యెడన్ = భయపడినవారిపాల, కలఁడు అందురు = భగవంతుఁడున్నాఁడని యందురు, పరమయోగి, గణముల పాలన్ = సమాధినిష్ఠగల యోగులచేరువను, కలఁడు అందురు = ఉన్నాఁడని చెప్పుదురు, అన్నిదిశలను = అన్నిదిక్కులందును. కలఁడు అందురు = ఉన్నాఁడని చెప్పుదురు, కలఁడు కలఁడు అనెడువాఁడు = ఉన్నాఁడు ఉన్నాఁడని చెప్పబడెడివాఁడు. కలఁడో = ఉన్నాఁడో, లేఁడో.

తా. ఆపన్నులు, యోగులు మొదలగువారి యొద్దనుండి, సర్వదిక్కులందు నిండినవాఁడయిన భగవంతుఁడున్నాఁడని పెద్దలు చెప్పుదురు. అట్టి భగవంతుని నే నిన్నివిధములఁ బ్రార్థించినను రాకున్నవాఁడు, అట్టి భగవంతుఁడు నాపాలిట నున్నాఁడో లేఁడోయని సంశయపడెదను.

సీ. కలుగఁడే నాపాలి • కలిమి సందేహింపఁ
గలిమిలేములు లేక • గలుగువాఁడు
నాకడ్డపడ రాఁడె • నలిన సాధువులఁ చేఁ
బడిన సాధుల కడ్డ • పడెడువాఁడు

చూడఁడే నాపాటు ♦ జూపుల జూడక
జూచువారలఁ గృపఁ ♦ జూచువాఁడు
లీలతో నామొఱా ♦ లింపఁడే మొఱఁగుల
మొఱ లెఱుంగుచుఁ దన్ను ♦ మొఱఁగువాఁడు
తే. అఖిలరూపులుఁ దనరూప ♦ మైనవాఁడు
ప్రథమమధ్యాంతములఁ గానఁ ♦ బడెడువాఁడు
భక్తజనముల దీనుల ♦ పాలివాఁడు
వినఁడె చూడఁడె తలఁపఁడే ♦ వేగ రాఁడె. 71

టీ. నాపాలికలిమి-సందేహింపన్ = నాయెడ భగవంతుఁడున్నాఁడో లేఁడో యని సంశయపడుచుండఁగా, కలిమిలేములు లేక కలుగువాఁడు = ఒకప్పుడున్నాఁడు ఒకప్పుడు లేఁడను సంశయంబులేక యెల్లప్పుడు నుండువట్టి భగవంతుఁడు, కలుఁగఁడే = నాకు తోడ్పడరాఁడా? నలిన్ = మిక్కిలి, అసాధువులచేన్ = దుష్టులచేత, పడెడువారికి = బాధనొందు వారికి, అడ్డపడెడువాఁడు = అడ్డము వచ్చువాఁడు, నాకు అడ్డపడన్ రాఁడె = తోడ్పడరాఁడా! చూపులన్ = కన్నులతో, చూడక, చూచువారలన్ = దివ్యదృష్టితోఁ దన్ను జూచువారిని, కృపన్ = దయతో, చూచువాఁడు = కాపాడెడువాఁడు, నాపాటున్ = నాశ్రమను, చూడఁడే = చూడకయున్నాఁడే, మొఱఁగుల మొఱలు = మోసగాండ్ర పలుకులు, ఎఱుఁగుచున్ = తెలియుచు, కన్ను మొఱఁగువాఁడు = మోసపుచ్చువాఁడు, లీలతోన్ = వేడుకతో, నామొఱ = నాయార్తధ్వని, ఆలింపఁడే = వినఁడే, అఖిల రూపములున్ = అన్ని రూపములును, తన రూపము అయినవాఁడు = తన రూపముగానే యుండువాఁడును, ప్రథమ మధ్య అంతములు = సృష్టిస్థితిలయములు, లేక, అడరువాఁడు = వృద్ధినొందువాఁడును, భక్తజనముల దీనులపాలివాఁడు = భక్తులయందును, నొచ్చినవారికడను నుండువాఁడును, వినఁడె = (మొఱలను) వినఁడే, చూడఁడె = (నాయిడుములను) కనఁడే, తలఁపఁడే = మనంబున దయఁ గొనఁడే, వేగ రాఁడె = త్వరగా రాఁడే.

తా. జనన మరణములు లేకయుండు భగవంతుఁడు నాపాలనున్నవాఁడో లేఁడోయని నేను సంశయపడుచున్నాను. రాకయున్నాఁడుగదా! దుష్టులవలన బాధింపఁబడెడి సత్పురుషులను గాపాడెడి యాభగవంతుఁడీ మొసలిచే బాధపడుచుండు నన్నుఁ గాచుటకు నాకడ్డమురాకయున్నాఁడే. ఇంద్రియములను గెల్చి జ్ఞానదృష్టితోఁ దనుఁజూచువారిని దనకడఁ జేర్చువాఁడగు నీశుఁడు నాయవస్థలను గన్నులారఁ జూడకయున్నాఁడే. మాయావేషధారులయి లోపలభక్తిలేక పైకిఁ భక్తులవలెఁ గాన్పించువారికి బ్రత్యక్షము గానివాఁడగు భగవంతుఁడు నాదీనాలాపంబు లాలకింపకున్నాఁడే, ప్రపంచమెల్లఁ దనరూపముగాఁ గలిగియుండువాఁడును, సృష్టిస్థితిలయంబులు లేక యెల్లప్పుడును సర్వావస్థలయందును వెలుఁగుచుండువాఁడును, దన్ను గొలిచెడి భక్తులు విచారపడి తన్ను ధ్యానించునపుడువచ్చి వారియాపదలఁ బాపువాఁడునైన యాపరమేశ్వరుఁడు నామొఱలువిని, నాయవస్థలఁ దిలకించి, నాపై దయఁదలచి,నన్నురక్షింప నెప్పుడువచ్చునో తెలియకున్నది.

క. విశ్వకరు విశ్వదూరుని
విశ్వాత్ముని విశ్వవేద్యు ♦ విశ్వు నవిశ్వున్
శాశ్వతు నజు బ్రహ్మప్రభు
నీశ్వరునిం బరమపురుషు ♦ నే సేవింతున్. 72

టీ. విశ్వకరున్ = ప్రపంచమును సృజించువాఁడును, విశ్వదూరునిన్ = ప్రపంచమునకు బయటనుండువానిని, విశ్వఆత్మునిన్ = ప్రపంచస్వరూపుని, విశ్వవేద్యున్ = అందరిచే నెఱుఁగదగినవానిని, విశ్వున్ = సర్వస్వరూపుని, అవిశ్వున్ = ప్రపంచమునకంటె వేఱయినవానిని, శాశ్వ

తుఁ = ఎల్లప్పుడు నుండువానిని, అజుఁ = పుట్టుకలేనివానిని, బ్రహ్మప్రభుఁ = బ్రహ్మకంటె గొప్పవానిని, ఈశ్వరునిఁ = అన్నిఁటి నేలెడు, పరమపురుషుఁ = పురుషోత్తముని, నేను, సేవింతును = కొలిచెదను,

తా. ప్రపంచమునకు సృష్టికర్తయయియుండియుఁ దాను ప్రపంచములో నుండనివాఁడును, ప్రపంచస్వరూపుఁడును, ప్రపంచముచే నెఱుఁగఁదగినవాఁడును, మాయాసంబంధముచేఁ బ్రపంచస్వరూపుఁడైయుండి, మాయాసంబంధమును బాసినప్పుడు ప్రపంచమునకును దనకేమియును సంబంధములేక, తామరాకునందలి నీటిబొట్టువలె నంటియునంటకయున్నవాఁడును, నిత్యుఁడును, పుట్టుకలేనివాఁడును, సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మకంటె గొప్పవాఁడును, పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁడునగు నీశ్వరునిఁగూర్చి నేను మ్రొక్కుచున్నాను.

వ. అని పలికి తనమనంబున నగ్గజేంద్రుండీశ్వరసన్నిధానంబు గల్పించుకొని యిట్లనియె.

తా. ఈప్రకారము చెప్పి యాగజరాజు తన మనస్సుననే యీశ్వరుండున్నట్లు తలఁచికొని యెదుటి మనుష్యునితో మాటలాడునట్లు మాటలాడఁదొడగెను.

శా. లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలో ♦ లంబయ్యెఁ బ్రా
ణంబులున్, ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ ♦ డ
స్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్, నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ ♦ మ
న్నింపం దగుం దీనునిన్, రావే యీశ్వర కావవే వరద
సం ♦ రక్షింపు భద్రాత్మకా! 74

టీ. లావు ఒక్కింతయు లేదు = బలము కొంచెమైనను లేదు, ధైర్యము = దిటవు, విలోలంబు అయ్యెన్ = చంచలమైనది, ప్రాణంబులు ఠావుల్ తప్పెను = ప్రాణములు తమ తావులు దప్పినవి, మూర్ఛ వచ్చెన్ = మైమఱపు గలిగినది, తనువున్ = దేహముగూడ, డస్సెను = బడలెను, శ్రమంబు = అలసట, అయ్యెడిన్ = కలిగెను, నీవు ఎ తప్పన్ = నిన్నుఁ దప్ప, ఇతఃపరంబు = ఇంతకంటె వేఱొక్కఁడానిని. ఎఱుఁగను, దీనునిన్ = భయపడిన వానిని, మన్నింపందగున్ = తప్పిదములు క్షమింపుము, ఈశ్వరా = ఓ ప్రభువా! రావే = రమ్ము! వరద = కోరికలొసఁగువాఁడా. కావవే = రక్షింపుమీ! భద్రఆత్మకా = దివ్యశరీరము గలవాఁడా! రక్షింపుము = బాగుగాఁ గాపాడుమయ్యా!

తా. ఓ యీశ్వరా, నేనింతసేపు ఈ మకరంబుతో నీలయినంత వఱకుఁ బోట్లాడితిని. నాబలం బుడిగినది. ఇంతవఱకు నేను ఈమకరంబును జయింపఁ గలనని తలఁచితిని. ఆధైర్యము తొలంగినది. ప్రాణములు పైకెగయుచున్నవి. మైకము వచ్చుచున్నది. దేహం బలసట నొందినది. అలసట హెచ్చినది. ఇఁక నేను దీనితోఁ బోరలేను. నీవు తప్ప నాకితరుఁ డొక్కరుఁడును దెలియఁడు. నే నిదివఱ కెన్ని యపరాధంబులు చేసియున్నను వాని నెల్ల మన్నించి యో భగవంతుఁడా! నాకడ కేగుదెంచి, నాబాధలఁ దొలఁగించి నన్నుఁ గాపాడుము.

క. విను దఁట జీవుల మాటలు
చను దఁట చనరానిచోట్ల ♦ శరణార్థులకో
యను దఁట పిలిచిన సర్వముఁ
గను దట సందేహ మయ్యెఁ ♦ గరుణావార్ధీ. 75

టీ. కరుణావార్ధీ = దయకు సముద్రుఁడయినవాఁడా! జీవుల మాటలు = నొచ్చిన జనుల పలుకులను, వినుదువు అఁట = ఆలకింతువఁట. చనన్ రాని చోట్లన్ = పోవరానిచోట్లకు, చనుదువు అఁట = పోదువఁట, శరణార్థులకున్ = శరణుజొచ్చినవారికి, పిలిచినన్ = వారు పిలిచినయెడల, ఓ అనుదువఁట = ఇదిగో వచ్చుచున్నానని పలుకరింతువఁట, సర్వము =

అంతయు, కనుదువు అఁట = చూతువఁట, (ఇప్పుడు) సందేహము = సందియము, అయ్యెను = కలిగెను.

తా. ఓ దయాసముద్రుఁడా! నీ వాపన్నుల మాటలను వినుదువనియు పోను వీలుగాని దుర్గములకుఁ బోదువనియు, శరణాగతులు నిన్నుఁ బిలిచిన నీవు ఓహో! ఇదిగో వచ్చుచున్నానని హెచ్చరించెదవనియుఁ జెప్పఁగా వినియున్నాను. ఇప్పుడు నేనింతసేపటినుండి పలుకరించినను నీవు రాకున్నందున నాకీమాటలన్నియు నిజమో కాదో యని సంశయము దోఁచుచున్నది.

ఉ. ఓకమలాక్ష యోవరద యోప్రతిపక్ష విపక్ష యీశ్వరా
యోకవియోగివంద్య సుగుణోత్తమ యోశరణాగతామరా
నోకహ యోమునీశ్వరమనోహర యోవిమలప్రభావ రా
వే కరుణింపవే తలపవే శరణార్థిని నన్నుఁగావవే. 76

టీ. ఓకమలాక్ష = కమలంబులం బోలు కన్నులుగలవాఁడా! ఓవరద = భక్తులకోర్కు లొసంగువాఁడా! ఓప్రతిపక్షవిపక్ష = శత్రువులయెడఁ బక్షపాతములేనివాఁడా! ఈశ్వరా! ఓకవియోగివంద్య = కవులచేతను, మునులచేతను కొనియాడఁదగినవాఁడా! సుగుణోత్తమ = శ్రేష్ఠమైన సద్గుణంబులుగలవాఁడా, ఓశరణాగతఅమరఅనోకహ = శరణుచొచ్చినవారికిఁ గల్పవృక్షమైనవాఁడా, ఓమునీశ్వరమనోహర = మునీంద్రులయొక్క మనస్సులను హరించువాఁడా! ఓవిమలప్రభావ = నిర్మలచరిత్ర మహిమగలవాఁడా! రావే = రమ్ము, కరుణింపవే = దయజూడుమీ! తలఁపవే = స్మరణకుదెచ్చుకొనవే, శరణార్థిన్ నన్నున్ కావవే = శరణుచొచ్చిన నామాట లాలించి నన్ను గాపాడుమీ.

తా. కమలంబులబోలు కన్నులుగలవాఁడవును, భక్తులకోర్కు లొసఁగువాఁడవును, శత్రువులయెడ దయలేనివాఁడవును, పండితులచేతను మునులచేతను సదా ధ్యానింపఁ బడువాఁడవును, మేటిగుణంబులుగలవాఁడవును, శరణుఁజొచ్చినవారికిఁ గల్పవృక్షమువలె గోరిన కోర్కు లొసఁగువాఁడవును, యోగీంద్రుల మనస్సులను హరించువాఁడవును, మహాప్రభావుండవునైన యోభగవంతుఁడా! నేను నిన్ను శరణుఁజొచ్చితిని. నా మొఱ యాలించి వేగముగ వచ్చి నాకష్టంబుఁ దొలఁగించి నన్నుఁ గాపాడుమయ్యా.

వ. అనిపలికి మఱియు నరక్షితరక్షకుం డైన యీశ్వరుం డా
పన్నుం డైన నన్నుం గాచుఁగాక యని నింగిఁ జూచుచు
నిట్టూర్పులు నిగిడించుచు బయలాలకించు నగ్గజేంద్రుండు
మొఱ సేయుచున్న సమయంబున. 77

టీ. అని పలికి మఱియును, అరక్షితరక్షకుండు ఐన = దిక్కులేనివారిం గాపాడువాఁడయిన, ఈశ్వరుండు, ఆపన్నుండు = ఆపదనొందినవాఁడు, ఐన నన్నున్, కాచున్ కాక = రక్షించుఁ గాక, అని, నింగిన్ = ఆకసంబునందు, చూచుచున్ = తొండమును జాపుచు, నిట్టూర్పులు నిగిడించుచు = ఉస్సురనుచు, బయలు ఆలకించుచున్ = ఆకసంబువైపునకుఁ జెవియొగ్గి వినుచు, ఆగజేంద్రుఁడు, మొఱసేయుచున్న సమయంబునన్ = మొఱలిడుచున్నపుడు,

తా. గజరాజీ ప్రకారము చాలసేపు చింతించి, యనాథలను గాపాడు భగవంతుఁడు నన్ను రక్షించుఁగాక యని యాకసంబువైపునకుఁ దన తొండము చాఁచి వేడి నిట్టూర్పులు విడుచుచు నప్పరమేశ్వరుఁ డేమైన బదులు మాట యిచ్చునో యని చెవియొగ్గి వినుచు మొఱపెట్టుచున్న సమయంబునందు,

ఆ. విశ్వమయత లేమి వినియునూఱక యుండి
రంబుజాసనాదు లడ్డపడక
విశ్వమయుఁడు విభుఁడు విష్ణుండు జిష్ణుండు
భక్తియుతునకడ్డ పడఁదలంచె. 78

టీ. అంబుజ ఆసన ఆదులు = కమలము ఆసనముగాఁగల బ్రహ్మ మొదలగు వేల్పులు, అడ్డపడక = అడ్డమురాక, విశ్వమయత = ప్రపంచ స్వరూపులగుట, లేమిన్ = లేకపోవుటచేత, వినియున్, ఊరక ఉండిరి, విశ్వమయుఁడు = ప్రపంచమే రూపంబుగాఁ గలవాఁడును, విభుఁడు = అన్నిఁటి నేలువాఁడును, విష్ణుండు = అంతట, వ్యాపించినవాఁడును, జిష్ణుండు = జయశీలుఁడును (ఐన పరమాత్ముఁడు,) భక్తియుతునకున్ = భక్తితోఁగూడిన గజరాజునకు అడ్డపడన్ = తోడ్పడుటకు, తలంచెన్ = ఎంచెను.

తా. ఇత్తెఱంగున గజేంద్రుఁడు వేఁడుచున్నను బ్రహ్మ మొదలగు వారు శక్తిలేమిం జేసి, వినియు నాగజేంద్రునికిఁ దోడ్పడక యూరకుండిరి. అయినను, అప్పుడు శ్రీమహావిష్ణుండు విశ్వరూపుండును, సర్వేశ్వరుండును, సర్వవ్యాపియు, సర్వోత్కృష్టుఁడు నగుటం జేసి తాను భక్తునకు సహాయము వచ్చి యతని యాపదలఁ దొలగించి రక్షింపఁదలఁచినవాఁడయ్యెను.

మ. అలవైకుంఠ పురంబులో నగరులో ♦ నామూలసౌధంబు
దా, పల మందార వనాంతరామృతసరః ♦ ప్రాంతేందుకాం
తోపలోత్పలపర్యంక రమావినోదియగు నా♦పన్నప్రసన్నుం
డు విహ్వలనాగేంద్రము పాహిపాహియనఁగు♦య్యాలించి
సంరంభియై. 79

టీ. అల వైకుంఠపురంబులోన్ = ప్రసిద్ధమగు వైకుంఠపట్టణమందు, నగరులోన్ = రాజగృహంబున, ఆమూలసౌధంబుదాపలన్ = ఆమూలయందుండు మేడచేరువను, మందార...వినోది అగు-మందార = కల్పవృక్షముల యొక్క, వనఅంతర = వనంబు నడుమనుండు, అమృతసరః = మంచినీటికొలని యొక్క, ప్రాంత = చేరువను, దొరకెడి, ఇందుకాంతఉపల = స్ఫటికమణుల వంటి, ఉత్పల = నల్లకలువలయొక్క, పర్యంక = పాన్పునందు, రమా = లక్ష్మీదేవితో, వినోది = వేడుకగా విహారించుచుండునట్టివాఁడగు, ఆపన్నప్రస

న్నుండు = నొచ్చినవారియెడఁ గరుణించువాఁడు (భగవంతుఁడగు విష్ణుమూర్తి) విహ్వల నాగ ఇంద్రము = మిక్కిలి నొచ్చిన గజరాజు, పాహి పాహి = కాపాడుము కాపాడుము, అనన్ = అనఁగా, కుయ్యి ఆలించి = (గజేంద్రుని) మొఱవిని సంరంభియై = త్వరతోఁగూడినవాఁడై,

తా. వైకుంఠమున రాజనగరులోపల గొప్పమేడయందుఁ గల్పవృక్షంబుల యుపవనంబునందలి యమృతసరోవరముయొక్క తీరంబునఁ జంద్రకాంతమణులు చెక్కి కలువపూవులు పఱచిన పాన్పునంగు శ్రీలక్ష్మీదేవితోఁగూడి విహరించుచుండువాఁడగు నాపన్నజన శరణ్యుండయిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తి తన భక్తుఁడగు గజరాజు నొచ్చినవాఁడై నాథా! నన్నుఁ గావుము కావుము అని ప్రార్థించుచుండఁగా ఆ మొఱలను విని తత్తఱపడుచు లేచి,

మ. సిరికిం జెప్పడు శంఖచక్రయుగముం ♦ జేదోయిసంధింపఁడే
పరివారంబును జీరఁ డభ్రగపతిం ♦ బన్నింపఁ డాకర్ణికాం
తరధమ్మిల్లముఁ జక్కనొత్తఁడు వివా ♦ దప్రోత్థితశ్రీకుచో
పరిచేలాంచలమైన వీడఁడు గజ ♦ ప్రాణావనోత్సాహియై.

టీ. గజప్రాణ అవన ఉత్సాహి అయి = ఏనుగుయొక్క ప్రాణము అను గాపాడుటయందె పట్టుదలగలవాఁడై, సిరికిన్ = లక్ష్మీదేవితో, చెప్పఁడు, శంఖచక్రయుగమున్ = శంఖమును చక్రమును అనునీరెంటిని, చేదోయిన్ = తనరెండుచేతులయందును, సంధింపఁడు = తొడుగడు, ఏపరి-వారంబును = తనయేపనివారిని, చీరఁడు = పిలువఁడు, అభ్రగపతిన్ = గరుత్మంతుని మీఁదఁబోవుటకు, పన్నింపఁడు = అయితము చేయఁడు, ఆకర్ణిక...ధమ్మిల్లమున్, ఆకర్ణిక అంతర = చెవులవరకును వ్రేలాడుచున్న, ధమ్మిల్లమున్ = వెంట్రుకలముడిని చక్కన్, ఒత్తఁడు = సరిదిద్దడు, వివాద...అంచలము ఐనన్-వివాద = ప్రణయ కలహమందును, ప్రోత్థిత = ఊడ్చిపట్టుకొనఁబడిన, శ్రీ = లక్ష్మియొక్క, కుచ = స్తనముల

యందలి, ఈపరిచేల అంచలము పైనన్ = పైటకొంగుపైనను, వీడఁడు = విడువఁడు.

తా. అట్లు శ్రీమన్నారాయణుండు తాను భక్తపరాధీనుఁడుగావునఁ దనభక్తుఁడగు గజేంద్రుని యాపదఁ దొలఁగించి కాపాడఁగోరి బయలుదేఱి, యాతొందఱలో లక్ష్మీదేవితోను జెప్పక శంఖచక్రములను ధరింపక బంటులనుగూడఁ దీసికొనక గరుడునిమీఁద నెక్కక పీడిన వెంద్రుకలముడి వేసికొనక, లక్ష్మీదేవితో వాదులాడుచుండి వేడుకకై పట్టిన యామె పైఁట కొంగునుగూడ విడువక బయలు వెడలెను.

వ. ఇట్లు భక్తజనపాలన పరాయణుండును నిఖిలజంతుహృదయా
రవిందసదన సంస్థితుండునునగు నారాయణుండు కరికులేంద్ర
విజ్ఞాపిత నానావిధ దీనాలాపంబులాకర్ణించి లక్ష్మీకాంతా
వినోదంబులం దగులు సాలించి సంభ్రమించి దిశలు నిరీ
క్షించి గజేంద్రరక్షాపరత్వంబు నంగీకరించి నిజపరికరంబు
మరల నవధరించి గగనంబున కుద్గమించి వేంచేయునప్పుడు

టీ. ఇట్లు భక్తజనపాలనపరాయణుండును = భక్తులగు జనులను రక్షించుటయే ముఖ్యకారణముగాఁగలవాఁడును, నిఖిల...సంస్థితుండును; నిఖిల = అన్ని, జంతు=ప్రాణులయొక్క, హృదయఅరవింద=మనస్సనెడు కమలము, సదన = ఇంటియందు, సంస్థితుండును=బాగుగా నమరియున్నవాఁడును, అగు నారాయణుండు, కరి...లాపంబులు-కరికులఇంద్ర=ఏనుఁగుగుంపుల మేటియొక్క, నానావిధ = పలుతెఱఁగులగు, దీనాలాపంబులు = దీనపుమాటలు, ఆకర్ణించి, లక్ష్మీకాంతావినోదంబులన్=లక్ష్మీదేవితోడి చెలులాటలందు, తగులు=ఇష్టము, చాలించి, సంభ్రమించి = తత్తరపడి, దిశలు నిరీక్షించి = దిక్కులుచూచి, గజేంద్రరక్షాపరత్వంబును = గజేంద్రుని రక్షణమే ప్రధానకార్యముగాఁ గలిగియుండుటను, అంగీకరించి = ఒప్పుకొని,

మరలన్=తిరిగి, నిజ...రంబున్-నిజ=తన యొక్క, పూర్వపుపరికరంబు= విశేషమును, అవధరించి=ధరించినవాఁడై, గగనంబునకున్ ఉద్గమించి = ఆకసంబున కెగిరి, వేంచేయునప్పుడు = తరలునపుడు.

మ. తనవెంటన్ సిరి లచ్చివెంట నవరోధవ్రాతము దాని వె
న్కనుఁ బక్షీంద్రుఁడు వానిపొంతను ధనుః ♦ కౌమోదకీశంఖ
చక్రనికాయంబును నారదుండు ధ్వజనీ ♦ కాంతుండు తా
వచ్చిరొ, య్యనవైకుంఠపురంబునం గలుగువా ♦ రాబాల
గోపాలమున్.

టీ. తనవెంటన్=తన వెంబడి, సిరి=లక్ష్మీదేవియు, లచ్చివెంట= లక్ష్మీదేవి వెంబడి, అవరోధవ్రాతమున్ = అంతఃపురాంగనల సమూహమును, దానివెన్కన్=అంతఃపురాంగనాజనము వెంబడి, పక్షీంద్రుఁడు= గరుత్మంతుఁడును, వాని పొంతను = ఆగరుత్మంతుని వెంబడి, ధనుఃకౌమోదకీశంఖచక్రనికాయంబును=శార్ఙ్గమను విల్లు, కౌమోదకియనుగద, పాంచజన్యమను శంఖము, సుదర్శనమను చక్రములయొక్క సముదాయమును, నారదుఁడున్, ధ్వజనీకాంతుండు = సేనానాయకుఁడు (విష్వక్సేనుఁడు, రాన్ = రాఁగా, వైకుంఠంబునన్ ఉండువారు=వైకుంఠ పురనివాసులు ఆబాలగోపాలమున్ = పిల్లలు మొదలు గొల్లలవఱకును, ఒయ్యన = తిన్నఁగా, వచ్చిరి.

తా. భక్తరక్షణ తత్పరుండగు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి యట్లు పోవునపుడు కారణమేమో తెలియఁగోరి లక్ష్మీదేవి యాతనిని వెంబడించెను. ఆలక్ష్మి వెంబడి నంతఃపురాంగన లందఱును వారిని గరుత్మంతుఁడును ఆగరుత్మంతుని వెంబడి శంఖచక్రగదాధనురాదులగు నాయుధంబులు వాని వెంబడి నారదమహర్షియు విష్వక్సేనుఁడును వచ్చిరి. వారి వెంబడి వైకుంఠములో నున్న జనులు పిల్లలు మొదలు గొల్లలతోసహా యందఱును వచ్చిరి.

వ. తదనంతరంబ ముఖారవింద మకరంద బిందు సందోహ పరిష్యందమానానందదిందిందిర యగు నయ్యిందిరాదేవి గోవిందకర సమాకృష్యమాణ సంవ్యాన చేలాంచల యై పోవుచు. 83

టీ. తత్-అనంతరంబ = విష్ణుమూర్తి వెంబడి, ముఖా...దిర-ముఖ = ముఖమనెడి, అరవింద = కమలముయొక్క, మకరంద = పూదేనెయొక్క, బిందు = బొట్లయొక్క, సందోహ = గుంపుయొక్క, పరిష్యందమాన = అంతటగారుటచేత, ఆనందత్ = సంతోషపడుచున్న, ఇందిందిర = తుమ్మెదలుగలది, అగు ఆ, ఇందిరాదేవి = లక్ష్మీదేవి, గోవిం... చలయై- గోవింద = విష్ణువుయొక్క, కర = చేతిచేత, సమాకృష్యమాణ = చక్కగా పట్టుకొనబడిన, సంవ్యానచేల = పైఁటకొంగుయొక్క, అంచలయై = కొనగలదై, పోవుచు.

తా. ఆ లక్ష్మీదేవి తన ముఖమను కమలమునుండి స్రవించు పూఁదేనెనుండి గ్రోలుటకై తుమ్మెదలు మోమున వ్రాలియుండఁగా తన కొంగు విడిచిపెట్టక శ్రీవిష్ణుఁడు మఱపుచే లాగికొని పోవుచుండఁగా నాతనిని వెంబడించి పోవుచు నిట్లు తలపోసె.

మ. తన వెంచేయుపదంబు పేర్కొనఁడ నా ♦ థస్త్రీజనాలాపముల్
వినెనో ముచ్చులు ముచ్చిలించిరొ ఖలు ♦ ల్వేద ప్రపంచం
బులన్, దనుజానీకము దేవతానగరిపై ♦ దండెత్తెనో భక్తు
లం గని చక్రాయుధుఁ డేఁడి చూపుఁడని ధి ♦ క్కారించిరో
దుర్జనుల్.

టీ. తన వెంచేయుపదంబున్ = తాను పోయెడిచోటును, పేర్కొనఁడు = చెప్పఁడు, అనాథస్త్రీజనఆలాపముల్ = దిక్కులేనియాఁడువారియొక్క మొఱలను, వినెనో, ముచ్చులు = మూర్ఖులైన, ఖలుల్ = దొంగలు, వేదప్రపంచంబులన్ = వేదముల గుంపులను, ముచ్చిలించిరో = దొంగిలించిరో,

దనుజఆనీకము = అసురసేన, దేవతానగరిపైన్ = స్వర్గముమీఁద, దండెత్తెనో = దాడివెడలెనో, దుర్మార్గులు = హిరణ్యకశిపుఁడు మొదలగు చెడునడతలయందు పోవువారు, భక్తులన్ = ప్రహ్లాదుఁడు మొదలగువారిని, కని, చక్రాయుధుఁడు = విష్ణువు, ఏడి = ఎక్కడ, చూపుఁడు, అని ధిక్కరించిరో = తిరస్కరించిరో.

తా. శ్రీమన్నారాయణుండు తా నెచ్చటికిఁ బోవుచున్నాఁడో చెప్పఁడు. ద్రౌపది మున్నగు స్త్రీలెవరైన నను మమ్ము రక్షింపుమని పిలిచిన మాటలను వినెనో, సోమకుఁడు మొదలగు క్రూరరాక్షసులు వేదములను దొంగిలించికొనిపోయిరో, అసురులు ఇంద్రుని నగరిపై దండెత్తి వచ్చిరో, దుర్జనులు భక్తులం జూచి 'ఏఁడీ విష్ణువును జూపుఁ'డని తిరస్కరించిరో,

వ. అని వితర్కించుచు 85

తా. ఈ ప్రకారము లక్ష్మీదేవి తన మనంబునఁ దా ననుకొనుచు,

శా. తాటంకాచలనంబుతో భుజవట ♦ ద్ధమ్మిల్ల బంధంబుతో
శాటీముక్తకుచంబుతో నదృఢచం ♦ చత్కాంచితో శీర్ణలా
లాటాలేపముతో మనోహరకరా ♦ లగ్నోత్తరీయంబుతోఁ
గోటీందుప్రభతో నురోజభర సం ♦ కోచద్వలగ్నంబుతోన్.

టీ. తాటంకఆచలనంబుతోన్ = కమ్మలయొక్క యదలుపాటుతో, భుజవటత్ ధమ్మిల్లబంధంబుతోన్-భుజ = భుజములందు, వటత్ = తిరుగుచున్న, ధమ్మిల్లబంధంబుతోన్ = కొప్పుముడితో, శాటీముక్త = పైట తొలఁగిన, కుచంబుతోన్ = స్తనములతో, అదృఢ = వదులైనందున, చంచత్ = కదలుచున్న, కాంచితోన్ = మొలనూలితో, శీర్ణ...ముతోన్- శీర్ణ = మాసిపోయిన, లలాట = నొసటఁ బెట్టుకొన్న, ఆలేపముతోన్ = బొట్టుతో, మనోహర...రీయంబుతోన్-మనోహర = అందమయిన, కర = చేతియందు, అలగ్న = చిక్కుకొన్న, ఉత్తరీయంబుతోన్ = పైఁటతో,

కోటిఇందుప్రభతోన్ = కోటిచంద్రులబోలు కాంతితో, ఉరోజ...గ్నంబుతోన్, ఉరోజ = స్తనములయొక్క, భర = బరువుచేత, సంకోచత్ = మిక్కిలి ముడుచుకొన్న, వలగ్నంబుతోన్ = నడుముతో, (కూడినదై)

తా. తన ప్రాణనాథుఁడు పోవునపుడు ఏల పోవుచున్నాఁడో! ఎక్కడికిఁ బోవుచున్నాడో తెలియమిచే నాసంగతిఁ దెలియఁగోరి తావు తొలఁగియుండు కమ్మలు సరిచేసికొనకయు, వీడిపోయియున్న కొప్పును చక్కఁగాఁ దుఱుముకొనకయు, తనకుచంబులపైఁ దొలఁగియున్న పైటను సరిగా వేసికొనకయు, వదులుగా నుండినందున కదలుచున్న మొలనూలిని బిగియఁగట్టుకొనకయు, కోటిచంద్రుల కాంతింబోలు మొగము నందముతోఁ గూడినదై, నొసట బొట్టు మాసిపోయి యుండఁగా తన పైట చెరగు తన ప్రాణనాథుడు చేతితో లాగికొని పోవుచుండగా స్తనభారముచే వంగిన నడుముగలదై,

క. అడిగెద నని కడువడిఁ జను
నడిగినఁ దను మగుడ నుడువఁ • డని నడ యుడుగున్
వెడవెడఁ జిడిముడి తడఁబడ
నడుగిడు నడు గిడదు జడిమ • నడుగిడు నెడలన్. 87

టీ. అడిగెదన్ అని = (తనభర్త ఎచ్చటికేగుచున్నాడో) అడిగి తెలిసికొనెదనని, కడువడిన్ = మిక్కిలితొందరతో, చనున్ = పోవును, అడిగినన్ = అడిగిన పిమ్మట, తను, మగుడన్, నుడువడు అని = పని తొందరలో బదులుచెప్పునో చెప్పఁడో అని, నడ ఉడుగున్ = వెనుకడుగు పెట్టును. వెడవెడన్ = మెల్ల మెల్లగాఁ, చిడిముడితడఁబడన్ = తొట్రుపాటు కలుగుచుండగా, అడుగు ఇడున్ = ముందునకు నడచును, అడుగుఇడు నెడలన్ = అడుగు పెట్టునప్పుడు, జడిమన్ = జడత్వముచేత, అడుగుఇడదు = కాలు పెట్టదు.

తా. ఆ లక్ష్మీదేవి ముందుకుఁబోయి తన ప్రాణనాథుఁడంత వేగిరముగా నెచ్చటి కేగుచున్నాఁడో తెలియఁగోరి ముందున కడుగుపెట్టును. తన

కతఁడు బదులు చెప్పునో చెప్పఁడో యని యడుగు పెట్టకుండును. మరల మెల్ల మెల్లఁగా తొట్రుపాటులోఁగూడ నొకయడుగు ముందుకుఁ బెట్టఁబోయి యేమనునో యని వెఱచి యడుగుపెట్టక నిలిచిపోవును.

సీ. నిటలాలకము లంట • నివురజుంజుమ్మని
ముఖసరోజము నిండ • ముసరుఁ దేటు
లళులఁ జోపఁగఁ జిల్క • లల్లనల్లనఁ జేరి
యోష్ఠబింబద్యుతు • లొడియ నుఱుకు
శుకములఁ దోల్పఁ జ • క్షుర్మీనములకుఁ మం
దాకినీపాఠీన • లోక మెసఁగు
మీనపంక్తులు దాఁట • మెయిదీఁగెలో రాయ
కంపాలతలు మింట • సరఁగట్టు

ఆ. వె. కంపలను జయింపఁ • జక్రవాకంబులు
కుచయుగంబుఁ దాఁకి • క్రొవ్వు సూపు
మెలఁత మొగులుపిఱిఁది • మెఱుఁగుదీఁగెయుఁబోలె
జలదవర్ణు వెనుకఁ జనెడునపుడు. 88

టీ. మెలఁత = లక్ష్మీదేవి, మొగులుపిఱిఁది మెఱుఁగు దీఁగయున్ పోలెన్ = మబ్బుయొక్క వెనుకనుండెడి మెఱపుదీఁగవలె, జలదవర్ణు వెనుకన్ = కాఱుమేఘంబువంటి వన్నెగల విష్ణువువెంబడి, చనెడునపుడు = పోవు సమయంబున, నిటల అలకములు = నొసటియందలి ముంగురులు అంటన్ నివురన్ = అణఁగునట్లు చక్కఁబఱపఁగా, తేఁటులు = తుమ్మెదలు, ముఖసరోజము = ముఖమనెడికమలము; నిండన్ = నిండునట్లు, జుంజుమ్మని = జుంజుమ్మనుచు, ముసరున్ = మూఁగును, అళులన్ = తుమ్మెదలను, చోపఁగన్ = తోలఁగా, చిల్కలు = చిలుకలు, అల్లనల్లన్ = మెల్లమెల్లగా, చేరి = సమీపించి, ఓష్ఠబింబద్యుతులు = పెదవులనెడి దొండపండుయొక్క కాంతులు, ఒడియన్ = పీల్చ

టకు, ఉఱుకుల్ = ఉఱుకుటను, శుకముల్ = చిలుకలను, సోఁకన్ = వెడలఁగొట్టఁగా, చక్షుర్మీనములకున్ = కన్నులనెడు చేఁపలకై, మందాకినీపాఠీనలోకము = గంగానదియందలి పెద్దచేఁపలగుంపులు, ఎసఁగున్ = చుట్టుకొనును, మీనపంక్తులు = చేఁపలవరుసలు, దాఁటన్ = తప్పిపోఁగా, మెయిదీఁగతోన్ = శరీరమనెడి తీఁగతో, రాయన్ = ఒఱచుకొనుటకు, శంపాలతలు = మెఱుపుతీఁగలవరుసలు, మింటన్ = ఆకసమునందు, సరణిన్ బట్టును = వరుసనుండియును, శంపలను = మెఱుపులను, జయింపన్ = గెల్వఁగా, చక్రవాకంబులు = జక్కవపిట్టలు. కుచయుగంబునన్ = స్తనములజంటను, తాఁకి = ఎదిరించి, క్రొవ్వునాఁపును = గర్వమును గనఁబఱచును.

తా. ఆలక్ష్మీదేవి మేఘమువెంబడి మెఱుపుపోవునట్లు నీలమేఘచ్ఛాయగల శ్రీమహావిష్ణువును వెంబడించి పోవుచుండఁగా, నామెయొక్క నొసటనుండు ముంగురులను జూచి; వానికాంతి మీఱుటకై, తుమ్మెదల గుంపులుగ నాలక్ష్మీదేవియొక్క మోమునిండ మూఁగెను. తుమ్మెదలను దోలునప్పటికి; ఆలక్ష్మీదేవి పెదవియును దొండపండును బోడుచుటకై చిలుకలు ప్రాలెను. ఆచిలుకలను తోలఁగా మందాకినీ నదియందలి పెద్ద చేఁపలామె నేత్రములనెడి చిఱుచేఁపలను దినుటకువ్యాపించెను. చేఁపల గుంపును దోలివేయఁగా శరీరమను లతతో నొఱచుటకై మెఱుపు లాకసంబున వరుసలు దీరెను. మెఱుపులను గెల్చునప్పటికి జక్కవపిట్టలు స్తనంబుల నెదిరించి తమ పరాక్రమంబు కనఁబఱచెను. అనఁగా కమలము లంబోలు మోమును, తుమ్మెదల వలె నల్లనైన ముంగురులును, దొండపండ్లవంటి పెదవులును, చేఁపలవంటి కన్నులును, మెఱుపువంటి దేహచ్ఛాయయును, తీఁగెవంటి మేనును, చక్రవాకంబులవలె గదిసియుండు స్తనంబులును గలదగు లక్ష్మీదేవి మేఘమువెంబడి మెఱుపువలె మేఘమువంటి చాయగల నారాయణమూర్తిని వెంబడించెను.

మ. వినువీథిం జను దేరఁ గాంచిరమరుల్ ♦ విష్ణున్ సురారాతిజీ
వనసంపత్తి నిరాకరిష్ణుఁ గరుణా ♦ వర్ధిష్ణు యోగీంద్రహృ

ద్వనవర్తిష్ణు సహిష్ణు భక్తజనబృం ♦ దప్రాభవాలంకరి
ష్ణు నవోఢోల్లసదిందిరాపరిచరిష్ణున్ ♦ జిష్ణు రోచిష్ణునిన్. 89

టీ. వినువీథిన్ = ఆకాశమార్గమునందు, చనుదేరన్ = బయలుదేరఁగా, అమరుల్ = దేవతలు. సురా...నిరాకరిష్ణున్ - సురారాతి = వేల్పులకు శత్రువులగు రాక్షసులయొక్క, జీవన = బ్రతుకుటయును, సంపత్తి = భాగ్యమును, నిరాకరిష్ణున్ = పోఁగొట్టుటయే స్వభావముగాఁగలవాఁడును, కరుణావర్ధిష్ణున్ = దయచేనిండిన స్వభావము గలవాఁడును, యోగీ...ర్తిష్ణున్ - యోగీంద్ర = మేటి యోగులయొక్క, హృత్ = మనస్సనెడు, వన = అరణ్యమందు, వర్తిష్ణున్ = ఉండువాఁడును, సహిష్ణున్ = ఓర్పుగలవాడును భక్త...రిష్ణున్ - భక్తజన = ఆశ్రయించువారియొక్క. బృంద = గుంపులయొక్క ప్రాభవ = ప్రభుత్వమును, అలంకరిష్ణున్ = అలంకరించువాఁడును, నవోఢ...రిష్ణున్, నవ ఊఢ = క్రొత్తపెండ్లికూఁతురివలె; ఉల్లసత్ = వెలుఁగుచుండు ఇందిరా = లక్ష్మీదేవి, పరిచరిష్ణున్ = పనికత్తెగాఁగలవాఁడును, జిష్ణున్ = శత్రువులను గెల్చుస్వభావము గలవాఁడును, రోచిష్ణున్ = వెలుఁగు స్వభావముగలవాఁడునైన, విష్ణున్ = వ్యాపనశీలుఁడైన నారాయణమూర్తిని, కాంచిరి = చూచిరి.

తా. రాక్షసుల ప్రాణముల హరించువాఁడును, దయాసముద్రుఁడును; యోగీంద్రుల హృదయమందుండువాఁడును, భక్తులకు మహిమ గొలుపువాఁడును, ఆశ్రితుల తప్పిదము మన్నించువాఁడును, సర్వదా పెండ్లికూఁతురివలె వెలుఁగుచుండునట్టి లక్ష్మీదేవిచే గొల్వఁబడుచుండువాఁడును; జయశాలియు, వెలుఁగు స్వభావముగలవాఁడునైన యావిష్ణుమూర్తి యాకాశమునఁ బఱతెంచుచుండఁగా వేల్పులతనిఁ జూచిరి.

వ. ఇట్లు పొడగని.

టీ. పొడగని = చూచి

తా. దేవతలు నభోమార్గమునఁ బోవుచుండు విష్ణువును జూచి

మ. చనుదెంచెన్ ఘనుఁ డల్లవాఁడె హరివ • జ్జన్ గంటిరే లక్ష్మి
శం, ఖనినాదం బదె చక్రమల్లదె భుజం • గ ధ్వంసియు
న్వాఁడె క్ర, న్నన నేతెంచె నటంచు వేల్పులు • నమో
నారాయణాయేతి, నిస్స్వనులై మ్రొక్కిరి మింట హ స్తి
దురవ • స్థావ్యక్తికిం జక్రికిన్. 91

టీ. అల్లవాఁడె = అదిగో, ఘనుఁడు గొప్పవాఁడగు (విష్ణువు) చనుదెంచెన్ = వచ్చెను, హరివజ్జన్ = విష్ణువుయొక్క వెంబడి, లక్ష్మిన్ = లక్ష్మీదేవిని, కంటిరే = చూచితిరా, శంఖనినాదంబు = శంఖువుయొక్క మ్రోత, అదె = అదిగో, చక్రమున్ = సుదర్శనము, అల్లదె = అదిగో, భుజంగధ్వంసియున్ = గరుడుండును, వాఁడె = అదిగో, క్రన్ననన్ = వెంబడి, ఏతెంచెను, అటంచున్; వేల్పులు = దేవతలు, నమోనారాయణాయ ఇతి నిస్స్వనులై = ఓం నమోనారాయణాయ అని ధ్వనులు గలవారై, మింటన్ = ఆకసమునందు, (ఉండి), హస్తిదురవస్థావ్యక్తికిన్ = గజేంద్రునియొక్క యిడుమను పోఁగొట్టుటకుఁ బూనినవాఁడయిన, చక్రికిన్ = చక్రాయుధధారియగు విష్ణునకు, మ్రొక్కిరి = నమస్కరించిరి.

తా. అట్లు వేల్పులందఱుగూడి, "అదిగో! విష్ణువు వచ్చుచున్నాఁడు, అదిగో! లక్ష్మి యాతని వెంబడి వచ్చుచున్నది, అదిగో! పాంచజన్యము యొక్క ధ్వని వినఁబడుచున్నది. చక్రము గూడఁ గానబడుచున్నది. వానివెంబడి గరుత్మంతుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు." అని చెప్పుకొనుచు, నా గజేంద్రుని గాపాడుటకైఁ బోవుచున్న చక్రాయుధధారియగు విష్ణువునకు "నమోనారాయణాయ" యని చెప్పుచు మ్రొక్కినవారైరి.

వ. అయ్యవసరంబునఁ గుంజరేంద్ర పాలనపారవశ్యంబున దేవ
తానమస్కారంబు లంగీకరింపక మనస్సమాన సంచారుండై
పోయి పోయి కొంత దూరంబున శింశుమార చక్రంబునుం

బోలె గురుమకరకుళీరమీనమిథునంబై కిన్నరేంద్రుని భాం
డాగారంబునుంబోలె స్వచ్ఛ వరకచ్ఛపంబై భాగ్యవంతుని
భాగధేయంబునుంబోలెఁ బరాగజీవనంబై వైకుంఠపురంబు
నుంబోలె శంఖ చక్ర కమలాలంకృతంబై ద్వంద్వసంకుల పంక
సంకీర్ణంబై యొప్పు నప్పంకజాకరంబుఁ బొడగని. 92

టీ. ఆ అవసరంబునన్ = అట్లు వేల్పులు కొనియాడుచుండఁగా, కుంజర ఇంద్రపాలనపారవశ్యంబునన్ = గజరాజుయొక్క రక్షణమునందలి గమరముచేత, దేవతానమస్కారంబును = వేల్పులయొక్క దండములు, అంగీకరింపక = గైకొనక, మనస్సమానసంచారుండు ఐ = మనోవేగముతో సాటియగు వేగముగలవాఁడై, పోయి పోయి = చాల దూరంబేగి కొంతదూరంబునన్ = కొంతయవ్వల, శింశుమార చక్రంబునుం బోలెన్ = శింశుమార చక్రమువలె, (కొలనిపరముగ) గురు...మిథునంబు ఐ-గురు = గొప్ప, మకర = మొసళ్ళయొక్క, కుళీర = యెండ్రకాయలయొక్క, మీన = చేఁపలయొక్క, మిథునంబు ఐ = దంపతులుగలదై, (శింశుమార చక్రపక్షమున) గురు = బృహస్పతియు, మకర = మకరరాశి, కుళీర = కర్కాటరాశి, మీన = మీనరాశి, మిథునంబు ఐ = మిథునరాశియుంగలదై, ఆకొలను శింశుమార చక్రమువలె గురుమకరకుళీరమీనమిథునంబై యున్నది. (కొలని పక్షమున) మొసళ్ళు, ఎండ్రకాయలు, చేపల దంపతులున్నవి యని తాత్పర్యము. (శింశుమారచక్రమునందు గురుగ్రహము, మకరకర్కాట, మీన, మిథునరాసు లున్నవి యని భావము). కిన్నర ఇంద్రుని భాండాగారంబునుంబోలెన్ = కిన్నరుల యధిపుఁడగు కుబేరునియొక్క బొక్కసమువలె, స్వచ్ఛ వరకచ్ఛపంబు ఐ = (కొలనుపక్షమున) తెల్ల గొప్పతాఁబేళ్ళుగలదై, (కుబేరుని బొక్కసము పక్షమున) శ్రేష్ఠములగు వరము, కచ్ఛపము అను పేరుగల నిధులుగలదై, (కొలనును కుబేరుని బొక్కసమును స్వచ్ఛవరకచ్ఛపమయియున్నవి. అనఁగా కొలని యందు తెల్లని మేటిదాఁబేళ్ళున్నవని యనియు బొక్కసమందు "వరకచ్ఛపములు"

అను పేరు గల నిధులున్నవనియు నభిప్రాయము). భాగ్యవంతుని భాగధేయంబునుం బోలెన్ = ధనికుని యదృష్టమువలె, పరాగజీవనంబు ఐ— (కొలని పక్షమున) పరాగ = పుప్పొడితోఁగూడిన, జీవనంబుఐ = నీరుగలదై, (ధనికుని యదృష్టపక్షమున) పరాగ = ప్రసిద్ధితోఁగూడిన, జీవనంబుఐ = వృత్తిగలదై, (కొలనును ధనికుని భాగ్యమును పరాగ జీవనంబై యున్నది. అనఁగా కొలనియందు నీళ్ళు పుప్పొడి గలవిగ నున్నవి. ధనికుడు శ్రేష్ఠమగు జీవనము గలవాడని యభిప్రాయము). వైకుంఠపురంబునుంబోలెన్ = వైకుంఠపట్టణమువలె, శంఖ...కృతంబుఐ—(కొలనిపక్షమున) శంఖములు, చక్రవాకములు, కమలములు వీనిచే నలంకరింపబడినదై, (వైకుంఠపక్షమున) పాంచజన్యము, సుదర్శనము, లక్ష్మీదేవి వీనిచే శోభిల్లునదియు, (కొలనును వైకుంఠమును శంఖచక్ర కమలాలంకృతములై యున్నవి. అనఁగా కొలనియందు శంఖములు, చక్రవాకములు, కమలములు ఉన్నవియనియు, వైకుంఠమున శంఖచక్రాయుధములును, లక్ష్మీదేవియు నున్నారు. అనియును వాస్తవాభిప్రాయము). సంసారప్రకారంబునుంబోలెన్ = కుటుంబరీతివలె, ద్వంద్వ...కర్ణంబుఐ-(కొలనిపక్షమున) ద్వంద్వ = కరిమకరంబుల పోరునందు, సంకుల = కలిగిన, పంక = బురదతో, సంకీర్ణంబుఐ = మిక్కిలి వ్యాపింపఁబడినదై, (సంసారపక్షమున) ద్వంద్వ = చలి వేఁడిమలు, సుఖదుఃఖములు, కలిమిలేములు మొదలగు జంటలతో, సంకుల = కూడిన, పంక = దుఃఖములతో, సంకీర్ణంబుఐ = నిండినదై; (కొలనును సంసారమును ద్వంద్వసంకులపంకసంకీర్ణము. అనఁగా కొలనునందు కరి మకరంబుల పోరుచే వచ్చు పంకము గలఁగి గుంట యంతయు నిండియున్నదని, సంసారమున శీతోష్ణములు, కలిమి లేములు, సుఖదుఃఖములు మొదలగు వాని వలన గల్గుదు వ్యసనంబులతోఁ గూడి యుండును అని యభిప్రాయము). (సురుమకరముకుంభీరమీనమిథునములు, వరకచ్ఛపములు. పరాగ జీవనము శంఖచక్రకమలాలంకృతము, ద్వంద్వసంకుల పంకసంకీర్ణము—వీని యందు శ్లేషమూలకాభేదాధ్యవసాయము), ఒప్పు అప్పంకజాకరమ్మున్ = ఆ తామరకొలనిని, పొడగని = చూచి.

మ. కరుణాసింధుఁడు శౌరి వారిచరముం • ఖండింపఁగాఁ బంపె స
త్వరితాకంపిత భూమిచక్రము మహోద్యద్విస్ఫులింగచ్ఛటా
పరిభూతాంబర శుక్రముం బహువిధ • బ్రహ్మాండ భాండచ్ఛటాం
తరనిర్వక్రముఁ బాలితాఖిలసుధాం • ధశ్చక్రమున్ జక్రమున్.

టీ. కరుణాసింధుఁడు = దయకు సముద్రుఁడు, అగు శౌరి = విష్ణువు, వారిచరమున్ = నీటియందు వసించు మొసలిని, ఖండింపఁగాన్ = త్రుంచుటకై, సత్వరిత...క్రమున్-సత్వరిత = వేగముతోఁ గూడినది గనుకనే, ఆకంపిత = అదరునట్లు చేయఁబడిన, భూమిచక్రమున్ = భూమండలము గలదియు, మహోశుక్రమున్-మహాత్ ఉద్యత్ = గొప్పవిగాఁ ఎగురు, విస్ఫులింగ = మిణుఁగురుల యొక్క, ఛటా = గుంపుల చేత; పరిభూత = తిరస్కరింపఁబడిన. అంబర = ఆకసమునందలి, శుక్రమున్ = చుక్క గలదియు, బహు...నిర్వక్రమున్-బహువిధ = పలు తెఱఁగులయిన, బ్రహ్మాండభాండ = బ్రహ్మాండములనెడు కుండల యొక్క, ఛటా = గుంపుల యొక్క, అంతర = సందులందు, నిర్వక్రమున్ = అడంకములేనిదియు, పాలితా...చక్రమున్—పాలిత = కాపాడఁబడిన, సుధాంధః = అమృతమే యాహారముగాఁ గల వేల్పుల యొక్క, చక్రమున్ = సమూహము గలదియునయిన, చక్రమున్ = సుదర్శనమును. పంపెను = ప్రయోగించెను.

తా. వేఁడ్చినవారి కష్టములఁ జూచి యోర్వలేనంత దయాళువగు విష్ణువు అమకరమును ఖండింపఁగోరి, వేగముగాఁ బోవునదిగాన భూమండలంబునంతయుఁ గదలించునదియు, సూర్యునికంటె నెక్కువ తేజముతో మిణుఁగురులను రాల్చునదియు, పదునాలుగులోకంబులతోఁ గూడిన బ్రహ్మాండమునందంతట వ్యాపించునదియు, వేల్పుల నందఱిని వారి శత్రువుల నుండి కాపాడునదియు నైన చక్రాయుధమును బంపెను.

వ. అట్లు పంచిన,

తా. ఆ ప్రకారము విష్ణువు చక్రాయుధమును ప్రయోగింపఁగా.

శా. అంభోజాకరమధ్యనూతననళి ♦ న్యాలింగనక్రీడనా, రంభుం
డైనవెలుంగుఱేని చెలువా ♦ రన్వచ్చినీటన్గుభు, ల్గుంభద్ధ్వాన
ముతోఁ గొలంకువు కలం ♦ కం బొందఁగా జొచ్చిదు, ష్టాం
భోవర్తి వసించుచక్కటికి డా ♦ యం బోయిహృద్వేగమై. 95

టీ. అంభోజ...రంభుండు-అంభోజఆకర = తామర కొలనియొక్క, మధ్య = నడుమ, నూతన = క్రొత్త, నళినీ = తామరతీగయొక్క, (నళినీ యని స్త్రీలింగసారస్యముచే నొక స్త్రీ అనిద్యోతన మగుచున్నది.) ఆలింగన = కౌగిలించుకొనుట, క్రీడన = జలవిహారము చేయుట యను నీరెంటి యందును, ఆరంభుండు = తలంపుగలవాఁడు, అయిన వెలుంగుఱేని చెలువు అరన్ = సూర్యుఁడోయనునట్లు, (ఱేని యనుపదసారస్యమువలన నొకరాజ నియు ద్యోతనము గలుగుచున్నది.) వచ్చి, నీటన్ = నీటియందు, గుభుల్ గుంభద్ధ్వానములోన్ = గుభుల్లని శబ్దించు ధ్వనితోఁగూడి, కొలంకువు = కొలను, కలంకున్ బొందగాన్ = కలతచెందునట్లు, చొచ్చి = లోపల ప్రవేశించి, దుష్టఅంభోవర్తి = దుష్టమయిన జలచరము (మొసలి), వసించు చక్కటికిన్ = ఉండునట్టి ప్రదేశమునకు, డాయన్ పోయి = దాపునకుఁ బోయి, హృద్వేగమై = మనోవేగంబునుం బోలు వేగముగలదై.

తా. అట్లు విష్ణువు చక్రంబు ప్రయోగించిన వెంటనే, తామర కొలనియందుండు నళిని యను స్త్రీని గాగిలించుకొని జలక్రీడల సల్పుటకై యేతెంచిన తేఁడివెలుఁగుగల సూర్యుఁడనెడుపురుషుండో యనఁదగినట్లుగా నా సుదర్శనము గుభుల్ గుభుల్లనెడి ధ్వనులతోఁగూడివచ్చి యా కొలనంతయు మురుకులగునట్లు లోపలికిఁ జొచ్చి యా క్రూరమగు మకరంబున్న చోటికిఁ బోయి మనోవేగంబుఁ బోలు వేగముగలదై.

శా. భీమంబై తలఁ ద్రుంచి ప్రాణములఁ బా ♦ పెం జక్రమాశు
క్రియన్, హేమక్ష్మాధరదేహమున్ జకితవ ♦ న్యేభేంద్రసందో

హమున్, గామక్రోధనగేహమున్ గరటిర ♦ క్తస్రావగా
హంబుని, స్సీమోత్సాహము వీతదాహము జయ ♦ శ్రీమో
హమున్ గ్రాహమున్. 96

టీ. చక్రము = సుదర్శనము, హేమక్ష్మాధరదేహమున్ = బంగారు కొండవంటి దేహము గలదియు, చకిత...హమున్ - చకిత = జడిపింపఁబడిన, వన్య = అడవియందుఁ బుట్టిన, ఇభఇంద్ర = మేటి ఏనుఁగులయొక్క సందోహమున్ = గుంపుగలదియు, కామక్రోధనగేహమున్ = కామమునకును క్రోధమునకు నునికిపట్టును; కరటిరక్తస్రావగాహంబు-కరటి = ఏనుఁగుయొక్క, రక్త = నెత్తుటియొక్క, స్రావ = ప్రవాహమునందు; గాహంబున్ = స్నానముచేయుట గలదియు, నిస్సీమఉత్సాహమున్ = సాటిలేని పూనిక గలదియు, వీతదాహమున్ = పోయిన దప్పిగలదియు, (దప్పిలేనిదియు), జయశ్రీ మోహమున్ = జయలక్ష్మిని పొందుట యందు మొరటు పట్టుదల గలదియు నైన, గ్రాహమున్ = మొసలిని, భీమంబై = వెఱపించునదై, తలన్ త్రుంచి = శిరంబుఖండించి, ఆశుక్రియన్ = వేగముతో, ప్రాణములన్ పాపెన్ = ప్రాణములఁ బోఁగొట్టెను.

తా. సుదర్శనంబు కడు దాపునఁజేరి యత్యంతవేగముతో మేరుపర్వతంబు బోలు దేహము గలదియు, అడవిలోని యేనుఁగులన్నిటిని జళిపించునదియు ఎక్కువగు కామక్రోధములు గలదియుఁ ఏనుఁగుయొక్క రక్తప్రవాహమున మునిఁగినదియును; దప్పిలేక తగ్గక యింకను పోరాడవలయునని యుండునదియును, నట్లయిన నేనుఁగును జయించి జయలక్ష్మిం బొందుట యందుఁ బట్టుదలగలదియునై యున్న యా మొసలియొక్క శిరంబును ద్రుంచి దానిని సంహరించెను.

వ. ఇట్లు నిమిషస్పర్శంబున సుదర్శనంబు మకరి తలఁ ద్రుంచు నవసరంబున. 97

తా. ఇట్లు ఒక తావుఁదులోనే సుదర్శనంబను చక్రము మకరియొక్క శిరంబును ఛేదించు సమయమందు.

క. మకర మొకటి రవిఁ జొచ్చెను
మకరము మఱియొకటి ధనదు ♦ మాటున డాఁగెన్
మకరాలయమునఁ దిరిగెడు
మకరంబులు కూర్మరాజు ♦ మఱువున కరిగెన్. 98

టీ. మకరము ఒకటి = మకరమను రాశి; రవిన్ = సూర్యుని, చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను, మకరము మఱియొకటి = మకరమను నిధి, ధనదు మాటునన్ = కుబేరుని మఱుఁగున, డాఁగెన్ = దాఁగెను. మకరఆలయమునన్ = మొసళ్ళకునికిపట్టయిన యాకొలనియందు, తిరిగెడు = సంచరించునట్టి, మకరంబులు = మొసళ్ళు, కూర్మరాజు మఱువునకు = ఆదికూర్మము యొక్క చాటునకు, అరిగెన్ = పోయెను.

తా. సుదర్శనము మకరమును జంపఁగానే యొక మకరము రాశి చక్రమునఁ బోయి చేరెను. మఱియొక మకరము కుబేరుని దగ్గఱకుఁ బోయి చేరెను. ఆకొలనిలోనున్న తక్కిన మకరములన్నియు ఆదికూర్మావతార మెత్తిన విష్ణుదేవుని మఱుఁగునఁ జేరెను.

మ. తమముం బాసిన రోహిణీవిభు క్రియన్ ♦ దర్పించి సంసారచ
క్రము వీడ్కొన్న విరక్త చిత్తుని గతిన్ ♦ గ్రాహంబు పట్టూడ్చి పా
దములల్లార్చి కరేణుకా విభుఁడు ♦ సౌందర్యంబుతో నొప్పె సం
భ్రమ దాశాకరిణీకరోజ్ఝిత సుధాం♦భఃస్నాన విశ్రాంతుఁడై.

టీ. తమముఁ బాసిన = రాహువునుండి విడువఁబడిన, రోహిణీవిభుక్రియన్ = రోహిణీభర్తయగు చంద్రునివలె, దర్పించి = మదించి, సంసారచక్రము = సంసారమనెడు చక్రమును, వీడ్కొన్న = విడిచిపెట్టిన, విరక్తచిత్తుని గతిన్ = వైరాగ్యవంతుని వైవడి, గ్రాహంబు పట్టూడ్చి = మొసలి పట్టుకున్న పట్టును వదలించుకొని పాదములు చల్లార్చి = కాళ్ళు జాడించి, కరేణుకావిభుఁడు = గజేంద్రుఁడు, సంభ్రమ...శ్రాంతుఁడై - సంభ్రమత్ = త్వరపడుచున్న, ఆశాకరిణీ = దిగ్గజముల భార్యలయొక్క, కర = తొండములచేత, ఉజ్ఝిత = విడువఁబడిన, సుధాఅంభః = అమృతమునందు, స్నాన = జలకమాడుటచే; విశ్రాంతుఁడై - అలసట దీర్చుకొన్నవాఁడయి సౌందర్యముతో, ఒప్పెన్ = ప్రకాశించెను.

తా. రాహువుచే మ్రింగఁబడి మరల విడువఁబడిన చంద్రునివలెను; సంసారములు దిప్పటలు వడి రోసి, సంసారమును విడిచిన విరాగివలెను, నాగేంద్రుఁడా మొసలియొక్క పట్టునుండి తప్పించుకొని కాళ్ళు విదలించి దిగ్గజేంద్రముల రాణులు తమ తొండములతోఁ జల్లిన నీటియందు దడియుటచే వలసట దీర్చుకొన్నదై మిక్కిలి యందము గలిగియుండెను.

శా. పూరించెన్ హరి పాంచజన్యము సుధాం♦భోరాశిసౌజన్య
మున్ భూరిధ్వానచలాచలీకృత మహా♦భూత ప్రచైతన్యమున్
సారోదారసితప్రభాచకిత ప♦ర్జన్యాది రాజన్యమున్
దూరీభూతవిపన్నదైన్యమును ♦ నిర్ధూతద్విషత్సైన్యమున్.

టీ. హరి = విష్ణువు, సుధా...జన్యమున్, సుధాంభోరాశి = పాలకడలియందు, సౌజన్యమున్ = పుట్టుక గలదియు, భూ...న్యమున్ - భూరి = గొప్ప, ధ్వాన = రొదచేత, చలాచలీకృత = ఊఁగింపఁబడిన, మహాభూత = గొప్పభూతములయొక్క, ప్రచైతన్యమున్ = బుద్ధిగలదియు, సార = బలిమిచేత, ఉదార = గొప్పదైన, సిత = తెల్లనైన, ప్రభా = కాంతిచేత, చకిత = ఉలికింపఁబడిన, పర్జన్యాదిరాజన్యమున్ = ఇంద్రుఁడు మొదలగు రాజశ్రేష్ఠుల గుంపుగలదియు, దూరీభూత...దైన్యమును - దూరీభూత = పాఱిపోయిన, విపన్న = నొచ్చినవారియొక్క, దైన్యము = దుఃఖముగలదియు, నిర్ధూత = ఎగురఁగొట్టఁబడిన, ద్విషత్ = శత్రువులయొక్క, సైన్యమును = సేనలు గలదియునైన, పాంచజన్యమున్ = శంఖమును పూరించెను = ఊదెను.

తా. విష్ణుమూర్తి యప్పుడు పాల్కడలియందుఁ బుట్టినదియు, తన గొప్పధ్వనిచే గొప్పభూతముల నన్నిఁటిని గదలించునదియు, తెల్లనైన గొప్ప కాంతిచే నింద్రాదులను వేల్పులనుగూడ వెలవెలఁ బుచ్చునదియు భక్తుల యాపదలఁ దీర్చునదియు, శత్రువుల సేనలను దిక్కుదిక్కులకుఁ బరువఁ గొట్టునదియు నైన పాంచజన్యము నూఁదెను.

మ. మొరసెన్నిర్జరదుందుభుల్| జలరుహా ♦ మోదంబులై నాయు
వుల్, దిరిగెం|బువ్వులవానజల్లుగురిసెన్| ♦ దేవాంగనాలాస్య
ముల్, పరఁగెన్| దిక్కులఁబిక్కటిల్లి జయశ ♦ బ్దధ్వానముల్
నిండె| సాగర ముప్పొంగెఁ దరంగచుంబిత నభో ♦ గంగా
ముఖాంభోజమై. 101

టీ. నిర్జరదుందుభుల్ = దేవతల నగారాలు, మొరసెన్ = శబ్దించెను, వాయువుల్, జలరుహామోదంబులై = కమలముల వాసనగలవై, తిరిగెన్ = వీచెను, పువ్వులవానజల్లు పుష్పవర్షముయొక్క జడివాన, కురిసెన్, దేవాంగనాలాస్యముల్ = అప్సరసలయొక్క ఆటలు. పరఁగెన్ = జరిగెను, జయశబ్దధ్వానముల్ = జయజయయను పదములు చెప్పునప్పుడు గలుగు రొదలు, దిక్కులన్ = దెసలందు, పిక్కటిల్లి = ఒరచుకొని; నిండించెను; సాగరము = సముద్రము; తరంగ...భోజము ఐ - తరంగ = అలలచేత; చుంబిత = తాఁకబడిన; ముద్దుపెట్టుకొనఁబడిన; నభోగంగా = ఆకాశగంగానదియొక్క; ఒకస్త్రీయొక్క, ముఖఅంభోజము ఐ = కమలమువంటి మోము గలదై; మోమైన కమలములు గలదై; ఉప్పొంగెను = ఉలికెను.

తా. శ్రీమహావిష్ణువు శంఖము పూరించునప్పుడు దేవతల నగారాలు మ్రోఁగినవి, మందమారుతములు తామరపూవులవాసనలతోఁగూడి వీచెను, పుష్పవర్షములు కురిసెను. అప్సరసలు వేడ్కతో నాట్యములాడిరి. అన్నివైపులను జయజయధ్వనులు మ్రోగెను. సముద్రుడగు పురుషుఁడు తనయలలనెడు చేతులతో నాకాశగంగయనెడి వనితయొక్క ముఖకమలమును ముద్దిడగోరెనో యన్నట్లు సముద్రము మిన్నుముట్టునంత పైకిఁ బోయిన యలలు గలదై యుప్పొంగెను.

క. నిడుద యగు కే|గజమును
మడువున వెడలంగఁ దిగిచి| ♦ మదజల రేఖల్
దుడుచుచు| మెల్లన బుడుకుచు|
నుడిపెను| విష్ణుండు| దుఃఖ ♦ |ముర్వీనాథా.| 102

టీ. ఉర్వీనాథా = ఓపరీక్షిన్మహారాజా! విష్ణుండు, నిడుదలగు కేలన్ = తన పొడవుచేతితో, గజమును = ఏనుఁగును, మడువునన్ వెడలన్ కన్ తిగిచి = మడువునుండి వెలుపలకీడ్చి, మదజల రేఖల్ = మదోదకధారలను, తుడుచుచున్, మెల్లనన్ = తిన్నఁగా, పుడుకుచున్ = నిడవుచు, దుఃఖము, ఉడిపెను = పోఁగొట్టెను.

తా. ఓపరీక్షిన్మహారాజా! విష్ణువు తననిడుపుచేతితో నాయేనుఁగుల రేనిని మడువునుండి, వెలుపలకీడ్చి దాని మదజలము చాఱలనుతుడిచి, వీఁపు, చఱిమి, దాని భయంబును దొలఁగించెను.

క. శ్రీహరికరసంస్పర్శను
దేహము| దాహంబు మాని| ♦ ధృతిఁ| గరిణీసం
దోహము| దానును| గజపతి
మోహనఘీంకార శబ్ద ♦ ములతో| నొప్పెన్ 103

టీ. శ్రీహరికరసంస్పర్శను = లక్ష్మీదేవితోఁ గూడిన విష్ణువుయొక్క చేతితోఁ దడవుటవలన, గజపతి = గజేంద్రము, దేహము దాహంబుమాని = శరీరముయొక్క యలసటను బోకార్చి, ధృతిన్ = సంతోషముతో, కరిణీసందోహమున్ = ఆడేనుఁగులగుంపును, తానును, మోహనఘీంకారశబ్దములతోన్ = ఒరులను మైమఱపించు ఘీంకారధ్వనులతో, ఒప్పెను = ప్రకాశించెను.

తా॥ అట్లు విష్ణువు గజరాజు భయంబుఁ బాపఁగానే, వెంటనే యాగజేంద్రము దేహముబడలికవిడిచి పెంటియేనుఁగులతోఁగూడి యెక్కువ మక్కువతో వినువారి చెవులకు రసాయనమగు ఘీంకారము చేసెను.

క. కరములు మెల్లన నివురుచుఁ
గర మనురాగమున మెఱచి ♦ కలయంబడుచున్
గరిహరికతమున బ్రదికినఁ
గరపీడన మాచరించె ♦ గరిణులు మఱలన్ 104

టీ. కరి = గజేంద్రుఁడు, హరికతమునన్ = శ్రీవిష్ణువుయొక్క దయ వలన, బ్రదికినన్ = జీవింపఁగా, మఱలన్ = తిరుగ, కరిణులు = ఆఁడేనుఁగులు, కరములన్ = తొండములతో, మెల్లనన్ = తిన్నఁగా, నివురుచున్ = తడవుచు, కరము = మిక్కిలి, అనురాగమునన్ = మోహముతో. మెఱసి = కూడి, కలయంబడుచున్ = చేరుచు, కరపీడనము ఆచరించెన్ = తొండములతో దొండములను బెనఁచుకొనెను.

తా. గజేంద్రుఁడు విష్ణువు దయచే బ్రతికిరాఁగా, పెంటియేనుఁగులన్నియు మహానురాగముగలవై దానిం జుట్టుకొని తమ తొండములతోఁ దొండములను బెనఁచుకొనెను.

సీ. జననాథ దేవల ♦ శాపవిముక్తుఁడై
పటుతరగ్రాహ రూ ♦ పంబు మాని
ఘనుఁడు * హూహూనాము ♦ గంధర్వుఁ డప్పుడు
తనతొంటి నిర్మల ♦ తనువుఁ దాల్చి
హరికి నవ్యయునకు ♦ నతిభక్తితో మ్రొక్కి
తవిలి కీర్తించు గీ ♦ తములు పాడి

యాదేవు కృపనొంది ♦ యందంద మఱియును
వినతశిరస్కుఁడై ♦ వేడ్కతోడ

ఆ. దళితపాపుఁడగుచుఁ ♦ దనలోకమున కేఁగె
నపుడు శౌరి కేల ♦ నంటి తడవ
హస్తిలోకనాథుఁ ♦ డజ్ఞాన రహితుఁడై
విష్ణురూపుఁ డగుచు ♦ వెలుఁగుచుండె. 105

టీ. జననాథ = ఓపుడమి ఱేఁడా! ఘనుఁడు = గొప్పవాఁడగు, హూహూనామగంధర్వుఁడు = హూహూవు అను పేరుగల గంధర్వుఁడు, దేవలశాపవిముక్తుఁడై = దేవలమహర్షి యొసఁగిన శాపముచే విడువఁబడినవాఁడై, పటు...రూపంబు-పటుతర = మిక్కిలిబలిమిగల, గ్రాహరూపంబు = మొసలిరూపమును, మాని = విడిచి, తనతొంటినిర్మలతనువున్ = తన మొదటి పవిత్రమైన తనువును, దాల్చి = ధరించి, అవ్యయునకున్ = నాశము లేనివాఁడగు, హరికిన్ = విష్ణువునకు, అతిభక్తితోన్ = మిక్కిలి ప్రేమతో, మ్రొక్కి, తవిలి = భగవంతునియందుమనసు పెట్టి; కీర్తించి = కొనియాడి, గీతములు = కీర్తనలు, పాడి, ఆదేవుకృపన్ = ఆభగవంతుని కటాక్షమును,

---

* హూహూవు—ఇతఁడొక గంధర్వుఁడు. ఇతఁడొకనాఁడు తన ప్రియురాండ్రతోఁగూడి మాలినీనదియందు జలక్రీడలను సల్పుచుండఁగా నచ్చటికి దేవలుఁడను మునీంద్రుఁడు స్నానార్థమై యేతెంచెను. ఆయన వచ్చుట తమజలక్రీడలకు విఘ్నముగా నున్నదని తలంచి యాహూహూవు నీటిలోపల నేపోయి యమ్మునీంద్రుని కాలుపట్టి యీడ్చెను. దాని కమ్మునీంద్రుఁ డలిగి నీవు మకరివౌదువుగాకయని శపించెను. అంత హూహూవు తన్ను మన్నింపవేఁడ, కొన్నియేండ్లకుఁ బిదప శ్రీవిష్ణువువలన శాపవిమోచనంబు గాఁగలదని చెప్పిపోయెను. ఇదియే హూహూవు మకరరూపంబుఁ దాల్చుటకుఁ గారణ మయ్యెను.

బంధి, అందందున్ = అచ్చటచ్చటనే, పటీయసా = మిక్కిలి, వేడ్కతోడన్ = ఉత్సాహముతో, వినతశిరస్కుఁడై = తలవాల్చి నమస్కారము చేయువాఁడయి, దళితపాపుఁడు అగుచున్ = పాపములచే విడువఁబడినవాఁడగుచు, తనలోకమునకున్ = తనదగు గంధర్వలోకంబునకు, ఏఁగెను. అపుడు, శౌరి = విష్ణుఁడు, కేలన్ = చేతితో, అంటి-తాఁకి, తడవన్ = చమరఁగా, ఇభలోకనాథుఁడు = గజసమూహములకు ఱేఁడు, అజ్ఞానరహితుఁడు అగుచున్ = అజ్ఞానముచే విడువఁబడినవాఁడగుచు, విష్ణురూపుఁడు అగుచున్ = మహావిష్ణురూపంబును దాల్చినవాఁడయి, వెల్గుచుండెన్ = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! తొల్లి దేవల శాపముచే మొసలి రూపంబుదాల్చి యుండిన హూహూవను నొక గంధర్వుఁడు శాపవిముక్తుఁడై తనయొక్క పాపరహితమైన నిర్మలరూపంబుఁ దాల్చి, నాశరహితుఁడగు నాభగవంతునికి మిక్కిలి యెక్కువయిన భక్తితో మ్రొక్కి, పట్టుదలతో నతనిని బాగుగాఁ గొనియాడి; భగవన్నామసంకీర్తనముఁ జేయుచునుండి, తన పాపంబుల నెల్లఁ బోఁగొట్టుకొని తనదగు గంధర్వలోకంబునకేగెను. అప్పుడు గజరాజును విష్ణుమూర్తి తనచేతితోఁ దాకి తడవుటచే దనయవిద్యాసంబంధమును బాసి; విష్ణురూపియై వెలుఁగుచుండెను.

మ. అవనీనాథ గజేంద్రుఁడై మకరితో • నాలంబు గావించెమున్,
ద్రవిడాధీశుఁడతండు పుణ్యతముఁ డిం • ద్రద్యుమ్ననాముం
డు వైష్ణవముఖ్యుండు గృహీతమౌన నియతిన్ • సర్వాత్మ
నారాయణున్, సవిశేషంబుగఁ బూజచేసెను మహా • శైలా
గ్రభాగంబునన్.

టీ. అవనీనాథ = ఓపరీక్షిన్మహారాజా! గజేంద్రుఁడై = గజరాజయి, మకరితోన్ = మొసలితో; ఆలంబు = పోరు; గావించెన్ = ఎవఁడుచేసెనో; అతఁడు; మును = మునుపు; పూర్వజన్మమున, ద్రవిడాధీశుఁడు = ద్రవిడదేశపు

రాజు, పుణ్యతముఁడు = మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడైనవాఁడు, ఇంద్రద్యుమ్ననాముఁడు = ఇంద్రద్యుమ్నుఁడను పేరుగలవాఁడు, వైష్ణవముఖ్యుఁడు = విష్ణుభక్తులలో మేటి, అతఁడు, గృహీతమౌననియతిన్ = అవలంబించిన మౌనమను విధితో, సర్వాత్మున్ = ప్రపంచమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడగు, నారాయణున్ = విష్ణుమూర్తిని, మహాశైలాగ్రభాగంబునన్ = గొప్పకొండయొక్క కొనమీఁద, సవిశేషంబుగాన్ = లెస్సగా, పూజచేసెను = అర్చనచేసెను.

తా. ఓపరీక్షిన్మహారాజా! మకరముతోఁ బోరుసల్పిన గజరాజు సంగతి దెలిపెద నాలకింపుము. అతఁడు ద్రవిడదేశమునకు నేలికయగు పుణ్యాత్ముఁడయిన ఇంద్రద్యుమ్నుఁడనురాజు, విష్ణుభక్తులలో మేటియైనవాఁడు, అతఁడొక్క కొండమీఁదఁ గూర్చుండి మౌనవ్రతంబుపూని సర్వేశ్వరుఁడగు నారాయణమూర్తికిఁ బూజ లొనరించుచుండెను.

మ. ఒకనాఁడా నృపుఁ డచ్యుతు న్మనములో • నూహించుచు
న్మౌనియై, యకలంకస్థితి నున్నచోఁ గలశజుం • డచ్చోటికి
న్వచ్చి లే, వక పూజింపక యున్న మౌనిఁ గని నవ్యక్రోధుఁ
డై మూఢ లుబ్ధ కరీంద్రోత్తమయోనిఁ బుట్టుమని శా •
పంబిచ్చె భూవల్లభా. 107

టీ. భూవల్లభా = ఓపుడమిఱేఁడా! ఆనృపుఁడు = ఆరాజు, అచ్యుతున్ = విష్ణువును, మనమునన్ = మనసునందు, ఊహించుచున్ = తలఁచుచు, మౌనియై = మౌనవ్రతము గలవాఁడై, అకలంకస్థితిన్ = నిర్వికారస్థితియందు, ఉన్నచోన్ = ఉన్నప్పుడు, కలశజుండు = అగస్త్యమహాముని, అచ్చోటికిన్ = ఆతావునకు వచ్చి, లేవక, పూజింపక = పూజసేయక, ఉన్నమౌనిన్ = ఉన్నమౌనవ్రతుండయిన యాయింద్రద్యుమ్నుని, కని, నవ్యక్రోధుఁడై = రేఁగినకోపముగలవాఁడై, మూఢ = ఓ తెలివిలేనివాఁడా! లుబ్ధ = ఆసకలవాఁడా, కరీంద్రఉత్తమయోనిన్ = ఏనుఁగులమేటి యొక్క వంశమున, పుట్టుము, అని, శాపంబు ఇచ్చెను = శాపమొసఁగెను.

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజా! యొక దినమున నా యింద్రద్యుమ్న మహారాజు భగవంతుని మనస్సులో ధ్యానించుచు మౌనము వహించి నిశ్చలస్థితియందుండఁగా అగస్త్యమహాముని యచ్చోటికి వచ్చెను. అప్పుడింద్రద్యుమ్నుఁడు తాను సమాధిలోనున్నందున నమ్మునీంద్రుఁ జూచి లేచి నిలువక యతిథి సత్కారంబు సేయకయుండెను. అంత అగస్త్యుఁడలిగి, మూర్ఖుఁడా! లుబ్ధుఁడా! నీవు మదించి నన్నవమానించితివి గావున గజేంద్రవంశమునఁ బుట్టుదువుగాక యని యాయింద్రద్యుమ్న మహారాజునకు శాపమిచ్చెను.

క. మునిపతి నవమానించిన
ఘనుఁ డింద్రద్యుమ్న విభుఁడు కౌంజరయోనిన్
జననం బందెను విప్రుల
గని యవమానింపఁదగదు ♦ ఘనపుణ్యులకున్. 108

టీ. మునిపతిన్ = మునులలో శ్రేష్ఠుఁడైన యగస్త్యుని, అవమానించినఘనుఁడు = అమర్యాదచేసిన గొప్పవాఁడు, అగు, ఇంద్రద్యుమ్నవిభుఁడు = ఆపేరుగలరాజు, కౌంజరయోనిన్ - కౌంజర = ఏనుఁగసంబంధమైన, యోనిన్ = జాతియందు, జననంబందెను = పుట్టెను. విప్రులన్ = బ్రాహ్మణులను, కని = చూచి, ఘనపుణ్యులకున్ = ఎక్కువ పుణ్యముచేసినవారికి, అవమానింపన్ = మన్ననసేయకుండుట, తగదు = యోగ్యము కాదు.

తా. అగస్త్యుని నవమానపఱచిన గొప్పవాఁడగు నింద్రద్యుమ్నుఁడను రాజు గజజాతియందుఁ బుట్టెను. కావున నెల్లప్పుడు బుద్ధిమంతులయినను పుణ్యశాలురయినను బ్రాహ్మణుల నవమానించినఁ జేటువాటిల్లునని యెఱుంగవలయు.

క. కరినాథుఁ డయ్యె నాతఁడు
కరులైరి భటాదులెల్ల ♦ గజముగ నయ్యున్
హరిచరణ సేవకత్వమునఁ
గరివరునకు నధికముక్తి ♦ గలిగె నరేంద్రా. 109

టీ. అతఁడు = ఇంద్రద్యుమ్న నృపాలుఁడు, కరినాథుఁడు = గజరాజు, అయ్యెను. భటాదులు - ఎల్లన్ = ఆరాజు బంటులందఱును, కరులు ఐరి = తక్కిన యేనుఁగులుగా జన్మించిరి. నరేంద్రా = పరీక్షిన్మహారాజా! గజముగ నయ్యున్ = ఏనుగై యుండియు, హరిచరణ సేవకత్వంబునన్ = విష్ణుపాదములకు సేవచేయుటచేత, కరివరునకున్ = ఏనుఁగుల రాజునకు, అధికముక్తి = ఎక్కువ మోక్షము, కలిగెన్ = (సాయుజ్యము) కలిగెను.

తా. ఓ నృపాలా! ఆ యింద్రద్యుమ్నుఁడు ఈకాలమునందు మకరితో బోట్లాడిన గజముగాను, తక్కిన యాతని బంటులు గజేంద్రునితోఁ గూడఁ దిరుగుచుండు గజములుగాను బుట్టిరి. ఆ ఇంద్రద్యుమ్నుఁడు గజేంద్రుఁడయ్యెను, విష్ణుమూర్తి యొక్క పాదారవిందములను గొల్చుటచే నతనికి శాశ్వతమగు మోక్షము గలిగెను.

ఆ. కర్మతంత్రుఁ డగుచుఁ ♦ గమలాక్షుఁ గొల్చుచు
నుభయనియతవృత్తి ♦ నుండెనేనిఁ
జెడును గర్మమెల్ల ♦ శిథిలమై మెల్లనఁ
బ్రబలమైన విష్ణు ♦ భక్తి చెడదు. 110

టీ. కర్మతంత్రుఁడు అగుచున్ = వానివాని కులాచారవిహితకర్మలకు లోఁబడినవాఁడై వానినిఁ జేయుచు, కమలాక్షున్ = విష్ణువును, కొల్చుచున్ = భజనసేయుచు, ఉభయ...వృత్తిన్ - ఉభయ = ఈ రెంటియందును, నియతవృత్తిన్ = కదలని నిలుకడతో, ఉండెనేని = ఉండినయెడ, కర్మము ఎల్లన్ = దానిపురాకృతపుణ్యరూపంబగు కర్మలన్నియు, మెల్లనన్ = తిన్నఁగా, శిథిలమై = క్షీణించి, చెడును = లేకపోవును, ప్రబలమైన విష్ణుభక్తి = భగవంతునియందుఁ బాయని భక్తి, చెడదు = నశింపదు.

తా. నరుఁడు సాంసారిక ధర్మములలోనున్నను, తీరినప్పుడు భగవంతునిఁ గొల్చుచుఁ దప్పక రెంటిని మఱువక యెల్లప్పుడు సమముగాఁ బ్రవర్తించుచుండెనేని, వానికర్మలు నానాఁటి క్షీణించునుగాని స్థిరమగు

విష్ణుభక్తి యెన్నటికిని చెడదు. "బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే" అనఁగా కోటిజన్మములకుఁ బిదపనైనను జ్ఞానవంతుఁడు నన్నుఁ జెందఁగలఁడు. అని భగవద్గీతా వాక్యానుసారంబుగా భగవంతునిఁగొల్చుటొక్క జన్మమున ఫలదాయకము గాకపోయినను, మఱియొక జన్మమునైనను ఫలంబొసఁగును గావున గజేంద్రుఁడు పూర్వజన్మమునను ముక్తినొందక, ముందు జన్మమునకంటె హీనమయినమృగజాతియందుఁ బుట్టినను ఈజన్మమునఁ బూర్వజన్మవాసనావిశేషమున ముక్తినిఁబొందెను.

గీ. చెడుఁ గరులు హరులు ధనములు
చెడుదురు నిజసతులు సుతులు ♦ చెడుచెనఁటులకున్
జెడక మను నెఱి సుగుణులకుఁ
జెడని పదార్థములు విష్ణు ♦ సేవానిరతుల్. 111

టీ. చెడుచెనఁటులకున్ = ఎల్లప్పుడు భగవధ్యానము లేకయుండు మానవులకు, కరులు = ఏనుఁగులు, హరులు = గుఱ్ఱములు, ధనములు = కలిములు, చెడును = నశించును, నిజసతులు = తమ భార్యలు, సుతులు = కొడుకులును, చెడుదురు = నశింతురు, నెఱిసుగుణులకున్ = సుగుణములతో నిండినవారికి చెడక, (పైఁజెప్పినధనమును, వాహనాదులు, భార్యాపుత్రాదులు) మనున్ = జీవించును, జీవింతురు. విష్ణుసేవానిరతుల్ = భగవంతునియొక్క సేవచేయుటయందే యాసక్తిగలవారు, చెడనిపదార్థములు = నశింపని వస్తువులు.

తా. వివేకములేనిమూఢులు భగవంతునియందుఁ గొంచెమైనను మనంబుంచక, సదా సంసారచక్రమందుఁ దిరుగుచుఁ దనచుట్టునున్న పశువాహనాదులు, ధనధాన్యాదులు, పుత్త్రమిత్ర కళత్రబాంధవాదులు శాశ్వతంబులని నమ్మియుందురు. అవి యెన్నటికిని స్థిరంబులుగావు. ఎవరు సంసారధర్మమునందున్నను, ఫలాపేక్షమాని భగవదర్పణబుద్ధితో సత్కార్యములను జేయుచు, భగవంతుని విడువక ధ్యానము చేయుచుందురో, వారు ఇహమున పుత్రమిత్రకళత్ర బాంధవపరివారాది సమేతులయి, ధనకనక వస్తువాహనాది సమృద్ధి గలిగియుండి, కడపట శాశ్వతంబగు మోక్షపదంబు నొందుచున్నారు.

వ. అప్పుడు జగజ్జనకుండగు నప్పరమేశ్వరుండు దరహసితముఖకమలయగు నక్కమల కిట్లనియె.

టీ. అప్పుడు = ఆగజేంద్రరక్షణమును ఇంద్రద్యుమ్నుని శాపవిమోచనంబును జేసిన పిదప, జగజ్జనకుండు = లోకములకుఁ గారణభూతుఁడు, అగు, అపరమేశ్వరుండు = అన్నిటికిఁ బ్రభువగు విష్ణుమూర్తి, దరహసితముఖకమల = చిరునగవుతోఁ గూడిన కమలమువంటి మోముకలది, అగు, అక్కమలకున్ = అలక్ష్మీదేవినిఁజూచి, ఇట్లనియె.

తా. సర్వలోకములకు సృష్టికర్తయు,పోషకుఁడునైన విష్ణుమూర్తి తామరపువ్వుంబోలు మోముగల లక్ష్మీదేవిని జూచి యిట్లనియె,

క. బాలా నావెనువెంటను
హేల న్వినువీధినుండి ♦ యేతెంచుచు నీ
చేలాంచలంబుఁ బట్టుట
కాలో నేమంటి నన్ను ♦ నంభోజముఖీ! 113

టీ. అంభోజముఖీ = కమలముంబోలు మోముగలదానా! నావెనువెంటన్ = నావెంబడి, హేలన్ = వేడుకతో, వినువీధిన్ ఉండి = ఆకసంబునుండి, ఏతెంచుచున్ = వచ్చుచు, నీచేలాంచలంబున్ = నీపైఁటకొంగును, పట్టుటకున్ = పట్టుకొన్నందుకై, ఆలోన్ = ఆసమయంబున, నన్నున్, ఏమంటి = ఏమి అనితలఁచితివి!

తా. ఓ కమలముఖీ! నీవు నావెంబడి వచ్చుచు నేను నీపైటకొంగు పిడ్చుకొని పోయినందుకై ఏమితలంచితివి?

క. ఎఱుఁగుదుఁ దెలివా యెప్పుడు
మఱవను సకలంబు నన్ను ♦ మఱచిన యెడలన్
మఱతు నని యెఱిఁగి మొఱఁగక
మఱపక మొఱ యిడిర యేని ♦ మఱియన్యములన్.

టీ. తెలవా=ఓప్రియకాంతా! ననున్, మఱచినయెడలన్=నన్ను మఱచినపక్షమున, మఱతును=నేను అట్టివారిని మఱచిపోదును అనియెఱిఁగి=అని తెలిసికొని. అన్యములన్=ఇతరవిషయమునందు, దగులుగలిగి, మఱవక=నన్ను మఱచిపోక, మొఱఁగక=మోసపుచ్చక, మొఱయిడిరి ఆపని=ఇడుమలు వచ్చినప్పుడు నన్నుఁగూర్చి మొఱ పెట్టుకొనిరేని, సకలంబు=అట్టివారినందఱిని (నేను) మఱువను=జ్ఞప్తియుంచుకొనియుందును, ఎప్పుడును=ఎల్ల సమయములందును, ఎఱుంగుదును=వారిని రక్షించి వారియోగక్షేమంబును విచారించుకొనుచుందును.

తా. ఓప్రియురాలా! నన్ను మఱచినయెడల నేనును వారిని మఱతునని యెఱింగి, నన్నెల్లప్పుడు మఱవక భజించుచు నాపదలందు నన్నుఁగూర్చి మొఱయిడిరేని, యట్టివారిని నేనెల్లప్పుడును మఱవక వారియోగక్షేమంబులను విచారించుకొనుచుందును. వారెన్నఁడు నాకుఁ గ్రొత్తలేదు. అట్టివారి నందఱిని నే నెఱుంగుదును.

వ. అని పలికిన నరవిందమందిర యగు నయ్యిందిరాదేవి చంద్రికా దరహాససుందరవదనారవింద యగుచు ముకుందున కిట్లనియె.

టీ. అనిపలికినన్, అరవిందమందిర అగు=కమలమేయునికిపట్టుగాఁగలదియగు, అయ్యిందిరాదేవి=అలక్ష్మీదేవి, చంద్రికా...విందఅగుచున్, చంద్రికా=వెన్నెలవంటి, దరహాస=చిఱునవ్వుచేత, సుందర=అందమైన, వదన అరవింద అగుచున్=కమలమువంటిమోముగలదగుచు, ముకుందునకున్=కృష్ణునకు, ఇట్లుఅనియెన్.

తా. అట్లు విష్ణుమూర్తి పలికిన పలుకు లాలకించి, కమలనివాసిని యగు లక్ష్మీదేవి చిరునవ్వు నవ్వుచు నిట్లనియె.

క. దేవా దేవరయడుగులు
భావంబున నిలిపికొలుచు ♦ పని నాపనిగా
నోవల్లభ యేమనియెద
నీవెంటనె వచ్చుచుంటి ♦ నిఖిలాధిపతీ 116

టీ. నిఖిలాధిపతీ=అన్నిటికి నేలికయగు ఓదేవా! దేవరయడుగులు=దేవరవారి పాదములు, భావంబునన్=మనస్సునందు, నిలిపి కొలుచు పని=ఉంచి సేవించుపని, నాపని కాక=నాయొక్క కార్యమునుగాని, ఓవల్లభ=ఓప్రాణనాథా! ఏమిఅనియెదను=ఏమిచెప్పఁగలను, నీవెంబడినేవచ్చుచుంటిని.

తా. సకలమునకు నేలికయైన ఓదేవా! ప్రాణనాథా! తమ దివ్యపాదారవిందములు నామనంబున నిల్పుకొని ధ్యానించుటకంటె నాకు వేఱేమి పనియున్నది? కాఁబట్టి మఱియేమియుఁ దలంపక తాము పోవునపుడు తమ వెంబడి వచ్చుచుంటినిగాని యన్యంబేదియుఁ దలంపనైతి.

క. దీనుల కుయ్యాలింపను
దీనుల రక్షింప మేలు ♦ దీవనఁ బొందన్
దీనావన నీకొప్పును
దీనపరాధీన దేవ ♦ దేవ మహేశా. 117

టీ. దీనఅవన=నొచ్చినవారిని గాపాడునట్టివాఁడా, దీనపరాధీన=ఆపన్నులగు భక్తులకు లొంగినవాఁడా! దేవదేవ=వేల్పులకెల్లఁ బెద్దయైనవాఁడా! మహేశా=ఓగొప్పప్రభువా! దీనులకుయ్యి=నొచ్చినవారి మొఱలను, ఆలింపను=వినుటకును, దీనులన్=నొచ్చినవారిని, రక్షింపన్=కాపాడుటకును, మేలుదీవనన్, పొందన్=వారిపొగడ్తలను బొందుటకును, నీకును, ఒప్పును=తగియున్నది.

తా. "నొచ్చినవారికిఁ బ్రాపవై, వారికి లోఁబడి కాపాడునట్టి దేవదేవుఁడవగు నో సర్వలోకప్రభూ! నీవొకఁడవ యాపన్నుల మొఱలను విని వారియాపదలనుదొలఁగించి కాపాడుచు వారిచేఁ గొనియాడఁబడుదువు. నీవుతక్క నెవ్వరును రక్షకులులేరు" అని లక్ష్మీదేవి విష్ణువుఁగొనియాడెను

అని మఱియును సముచితసంభాషణంబుల నంకించుచున్న యప్పరమవైష్ణవీరత్నంబును సాదర సరసస్సల్లాప మందహాస పూర్వకంబుగా నాలింగనంబు గావించి సపరివారుండై గంధర్వసిద్ధ విబుధగణజేగీయమానుండై గరుడా రూఢుం డగుచు నిజసదనంబునకుం జనియెనని చెప్పి యోగీంద్రుం డిట్లనియె.

టీ. అనిమఱియును, సముచితసంభాషణంబులన్ = తగినపలుకులతో అంకించుచున్న = కొనియాడుచున్న; అప్పరమవైష్ణవీరత్నంబును = విష్ణుభక్తులలో గడు శ్రేష్ఠురాలయినయాలక్ష్మీదేవిని, సాదర ... పూర్వకంబుగాన్ సాదర = మర్యాదతోఁగూడిన, సరస = ప్రేమముగల, సల్లాప = ముచ్చట అను, మందహాస = చిరునగవును, పూర్వకంబుగాన్ = ముందుగాఁ గలిగినట్లుగా, ఆలింగనంబు గావించి = కౌగిలించుకొని, సపరివారుండై = భృత్యులతోఁ గూడినవాఁడై, గంధర్వసిద్ధ విబుధ గణజేగీయమానుండై = గంధర్వుల యొక్కయు, సిద్ధులయొక్కయు, దేవతలయొక్కయు సమూహములచే మిక్కిలి పొగడఁబడుచున్నవాఁడై, గరుడఆరూఢుండు అగుచున్ = గరుడవాహనము నెక్కినవాఁడయి, నిజసదనంబునకు = తన పురంబునకు (వైకుంఠంబునకు), చనియెను, అని శుకయోగీంద్రుఁడు = యోగులలో శ్రేష్ఠుడయిన శుకమహాముని యిట్లనియె.

తా. లక్ష్మీదేవి ముందు చెప్పిన మాటలే కాక యింకనెన్నియో తగు మాటలం బల్కి స్తోత్రము చేయుచుండఁగా నద్దేవదేవుం డవలోకించి, యా లక్ష్మితోఁ బ్రేమ వెల్లివిరియ ముచ్చటలాడుచుఁ జిఱునగవు నవ్వుచు నామెను గౌఁగిలించుకొని నారదుఁడు, విష్వక్సేనుఁడు మున్నగువారలు వెంబడివచ్చుచుండఁగా గంధర్వసిద్ధచారణాదులు స్తోత్రములు సల్పుచుండఁగా గరుడవాహనారూఢుండై వైకుంఠంబునకుఁ బోయెను." అనిశుకమహామునీంద్రుఁడు పరీక్షిన్మహారాజుతోఁ జెప్పి మరల నిట్లు చెప్పెను.

సీ. నరనాథ నీకును ♦ నాచేత వివరింపఁ
బడిన యీకృష్ణాను ♦ భావమైన
గజరాజు మోక్షణ ♦ కథ వినువారికి
యశము హెచ్చును గల్మ ♦ పాపహంబు
దుస్స్వప్ననాశంబు ♦ దుఃఖ సంహారంబు
ప్రొద్దున మేల్కాంచి ♦ పూతవృత్తి
నిత్యంబు పఠియించు ♦ నిర్మలాత్మకులైన
విప్రులకును బహు ♦ విభవ మమరు
తే. సంపదలు గల్గుఁ బీడలు ♦ శాంతిఁ బొందు
సుఖము సిద్ధించు వర్ధిల్లు ♦ శోభనములు
మోక్ష మరచేతిదై యుండు ♦ ముదము చేరు
ననుచు విష్ణుఁడు ప్రీతుఁడై ♦ యానతిచ్చె. 119

తా. ఓ పరీక్షిన్మహారాజా ! నీకు నేను వినిపించిన కృష్ణునిమహిమంబుఁ దెలిపెడి గజేంద్రమోక్షణకథ వినువారికి నెక్కువ కీర్తిగలుగును. ఈగజేంద్రమోక్షణకథ పాపంబులన్నిటిని బోగొట్టునది. ఈకథ విన్నవారికి బీడకలలు రావు. వ్యసనంబులు సంభవింపవు. ప్రతిదినమునను వేకువజామున నే మేల్కొని, పరిశుద్ధమనస్సుతో నీగజేంద్రమోక్షణంబు పఠించు ద్విజాలకు సకలైశ్వర్యంబులు గలుగును. కలుము లొనఁగూడును. సకల రోగములు నివారణమగును. సౌఖ్యము కలుగును, మేలు పెంపొందును, వారికి మోక్షము అరచేతిలోని యుసిరికకాయవలె సిద్ధమైయుండును. సంతోషము గలుగును. అని విష్ణుమూర్తి సంతోషపూర్వకముగా నానతిచ్చెను.

వ. అని మఱియు నప్పరమేశ్వరుం డిట్లని యానతిచ్చె "నెవ్వారేనియు నపరాత్రంబున మేల్కాంచి సమాహిత మనస్కులై శ్వేతద్వీపంబును, నాకుం బ్రియంబైన సుధాసాగ

రంబును, హేమనగంబును, నగ్గిరికందర కాననంబులను, వేత్రకీచక వేణు లతా గుల్మ వృతపాదపంబులను, ఏనును బ్రహ్మయు ఫాలలోచనుండు నివసించియుండునట్టి కొండ శిఖరంబులను, కౌమోదకీ సుదర్శన పాంచజన్యంబులను, శ్రీదేవిని, శేష గరుడ వాసుకి ప్రహ్లాద నారదులను, మత్స్య, కూర్మ వరాహాద్యవతారంబులను, మదవతార కృతకార్యంబులను, సూర్యసోమపావకులను, ప్రణవంబును, నిర్మల తపస్సత్యంబులను, వేదంబులను, వేదాంగంబులను, శాస్త్రంబులను, గోభూసుర సాధు పతివ్రతా జనంబులను, చంద్రకశ్యపజాయా సముదయంబును, గౌరీ గంగా సరస్వతీ కాళిందీ సునందా ప్రముఖ్యపుణ్య తరంగిణీ చయంబును, అమరులను, అమరతరువులను, ఐరావతంబును, అమృతంబును, ధ్రువుని, బ్రహ్మర్షినివహంబును పుణ్యశ్లోకులైన మానవేంద్రులను సమాహితచిత్తులై తలంచు వారలకుఁ బ్రాణావసానకాలంబున మదీయంబగు విమలగతి నిత్తునని హృషీకేశుండు నిర్దేశించి శంఖంబు పూరించి విహగవరి బృథవాహనుండై వేంచేసె. విబుధానీకంబు సంతోషించె." అని చెప్పి శుకుండు రాజునకిట్లనియె. 120

తా. మఱియు నాపరమేశ్వరుండయిన హృషీకేశుండు. "తెలుప నెవ్వరు మేల్కని కదలని మనస్సుగలవారై శ్వేతద్వీపంబును, పాలకడలిని గజేంద్రునకు మోక్షమొసగిన నాకిష్టరయిన యాకొలనిని, మేరుపర్వతమును, అందలి గుహలను నడవులను, వృక్షంబులను, నేనును, బ్రహ్మయు, శంకరుండును విహారము చేసెడి యీపర్వతశిఖరమును, కౌమోదకి యను గదను, కౌస్తుభమను పేరు గల నామణిని, నాసుదర్శనంబను చక్రంబును,

పాంచజన్యమను పేరుగల నాశంఖమును, లక్ష్మీదేవిని, ఆదిశేషుని, గరుడుని వాసుకిని, ప్రహ్లాదుని, నారదుని, మత్స్య కూర్మవరాహాద్యవతారంబులను, ఆయాయవతారములఁ జేయఁబడిన కార్యములను, సూర్యుని, చంద్రుని, నగ్నిహోత్రుని, ఓంకారమును, ధర్మమును, తపస్సును, సత్యమును, ఋగ్యజుస్సామాథర్వములనెడి నాలుగు వేదంబులను శిక్ష, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పమునునెడి యాఱువేదాంగములనెడి శాస్త్రములను, గోవులను, బ్రాహ్మణులను, పతివ్రతలను చంద్రునియొక్కయు, కశ్యప ప్రజాపతియొక్కయు భార్యలను, (చంద్రునికి ముప్పదియేడ్వురు భార్యలు, కశ్యపునికి, దితి, దనువు, అనాయువు, ప్రాధ, ముని, సురస, ఇల, క్రోధ, వశ, తామ్ర, కపిల, వినత, కద్రువ, కాల, లోమ. అను పదునేవురు భార్యలు) గంగ, సరస్వతి, యమున, సునంద మొదలగు పావననదులను, దేవతలను, కల్పవృక్షమును, ఐరావతంబును, అమృతంబును, ధ్రువుని, బ్రహ్మర్షులను, పుణ్యచరిత్రముగల హరిశ్చంద్రుఁడు, కుచేలుఁడు. ప్రహ్లాదుండు మొదలగు భక్తుల చరిత్రములను బఠించుచున్నారో, అట్టివారికి నాయొక్క శాశ్వతలోకంబును నొసంగెదను." అని చెప్పి శంఖంబూఁదిపక్షుల ఱేఁడగు గరుడునెక్కి వైకుంఠమునకేఁగెను. వేల్పులందఱు సంతోషభరితులైరి. అని చెప్పి శుకుండు పరీక్షిన్మహారాజుతో నిట్లనియె,

ఫలశ్రుతి.

క. గజరాజ మోక్షణంబును
నిజముగఁ బఠియించునట్టి • నియతాత్ములకున్
గజరాజవరదుఁ డిచ్చును
గజతురగస్యందనములుఁ • గైవల్యంబున్. 121

తా. గజరాజమోక్షణంబును శ్రద్ధతో బఠించు, శుచులును జితేంద్రియులగు మానవులకు, గజేంద్రునికి మోక్షమిచ్చిన భగవంతుఁడేనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు మొదలగు నిహలోక సుఖంబులను మోక్షమును నొసఁగును

క. జనకసుతాహృచ్చోరా
జనకవచోలబ్ధవిపిన ♦ శైలవిహారా
జనకామిత మందారా
జనకాది మహేశ్వరాతి ♦ శయసంచారా 122

తా. సీతయొక్క మనస్సును దొంగిలించినవాడవు (భర్తవు) తండ్రియొక్క యానతిచే నడవులలోను, గొండలలోను దిరిగినవాఁడవు, జనుల కోర్కులఁ గల్పవృక్షమువలె నొసఁగువాఁడవును, జనకుఁడు మొదలు నృపాలురకు మీఱిన మంచి నడతగలవాఁడవు నైన ఓరామా ! వినుము.

మాలిని. దివిజరిపుదారీ ♦ దేవలోకోపకారీ
భువనభరనివారీ ♦ పుణ్యరక్షానుసారీ
ప్రవిమల శుభమూర్తీ ♦ బంధుపోషప్రవర్తీ
ధవళబహుళకీర్తీ ♦ ధర్మనిత్యానువర్తీ. 123

తా. శత్రువులను సంహరించువాఁడవును, దేవతల కుపకారము చేయువాఁడవును, దుష్టులను సంహరించి భూమియొక్క బరువును తగ్గించువాఁడవును, పుణ్యకార్యములను జేయువారికి ననుకూలుఁడవును, మిక్కిలిస్వచ్ఛమైన నల్లని శరీరముగలవాఁడవును, చుట్టాలను బోషించుటయందు శ్రద్ధగలవాఁడవును, తెల్లనివిస్తారకీర్తి గలవాఁడవును, ధర్మమునందు విడువని పట్టుదలగలవాఁడవునైన యోరామా ! నీ వవధరింపుము.

శ్రీమన్మహాకవిబమ్మెరపోతనామాత్యప్రణీతంబైనశ్రీమదాంధ్రమహాభాగవత
అష్టమస్కంధమునందలి టీకాతాత్పర్య సహితమయిన
గజేంద్రమోక్షము సమాప్తము.

END OF
TITLE